

ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПРИВАТНИЙ ЗАКЛАД
“ДНІПРОВСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ”

Кафедра психологія

На правах рукопису

ПАВЕЛКО ДАР'Я ЄВГЕНІВНА

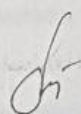
ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО САМО ВИЗНАЧЕННЯ СУЧАСНОЇ
МОЛОДІ

Спеціальність: 053 «Психологія»
(код) (назва спеціальності)

Освітня програма: Психологія

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеню магістр

Науковий керівник:

 **ПРИСНЯКОВА Людмила
Макарівна**

кандидат психологічних наук,
доцент

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

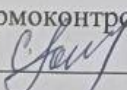
Протоколом засідання кафедри

№ 7 від 26.10.2024

Завідуючій кафедри

 Людмила ПРИСНЯКОВА
(підпис) (Ім'я, ПРИЗВИЩЕ)

Нормоконтроль

 Наталія СЕРГІЄНКО

Дніпро – 2025 р.

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПРИВАТНИЙ ЗАКЛАД
«ДНІПРОВСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»**

Кафедра психології
Освітній ступінь: магістр
Спеціальність: 053 Психологія
Освітня програма «Психологія»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідуюча кафедри психологія

 Людмила ПРИСНЯКОВА

«16» 05 2025 р.

**ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ
ПАВЕЛКО ДАР'Я ЄВГЕНІВНА**

1. Тема роботи: «Особливості професійного само визначення сучасної молоді».
2. Науковий керівник роботи: кандидат психологічних наук, доцент кафедри Людмила Макарівна. Затверджено за наказом вищого навчального закладу від: 19.09.2024 року № 87-02.
3. Срок подання роботи на кафедру: 12.02.2025
4. Мета кваліфікаційної роботи: вивчення особливості взаємозв'язку особистого і професійного самовизначення учнів середньої загальноосвітньої школи та ЗВО.
5. Завдання випускної кваліфікаційної роботи:
 1. Виявити наукові підходи до проблеми професійного самовизначення старшокласників та студентів у психолого-педагогічній літературі.
 2. Заглиблення та вивчення теоретичних підходів до вибору сучасної молоді їхньої професії.
 3. Провести емпіричне дослідження професійного самовизначення учнів.
 4. Встановити особливості професійного самовизначення сучасних старшокласників та студентів.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН ВИКОНАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вступ. Опрацювання та реферування літератури з теми дослідження. Визначення об'єкта і предмета дослідження. Формулювання мети, завдання досліджень	вересень 2024 р.	виконано
2.	Розділ 1. Визначення, види. Висвітлення аналізованої проблеми в дослідженнях вітчизняних та закордонних дослідників	жовтень 2024 р.	виконано
3.	Розділ 2. Теоретичне вивчення даної тематики з різних боків дослідників	листопад 2024 р.	виконано
4.	Розділ 3. Емпіричне дослідження. Математична обробка результатів психодіагностики. Виявлення тенденцій та закономірностей	грудень 2024 р.	виконано
5.	Робота в цілому. Висновки. Практичні рекомендації. Оформлення. Подання остаточного варіанта на кафедру для перевірки на академічну доброчесність	січень 2025 р.	виконано

Науковий керівник Людмила ПРІСНЯКОВА

Здобувач вищої освіти Дар'я ПАВЕЛКО

Дата видачі завдань 24.05.2025 р.

АНОТАЦІЯ

Павелко.Д.Є. Особливості професійного само визначення сучасної молоді/ Кваліфакаційна робота на здобувачів освітнього ступення «магістр» за спеціальністю 053 Психологія (освітньо – професійна програма «Психологія». ВНПЗ ДГУ,Дніпро, 2025.

У кваліфікаційній роботі було розглянуто проблему, яка існує протиріччя між особистісним вибором професій старшокласниками та соціальним запитом, а також проаналізувати, що спонукало здобувачів вищої освіти, обрати свою сферу діяльності. Проаналізувати основні наукові підходи (психологічний, педагогічний та філософський), а також напрямки (психолого – педагогічний) в області проблеми проектування свого життєвого вибору.

Було застосовано перелік загально наукових терменів, що стосуються нашого досліджу та дослідницьких методик: аналіз, збір інформації, систематизація, також розгляд та розбір отриманих даних. В емпіричній частині, нашого, дослідження використовувався метод тестування, опитування, кількісний та якісний аналіз результатів. У даному дослідженні прийняло участь понад 120 осіб (з них прийняли участь 60 осіб здобувачі освіти, та 60 осіб здобувачів вищої освіти) .

В результаті дослідження визначалась роль у сучасної молоді у виборі професії. Серед старшокласників виявлено наступне: що особисті установки по відношенню до себе та внутрішніх правил чітко відображають вибір майбутньої професії. Виявлений певний страх за майбутнє та переживання у вірності виборі.

Серед студентів виділені вікові та гендерні особливості. Виявлена ефективність побудування в залежності від рис характеру, а також особливих вподабань та вмінь, що вибору професії у своєму майбутньому. Також визначено, що більшість студентів обрали свою професію, через свої риси характеру, поглядом на життя та інше.

Наукова новизна та теоретичне значення полягає у врахування психологічні аспектів, такі як стать, темперамент, риси характеру та

специфічний набір особистісних характеристик для певної сфери діяльності. А також виявити вплив на вибір майбутньої професії серед сучасної молоді. Порівняльний аналіз даних показав, що в процесі професійної освіти відбуваються статистично значущі зміни показників успішності та, відповідно, мотивації, з тенденцією до їх підвищення значущості впродовж навчання.

Ключові слова: СУЧАСНІСТЬ, МОЛОДЬ, ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ, РИСИ ХАРАКТЕРУ, ВПЛИВ НА ВИБІР, АНАЛІЗ ВИБОРУ ПРОФЕСІЇ, ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ, РОЗУМІННЯ ВИБОРУ ПРОФЕСІЇ, ПРОФЕСІЙНЕ САМО ВИЗНАЧЕННЯ У ЖИТТІ, ВИБІР ПРОФЕСІЇ, ВПЛИВ СУСПІЛЬСТВА НА ВИБІР, ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ, МОТИВАЦІЯ ВИБОРУ ПРОФЕСІЇ, ВНУТРІШННЯ МОТИВАЦІЯ.

Список публікацій здобувача:

1. Пріснякова, Л.М., Павелко, Д.Є (2024) ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІСІ. *FUTURE OF SCIENCE: INNOVATIONS AND PERSPECTIVES*, 64, 346-350 (Стокгольм).

ABSTRACTS

Pavelko.D.E. Peculiarities of professional self-determination of modern youth/ Qualification work for obtaining a master's degree in the specialty 053 Psychology (educational and professional program "Psychology". VNPZ DSU, Dnipro, 2025.

Abstract content

The thesis examined the problem of a contradiction between the personal choice of professions by high school students and social demand, as well as analyzed what prompted higher education students to choose their field of activity. To analyze the main scientific approaches (psychological, pedagogical and philosophical), as well as directions (psychological - pedagogical) in the area of the problem of designing one's life choices.

A list of general scientific terms related to our research and research methods was used: analysis, collection of information, systematization, as well as review and analysis of the obtained data. In the empirical part of our study, the method of testing, surveying, quantitative and qualitative analysis of the results was used. More than 120 people took part in this study (60 of them were students of higher education and 60 were students of higher education).

As a result of the study, the role of modern youth in choosing a profession was determined. The following was found among high school students: that personal attitudes towards oneself and internal rules clearly reflect the choice of future profession. A certain fear for the future and feelings of loyalty to the choice are revealed.

Among the students, age and gender characteristics were observed. The effectiveness of the construction, depending on character traits, as well as personal preferences and skills, was revealed for choosing a profession in the future. It is also determined that the majority of students chose their profession because of their character traits, outlook on life, etc.

The scientific novelty and theoretical significance consists in taking into account psychological aspects, such as gender, temperament, character traits and a

specific set of personal characteristics for a certain field of activity. And also to reveal the influence on the choice of future profession among today's youth. The comparative analysis of the data showed that in the process of professional education, there are statistically significant changes in indicators of success and, accordingly, motivation, with a tendency for their significance to increase during training.

Keywords: MODERNITY, YOUTH, GENDER CHARACTERISTICS, CHARACTER TRAITS, INFLUENCE ON CHOICE, ANALYSIS OF CHOICE OF PROFESSION, AGE CHARACTERISTICS, UNDERSTANDING CHOICE OF PROFESSION, PROFESSIONAL SELF-DEFINITION IN LIFE, CHOICE OF PROFESSION, INFLUENCE SOCIETY OF CHOICE, PROFESSIONAL SELF-DETERMINATION, MOTIVATION FOR CHOOSING A PROFESSION, INTERNAL MOTIVATION.

List of publications of the applicant:

1. Prisnyakova, L.M., Pavelko, D.E. (2024) FEATURES OF PROFESSIONAL SELF-DETERMINATION IN ADOLESCENCE: INNOVATIONS AND PERSPECTIVES, 64, 346-350 (Stockholm).

ЗМІСТ

ВСТУП.....	9
РОЗДІЛ 1 ПРОБЛЕМА ВИВЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ У ПСИХОЛОГО – ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ.....	13
1.1 Поняття про життєве та професійне самовизначення підліткової професійної особистості.....	13
1.2 Наукове дослідження життєвого і професійного самовизначення.....	19
1.3 Проблеми становлення особистості в старшому підлітковому віці.....	30
1.4 Особливості життєвого самовизначення в старшому підлітковому віці.....	38
Висновок до розділу 1.....	41
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ	42
2.1 Психологічний зміст професійної орієнтації суб'єкта	42
2.2 Мотиви вибору професії	46
2.3 Індивідуально – психологічні особливості суб'єкта у зв'язку з вибором професії	49
2.4 Особливості емоційної сфери з професійним визначенням студентської молоді на етапі навчання у ВНЗ.....	52
Висновок до розділу 2.....	58
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТІ САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ НА ПРИКЛАДІ ЗО ТА ЗВО.....	59
3.1 Проведення емпіричного дослідження.....	59
3.2 Учасники які прийняли участь в досліді.....	67
3.3 Побудова корекційної програми.....	109
Висновок до розділу 3.....	113
ВИСНОВОК.....	114
ДЖЕРЕЛА.....	116
ДОДАТКИ.....	132

ВСТУП

Актуальність дослідження: за останні роки у суспільстві спостерігається зниження інтересу до традиційних професій, на нашу думку це пов'язано з розширенням професій на ринку праці.

Професійне самовизначення слід розглядати не як фіксований вибір професії, а як безперервний процес пошуку сенсу в обраній професії, освоєній і виконуваній професійній діяльності.

Старшокласники, які здійснили вибір під впливом зовнішніх факторів у процесі навчання, виявляють недостатній інтерес до процесу навчання, відчують незадоволеність професійною діяльністю. Цей факт свідчить про важливість професійного самовизначення учнів.

Професійне самовизначення - це пошук і знаходження особистісного сенсу в обраній, освоєній і вже виконуваній трудовій діяльності, а також пошук сенсу в самому процесі самовизначення.

Професійна трудова діяльність, якій передують правильний вибір, одне із найважливіших чинників, визначальних багато у житті сучасної людини.

В останні роки дещо загострилася проблема професійної орієнтації, працевлаштування та вторинної зайнятості молоді. Тенденція зростання безробіття змушує посилювати та вдосконалювати форми та методи соціального впливу на молодь, стимулювати підвищення її професійної кваліфікації, налагоджувати співпрацю із зацікавленими установами та компаніями, залучати до співпраці якомога більше кваліфікованих спеціалістів. молоді (соціальні педагоги, психологи, профконсультація, соціологи), посилити соціальний захист неконкурентоспроможної молоді. З огляду на це проблема самовизначення сучасної молоді є надзвичайно актуальною та важливою з точки зору побудови професійної школи.

Під таким типом самовизначення молоді ми розуміємо різноманітні проблеми, пов'язані із здобуттям професії та вихованням підростаючого покоління. Однією з найважливіших функцій освіти (особливо вищої) у демократичних суспільствах, як зазначає Л. Сокурняська, є її роль

«соціального ліфта», який дає змогу тій частині молоді, яка за своїм соціальним становищем належить до нижчих соціальних верств, щоб просунути на вищі рівні. Станом на 2005 рік все населення України за рівнем освіти поділялося на такі групи: з початковою освітою - 33,8%, із середньою загальною - 85,1%, з середньою спеціальною - 20,0%, з вищою - 9. 7%. Серед молоді частка випускників вищих навчальних закладів була вдвічі вищою, а серед молоді віком від 26 до 28 років у чотири рази вищою за середній показник по країні.

Ці загальні показники різноманітні, якщо брати до уваги деякі характеристики, пов'язані з місцем проживання, статтю, галузевими характеристиками освіти. Так, наприклад, міська молодь загалом освіченіша за сільську, але результати першого всеукраїнського незалежного тестування (2012 р.) показали, що суттєвих відмінностей у якості знань міських і сільських старшокласників немає. Як зазначають харківські соціологи, те ж саме стосується якості знань студентів з міст і сіл; водночас можна говорити про відносно вищу конкурентоспроможність випускників ліцеїв, гімназій та спеціалізованих шкіл, особливо розташованих в обласних центрах, при вступі до вищих навчальних закладів. Великі гендерні відмінності у профілі вищої освіти: медицина і педагогіка — найбільш жіночі, а військова справа — суто чоловіча; юнаки також віддають перевагу технічним наукам та економіці. Але одна спільна риса нині характеризує всі вікові, територіальні групи молоді: це зростання репутації освіти після кількох років її занепаду.

Готовність до свідомого вибору професії - це складне структурне утворення морально-вольових якостей особистості, ставлень, знань про професії, практичних умінь і навичок, які формуються відповідно до запитів суспільства та можливостей освітнього процесу.

Готовність до свідомого вибору професії включає

Моральну готовність — усвідомлення суспільної та особистої значущості праці, бажання максимально використовувати свої сили та здібності в роботі, позитивне ставлення до різних видів праці

Психологічна готовність – свідомий вибір професії відповідно до наявних навичок і здібностей. Стан психологічної готовності передбачає усвідомлення своїх потреб, вимог суспільства, колективу та власних цілей; прогнозування прояву своїх інтелектуальних, емоційних, мотиваційних та вольових процесів; оцінку співвідношення між власними здібностями, рівнем домагань та необхідністю досягнення певного результату;

практичну підготовленість – загальні та політехнічні знання, загально робочі та спеціальні вміння та навички.

Проблема: існують протиріччя між особистісним вибором професій юнаків та соціальним запитом.

Мета дослідження: вивчення особливості взаємозв'язку особистого і професійного самовизначення учнів середньої загальноосвітньої школи та ЗВО.

Завдання:

1. Виявити наукові підходи до проблеми професійного самовизначення старшокласників та студентів у психолого-педагогічній літературі.
2. Заглиблення та вивчення теоретичних підходів до вибору сучасної молоді їхньої професії.
3. Провести емпіричне дослідження професійного самовизначення учнів.
4. Встановити особливості професійного самовизначення сучасних старшокласників та студентів.

Метод дослідження:

Дослідження проводилося у декілька етапів. На першому етапі здійснювався теоретичний аналіз наукових підходів до проблеми професійного самовизначення старшокласників та студентів у психолого-педагогічній літературі. З другого краю етапі виявлялися особливості професійного самовизначення сучасних старшокласників та студентів. Проводився аналіз, систематизація, узагальнення та інтерпретація результатів дослідження. На третьому етапі реалізовувався формуючий експеримент, в

основу якого було покладено програму професійного самовизначення сучасної молоді, що враховує їх особливості. Якісно, кількісно та статистично підтверджувалася результативність та ефективність програми, формувалися наукові висновки, оформлялися результати дослідження.

Об'єкт: професійне самовизначення.

Предмет: особливості професійного самовизначення сучасних старшокласників та здобувачів I рівня освіти Бакалавра.

Гіпотеза: під час проведення дослідження виходили з припущення, що існують певні особливості при виборі професійного самовизначення сучасних старшокласників та студентів. При цьому ми виходимо з таких припущень:

1. Форма, зміст організації професійного самовизначення сучасних студентів та старшокласників має особливості.
2. Шляхом проведення формуючого експерименту, що враховує особливості професійного самовизначення на певному етапі, можна значно підвищити рівень вибору професійного самовизначення в старшокласників.

Новизна та практична значемість дослідження: розглянути із доведених психологічні аспекти, таких як: гендерні особливості, тип темпераменту, особисті риси характеру та певний набір особливих якостей до певної сфери діяльності, а також особистісна зрілість, вміння регулювання емоціями, адаптивність. Також визначити, що є впливом на вибір майбутньої професії у сучасної молоді. У результаті порівняльного аналізу даних виявилось, що в процесі професійної підготовки відбуваються статично значущі зміни результативності та наступної мотивації в бік підвищення їх значущості у виборі їхньої обраної майбутньої професії.

Нами була розроблена корекційна програма, яка може бути запропонована як для студентів так і для старшокласників яку можна впроваджувати для психічної готовності для вибору майбутньої професії в процесі навчання.

Місце проведення: У дослідженні брали участь 28 учнів 10-А класу (універсальний профіль) та 32 учня 10-Б класу (суспільно-гуманітарний

напрям) СЗШ №40 м. Дніпра (11-ті класи в поточному навчальному році відсутні) даний дослід, було проведено в очній формі. Для студентів був онлайн форматі через ZOOM програми, участь прийняли студенти 4 курсів, факультету психології ДГУ та ДНУ; понад 60 осіб з них 24 хлопця та 36 дівчат.

Апробація:

1.Пріснякова, Л.М., Павелко, Д.Є (2024) ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ. FUTURE OF SCIENCE: INNOVATIONS AND PERSPECTIVES, 64, 346-350 (Стокгольм).

Структура та обсяг роботи: робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку літератури та додатків.

РОЗДІЛ. 1

ПРОБЛЕМА ВИВЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ У ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

1.1 Поняття про життєве та професійне самовизначення підліткової професійної особистості.

Процес самовизначення особистості передбачає наявність еталонної основи цього процесу яка є базовою і визначає якісні відмінності процесу самовизначення однієї особистості від іншої. Особистісна еталонна структура – ціннісні орієнтації індивіда.

Ціннісні орієнтації є одним з утворень у структурі свідомості і самосвідомості людини і зумовлюють низку сутнісних характеристик розвитку її життєдіяльності і самовизначення.

Характеристики спричиняються тим, що являє собою систему цінностей конкретної особистості, який спектр

орієнтацій у ній представлено щодо змісту, спрямованості та психічної вагомості.

Суттєвою обставиною, яка зумовлює психологічну значущість системи цінностей по відношенню до процесу самовизначення є співвіднесеність з соціальними цінностями, за яких складається певна система ціннісних орієнтацій у суспільстві в цілому та в кожній окремій особистості. Плануючи своє майбутнє, намічаючи конкретні події – плани і цілі, людина виходить з певної ієрархії цінностей, що представлена в її свідомості.

Ціннісні орієнтації особистості акумулюють весь її життєвий досвід і визначають продуктивність взаємовідносин з іншими людьми, а також, забезпечують можливість такого її становлення, при якому особистість, визначають як активний суспільний об'єкт, який бере на себе всю відповідальність за власну життєдіяльність, за її наслідки для суспільства і для самого себе, стає реальним творцем власної долі і співтворцем долі спільноти до якої належить.

Ціннісні орієнтації формують життєву позицію людини. Вплив ціннісної структури на ставлення до себе в процесі самовизначення є досить складним. Відображаючи безпосередні відносини з іншими людьми, їх погляди в процесі пізнавально-практичної діяльності, особистість усвідомлює свою власну індивідуальність, своє «Я». Ставлення до себе неможливе без самосвідомості, оскільки особистість сприймає себе як об'єкт в певній системі відносин, в процесі соціальної взаємодії з іншими.

Ціннісні орієнтації є основою процесу самовизначення людини як по відношенню до своїх бажань, потенційних можливостей і здібностей, наявних фізичних та розумових якостей, так і рисами характеру і досвідом, що співвідносяться з вимогами соціального середовища. Вони допомагають ідентифікувати своє місце в суспільстві, свідомо визначити свою міру внеску в суспільне життя та взяти на себе відповідальність за власне самотворення.

Самовизначення – розуміння самого себе, своїх можливостей і прагнень, розуміння свого місця в людському суспільстві і свого призначення в житті.

Професійне самовизначення – вибір професії; особистісне самовизначення – формування поглядів на життя, світогляд.

Життєве самовизначення – це визначення себе щодо загальнолюдських критеріїв сенсу життя і реалізація себе на основі цього самовизначення.

Самовизначення особистості виступає функціонально-процесуальним ядром соціалізації особистості, яке здатне передбачати реальний розвиток особистості і організовувати її поведінку, необхідним є виявлення впливу ціннісних орієнтацій, що формують внутрішню картину світу на процес самовизначення особистості [51].

Самовизначення особистості – свідоме виявлення та встановлення власної позиції в різних життєвих ситуаціях. Особливими формами самовизначення особистості є професійне самовизначення і самовизначення особистості в групі.

Самовизначення особистості в групі – особлива форма вибіркового ставлення індивіда до впливів групи, що виявляється в прийнятті ним одних групових впливів і запереченні інших залежно від власних поглядів, оцінок, переконань, групових норм і цінностей тощо. За своєю сутністю є альтернативою конформізму і нонконформізму. У ньому відображається властива для розвитку того колективу позиція індивіда, яка ґрунтується на усвідомленні необхідності діяти відповідно до своїх поглядів і цінностей, що утворилися в групі при виконанні спільної діяльності.

Самовизначення професійне – вибір особистістю виду майбутньої професійної діяльності, що відбувається на основі наявних у неї професійних нахилів, інтересів і сформованих здібностей. Сутність професійного самовизначення полягає в усвідомленні особистістю відповідності своїх можливостей психічним вимогам професії, своєї ролі в системі соціальних відносин і своєї відповідальності за виконання зобов'язань, які виникають у зв'язку зі зробленим вибором [16].

Професійне самовизначення це – багатоаспектний процес, невід'ємний від розвитку особистості, вагома складова життєвого, соціального й

особистісного самовизначення. Професійне самовизначення відбувається протягом кількох вікових етапів особистості й зумовлюється індивідуальними особливостями розвитку людини. Зазначений процес не завершується вибором професії, а триває на етапах професійного навчання і фахового становлення. Крім того, виявляє свої закономірності в разі професійної переорієнтації і зміни сфери діяльності. У сучасній психологічній науці професійне самовизначення – необхідний і важливий аспект професіоналізації особистості, суттю якого є пошук і досягнення смислу в самовизначенні та трудовій діяльності (незалежно від того чи обирають її, чи опановують або вже апробують), а також структурування і інтеграція власного професійного майбутнього.

Щодо визначення психологічного змісту професійного самовизначення, з точки зору В. Войтко, згідно якої він полягає в усвідомленні особистістю себе як суб'єкта конкретної професійної діяльності і передбачає самооцінку людиною індивідуально-психологічних якостей та зіставлення своїх можливостей з психологічними вимогами професій до спеціаліста; усвідомлення своєї ролі в даній системі соціальних відносин і своєї відповідальності за успішне виконання діяльності та реалізацію своїх здібностей; саморегуляцію, поведінки, спрямованої на досягнення поставленої мети [7].

Сьогодення вимагає від особистості навичок швидкої адаптації до різноманітних явищ соціального середовища, умінь приймати самостійні відповідальні рішення та долати життєві переломи, активізувати особистісний потенціал для самореалізації та самоствердження в різноманітних сферах людської діяльності.

Результати досліджень проведених в 90-х рр. ХХ ст. визначили такі особливості сучасної молоді:

- свідомо потреба молоді в отриманні знань;
- вироблення власних поглядів і суджень, своєї власної позиц

- формування наукового світогляду, розширення світосприйняття, поява теоретичних інтересів;
- прагнення до самостійності, потреба в самоствердженні;
- внутрішнє прагнення до самореалізації, визначення життєвих перспектив;
- усвідомлення особистістю власних можливостей щодо досягнення мети в житті;
- прагнення жити на максимальному напруженні своїх здібностей;
- ускладнення та загострення проблем, поява нових реалій, суттєва поляризація поглядів, установок, ціннісних орієнтацій, пов'язаних із нестабільністю сучасного життя [7].

Працюючи над створенням свого життєвого світу, особистість вирішує питання самопізнання та самовдосконалення, розробляє та здійснює оригінальний та неповторний життєвий сценарій.

Перешкоди на шляху самовизначення:

- зовнішні обставини;
- низький рівень культури;
- відсутність необхідних знань і навичок для визначення мети власного життя з урахуванням нахилів, інтересів і здібностей;
- відсутність навичок приймати рішення та здійснювати вибір життєвих пріоритетів у швидкоплинному динамічному світі.

Ідея культури життєвого самовизначення – комплексне вирішення проблеми самопізнання та самовдосконалення особистості, формування навичок ефективної взаємодії з іншими людьми, професійне самовизначення, навичок відповідальної поведінки, вміння приймати рішення, визначення та формування активної громадянської позиції молодій людині

Основа культури життєвого самовизначення – це філософське розуміння культури як суспільного феномена, що поєднує різноманіття людського буття та діяльності, які обумовленні рівнем її виховання та освіти.

Базовим компонентом культури особистості є її самовизначення – процес і результат свідомого вибору особистістю власної життєвої позиції, мети та засобів поведінки в конкретних обставинах життя.

Основа самовизначення – орієнтація на пошук механізмів розуміння перш за все – себе. Мета культури життєвого самовизначення полягає в формуванні життєвих навичок соціальної компетентності – основи для адаптивної та позитивної поведінки, що у свою чергу дозволяє людині адекватно виконувати норми і правила суспільного співжиття, ефективно вирішувати проблеми сьогодення.

Чотири базові компоненти розвитку та становлення особистості:

- ставлення до себе (особистісне самовизначення);
- ставлення до інших (самовизначення у комунікативній сфері);
- ставлення до діяльності (професійне самовизначення);
- ставлення до навколишнього світу (суспільне самовизначення) [9].

Професійне самовизначення – багатомірний і багато ступінчатий процес, який можна розглядати з різних точок зору:

- як серію задач, які суспільство ставить перед особистістю, яка формується, і які особистість повинна послідовно вирішити протягом певного проміжку часу;
- як процес поетапного прийняття рішень за допомогою яких індивід формує баланс між своїми перевагами, нахилами і потребами існуючої системи з іншої;
- як процес формування індивідуального стилю життя, частиною якого є професійна діяльність.

—

Ці три точки зору виділяють різні сторони справи: перший виходить із запитів суспільства; третій – із властивостей особистості, другий передбачає способи узгодження того і іншого. Разом з тим вони взаємодоповнюють.

Професійна орієнтація – складна психологічна проблема. Існують три головні теоретичні напрямки. Перший напрямок виходить з ідеї стабільності і практичної незмінності індивідуальних якостей від яких залежать способи і успіх діяльності; акцент робиться з одного боку на відборі та підборі людей, які найбільш підходять до тієї чи іншої роботи, а з іншої – на підборі роботи, яка найбільш відповідає індивідуальним якостям тієї чи іншої людини.

Другий напрямок виходить із ідеї направленого формування здібностей, вважаючи, що у кожної людини можна так чи інакше виробити потрібні якості.

Недоліком цих напрямків є те, що індивідуальність і трудова діяльність розглядаються як незалежні і які протистоять одне одному величини, одна із яких обов'язково підпорядковує собі іншу.

Третій напрямок – орієнтація на формування індивідуального стилю діяльності. Він заснований на певних положеннях:

1. Стверджується, що існують стійкі здібності, які не виховують особисті якості, вагомі для успіху діяльності.
2. Можливі різні за способами, але рівноцінні по кінцевому ефекту варіанти пристосування до умов професійної діяльності.
3. Існують широкі можливості подолання слабкої визначеності окремих здібностей за рахунок вправ чи їх компенсації засобами інших здібностей чи способів роботи (знижену швидкість реагування можна компенсувати підвищеною увагою до підготовлених заходів, передбачливістю; зниження активності в монотонній обстановці можливо компенсувати тим, що людина штучно урізноманітнює діяльність – змінює порядок дій чи уявляє, що об'єкти змінюють колір тощо).

4. Формування здібностей необхідно здійснювати з врахування індивідуальної своєрідності особистості, тобто внутрішніх умов розвитку, з урахуванням зовнішніх умов.

У виборі професії дуже важлива професійна консультація. Проте більша кількість старшокласників обирає професію більш менш стихійно.

Вагомі фактори професійного самовизначення – вік, в якому проходить вибір професії, рівень інформування молодої особи.

Вибір професії – складний і тривалий процес. Проблема полягає не стільки в його тривалості, скільки в послідовності етапів.

1.2. Наукове дослідження життєвого і професійного самовизначення

З психологічної точки зору самовизначення являє собою важливий прояв психічного розвитку особистості, активний пошук можливостей розвитку, формування себе як повноцінного учасника спільноти «робітників», чогось корисного, спільноти професіоналів. Психолог В.Ф.Сафін вважає, що «самовизначення особистості є самостійним функціонально-процесуальним ядром, що володіє здатністю передбачати реальний розвиток особистості і організовувати її поведінка».

Самовизначена особистість, на думку Сафіна, – соціально зріла, стійка, здатна адекватно розуміти і здійснювати свої права і обов'язки. Поведінка такої особистості характеризується дотриманням норм, прийнятих у суспільстві, орієнтованістю на певні групові, колективні, суспільні цінності. Самовизначена особистість – це самооцінююча, саморегулююча особа, яка з урахуванням громадських і власних потреб і можливостей в змозі самостійно ставити життєві цілі, вирішувати їх, нести відповідальність за свою діяльність, вчинки, поведінку. Самовизначення особи неможливе без усвідомлення свого місця в групі, колективі, без наявності у неї чіткої позиції у групових

взаєминах, без свідомо організованого процесу самовиховання, що включає самооцінку, взаємооцінку. В.Ф. Сафін виділяє наступні форми самовизначення.

1) Конвенціонально-рольове самовизначення, при якому суб'єкт має на меті зайняти певне становище в очах референтної групи. При цьому він керується зразками поведінки в цій групі. Провідна мета визначається насамперед бажанням підвищити свій статус або зберегти його на високому рівні з орієнтацією на референтну групу. Даний вид самовизначення починає формуватися ще з дошкільного віку і, зберігаючи свою відносну самостійність, включається в інші види самовизначення і становить їхній фундамент.

2) Професійне самовизначення відображає процес пошуку та придбання професії. Фіналом його служить початок трудової діяльності, в процесі якої особистість утверджує себе як творець, глибоко усвідомлює, що вона не тільки творець матеріальних благ, але й людських відносин.

3) Самовизначення в сімейно-побутовій сфері – структурний елемент суспільного самовизначення.

4) Соціальне самовизначення – це заняття певного місця в соціальній структурі суспільства, входження в той чи інший клас чи соціальну групу з вибором певного варіанту способу життя [42].

Дослідники проблем молоді – М.Є. Ашманов, А.А. Матуленіс, М.Х. Тітма – вважають, що життєве самовизначення виступає формою включення молоді до громадського життя. Основні компоненти процесу життєвого самовизначення представляються ними в такий спосіб: соціальне середовище – самовизначення – життєва позиція. Вступаючи в процес життєвого самовизначення, молодь відчуває вплив соціального середовища (соціально-територіальної приналежності, соціального походження і освіти), уразі чого формує і реалізує свій потенціал. Визначальною ж у процесі життєвого самовизначення стає життєва позиція.

Процес життєвого самовизначення, на думку дослідників пов'язаний із заняттям стабільної життєвої позиції у всіх сферах життєдіяльності. Життєве самовизначення характеризує людину як творця власного життя і власного щастя. Воно стає можливим у міру становлення цілісного індивідуального «Я» особистості, освоєння нею здатності робити усвідомлений і відповідальний вибір і оволодіння його технологією. Бо лише в міру досягнення певного ступеня зрілості, віднайдення власної суб'єктності, особистість стає здатною здійснити власний відповідальний вибір. Життєвий вибір в будь-якій зі сфер життєдіяльності, в тому числі професійної включає:

- зіставлення ймовірних позитивних і негативних наслідків вибору, передбачення його результатів у соціальному та індивідуальному планах;
- вироблення внутрішньої позиції, особистісного ставлення до неї, створення ситуації вибору згідно об'єктивним умовам;
- визначення життєвої перспективи особистості та формування життєвих планів; визначення лінії поведінки, у тому числі зміна поведінкових установок та стереотипів у відповідності з прийнятим рішенням.

У літературних джерелах термін «самовизначення» вживається в різних значеннях. Так, говорять про самовизначення культурне, національне, політичне, релігійне, економічне тощо. При цьому не можна не погодитися, що особистісне самовизначення визначає розвиток соціального та професійного самовизначення.

Особистісне самовизначення відбувається на рівні цінностей. Цінність же принципово позачасова; задаючи людині уявлення про майбутнє, вона не співвідносить його з тимчасовою віссю, з хронологією, бо та інша розмірність – розмірність «смиислового майбутнього». У сьогоденних нестабільних, швидко мінливих умовах, людині доводиться нерідко перебудовувати всю смислову сферу особистості, що драматично проявляє себе в розпаді професійного «Я», у втраті сенсу буття, в почутті втрати себе.

У психологічному плані самовизначена особистість – це «суб'єкт, який усвідомив, що він хоче (життєві плани, ідеали), що він може (свої можливості, схильності, дарування), що він є (свої особистісні й фізичні властивості), що від нього хоче або чекає колектив, суспільство; суб'єкт, готовий функціонувати в системі суспільних відносин». Самовизначення, таким чином, це «відносно самостійний етап соціалізації, сутність якого полягає у формуванні в індивіда усвідомлення мети й сенсу життя, готовності до самостійної життєдіяльності на основі співвіднесення своїх бажань, готівкових якостей, можливостей і вимог, що пред'являються до нього з боку навколишніх і суспільства» [44].

С.Л. Рубінштейн проблему самовизначення розглядав у контексті проблеми детермінації: «всяка детермінація необхідна як детермінація іншим, зовнішнім, і як самовизначення (визначення внутрішніх властивостей об'єкта)» [41]. Самовизначення виступає як самодетермінація, на відміну від зовнішньої детермінації; в понятті самовизначення, таким чином, виражається активна природа «внутрішніх умов».

Підкреслюється роль «внутрішнього моменту самовизначення, вірності собі, неодностороннього підпорядкування зовнішньому». Більш того, сама «специфіка людського існування полягає в мірі співвіднесення самовизначення і визначення іншими (умовами, обставинами), у характері самовизначення в зв'язку з наявністю у людини свідомості і дії». Самовизначення, що розуміється як самодетермінація, являє собою, власне кажучи, механізм соціальної детермінації, яка не може діяти інакше, як будучи активно переломленому самим суб'єктом у цієї детермінації.

Проблеми професійного самовизначення та управління професійним самовизначенням школярів такі науковці як Л. Божович, Є. Єгорова, Є. Климов, О. Леонтьєв, О. Мельник, Н. Побірченко, Н. Пряжніков, В. Сидоренко, М. Тітма, Б. Федоришин, С. Чистякова та ін.

К.А.Абульханова-Славська, центральним моментом самовизначення виділяє також самодетермінації, власну активність, усвідомлене прагнення

зайняти певну позицію. За К.А.Абульхановою-Славською, самовизначення – це усвідомлення особистістю своєї позиції, яка формується усередині координат системи відносин. При цьому вона наголошує, що від того, як складається система відносин (до колективного суб'єкту, до свого місця в колективі та іншим його членам), залежить самовизначення і суспільна активність особистості [1].

У зарубіжній психології як аналог поняття «особистісне самовизначення» виступає категорія «психосоціальна ідентичність», розроблена і введена в науковий обіг американським вченим Е. Еріксоном.

З боку зарубіжних науковців зокрема Сполучених Штатів Америки, здійснення профорієнтаційної роботи з учнями. Саме у США, як доводять сучасні дослідники, протягом століть накопичувався багатий теоретичний і практичний матеріал, який ще недостатньо вивчений, зрозумілий і є, як ніколи, актуальним сьогодні. До вивчення проблематики професійного самовизначення в США неодноразово зверталися відомі американські педагоги зазначеного періоду. Зокрема, проблеми готовності особистості до професійного вибору були предметом дослідження Є. Гінсберга, Д. Сьюпера, Дж. Голланда, Ф. Парсонса, М. Савікаса, які запропонували конструктивні підходи до вирішення проблем професійного самовизначення.

Професійну ідентичність як наявність чіткого й стабільного уявлення про власні інтереси, особистість і таланти в контексті проблеми вибору професії вивчали М. Артур, Дж. Голланд, Д. Дайгер, П. Пауер, Д. Халл та ін.

Відомим представником професійної перспективи є Дж. Голланд. Він розробив типологічну теорію вибору професій, яка сьогодні діє як стандарт професійної орієнтації в окремих країнах.

Формування почуття ідентичності пов'язане з усвідомленням власної цінності та компетентності. Інакше – відбувається «розмивання почуття свого «Я», внаслідок розгубленості, сумнівів у можливості направити своє життя в певне русло [13].

Професійне самовизначення прийнято розглядати як вибір і реалізацію способу взаємодії з навколишнім світом і знаходження сенсу в даній діяльності [35].

Сучасному суспільству потрібен професіонал, який знає свою справу, здатний самостійно приймати рішення і нести відповідальність за ці рішення, за себе, за інших, за країну. Сьогодні важливим фактором, що визначає формування професійного самовизначення, є комерціалізація відносин у суспільстві. По суті відбувається заміна професійної кар'єри – підприємницькою. А це закриває можливість відбутися людині в професійному відношенні. Це викликає тривогу. Перехідний стан економіки зумовило перекис в системі професійних цінностей: сучасна людина (особливо молода людина) з його особистісними особливостями, що включається в ринкові відносини, прагне до досягнення матеріального благополуччя найбільш швидким шляхом. Необхідність виживання змушує людину змінити своє покликання та обрати таку професію, оволодіння якою забезпечить більш високі матеріальні можливості. Тобто існує сильна мотивація до оволодіння «прибутковою» професією, але для цього часто немає необхідних особистісних якостей. Також існує і протиріччя між мотивацією вибору професії та відсутністю можливості для навчання (в тому числі і матеріальної).

Ринкові ж відносини характеризуються необхідністю пристосування до підвищеної динамічності виробництва, можливого тимчасового безробіття, раптової зміни професії і місця роботи. У цих умовах для фахівця необхідні професіоналізм, висока кваліфікація і відмінна якість роботи, а також він повинен володіти для підвищення своєї конкурентоспроможності на ринку праці і такими особистісними якостями, як цілеспрямованість, здатність до безперервного саморозвитку, стресостійкість, здатність до ризику тощо.

Методологічну основу дослідження склали концепція Е. Еріксона [13], Дж. Марсія, погляди Л.Б.Божович [4], Г.С. Костюка, М.Й. Боришевського, О.А. Проскури, І. Кона [19], О.В. Скрипченко [6], К.М. Поливанової. Головним новоутворенням цього віку є відкриття «Я» («Я-концепція»), розвиток рефлексії (відображення себе в своєму образі «Я»), усвідомлення своєї індивідуальності та її властивостей, поява життєвого плану, установки на свідомі сфери життя, що направляє «Я» на практичне включення в різні види життєдіяльності, розвиток особливостей самосвідомості, формування ідентичності, ідеалів підлітка, самоствердження, життєве та професійне самовизначення. Найважливішим новоутворенням підліткового віку є становлення самосвідомості. Самосвідомість підлітка характеризується почуттям дорослості. Розвиваються специфічні особливості самосвідомості, які проявляються в самооцінці підлітка, в його оцінці ефективності різних видів своєї діяльності та своїх стосунків з дорослими й однолітками. Механізмом розвитку самосвідомості є рефлексія. Цінність рефлексії надає виключна спрямованість підлітка на самого себе (шлях до власної ідентичності). На основі особистісної рефлексії підлітки вперше починають прагнути пізнати власну індивідуальність (ідентичність).

Л.І. Божович розглядає самоствердження як одну з важливих мотиваційних ліній цього віку [4]. О.В. Скрипченко вказує, що це закономірно виникаючий атрибут соціалізації підлітка, що виявляється в спрямованості його особистості на виділення і реалізацію своєї самості в системі соціальних зв'язків. Сутність самоствердження підлітка пов'язана з відчуттям своєї самості і відокремленості від інших. Головні мотиваційні лінії даного віку – активне прагнення до саморозвитку. Це і самовираження, і самопізнання, і самовиховання [6].

Аспекти самовизначення формуються по різному. Раніш за все установлюється тілесне та сексуальне самовизначення. Професійне, ідеологічне та моральне самовизначення формується значно повільніше: цей

процес залежить від того, чи досяг підліток в своєму когнітивному розвитку стадії формально-операційного мислення.

Релігійні та політичні погляди формуються пізніше, але ці компоненти самовизначення ще довгі роки підлягають змінам. Е.Еріксон відмічає, що молодих людей більш за все турбує нездатність встановлювати професійне самовизначення. Для того щоб зберегти свою спільність вони тимчасово починають ідентифікуватися з героями своїх груп, натовпу аж до можливості повної утрати своєї ідентичності [13].

Е.Еріксон вважає, що параметр зв'язку з оточуючими, який виникає в цей період, коливається між позитивним полюсом ідентифікації «Я» та негативним полюсом сплутаності ролей. Всі ці ролі він мусить зібрати в одне ціле, осмислити, зв'язати з минулим та спроектувати майбутнє. Якщо молода людина впорається успішно з цією задачею – психосоціальною ідентифікацією, то у нього з'явиться відчуття того, ким він є, де знаходиться й куди йде. За теорією Е.Еріксона ідентичність – це відчуття внутрішньої послідовності, константності «самості» в потоці постійних тимчасових змін, метаморфоз особистісного розвитку. Процес самовизначення за Е.Еріксоном, це формування ідентичності. Важливим механізмом формування ідентичності є послідовні ідентифікації дитини з дорослим, які складають необхідні передумови розвитку ідентичності в підлітковому віці. Ідентичність за Е.Еріксоном – це відчуття внутрішньої послідовності (наступності) константності «самості» в потоці постійних тимчасових змін, метаморфоз особистісного розвитку [13].

В основі феномену підліткового самовизначення, як зазначає О.Б. Дарвиш, лежить ставлення психосоціальної ідентичності, яка виконує три основні задачі розвитку:

- усвідомлення тимчасової протяжності власного «Я», яка включає дитяче минуле та визначає проекцію себе в майбутнє;
- усвідомлення себе на відміну від інтеріорізованих батьківських образів

- здійснення системи виборів, які забезпечують цілісність особистості (професії, статевої ідентичності та ідеологічних настанов).

«Я»-ідентичність забезпечує цілісність поведінки, підтримує внутрішню єдність особистості, забезпечує зв'язок зовнішніх та внутрішніх подій і дозволяє солідаризуватися з соціальними ідеалами та груповими прагненнями. О.В.Скрипченко вказує на потребу підлітків в самоідентифікації, як процесу формування ідентичності, яка реалізується у вивченні своєї особливості, розмірковувань про самого себе у минулому, теперішньому і майбутньому, аналіз своїх домагань у взаємовідносинах і діяльності [6].

При всій складності явища самовизначення, основним у ньому є потреба зайняти внутрішню позицію дорослого, усвідомити себе як члена суспільства, визначити себе у світі, тобто зрозуміти себе, свої можливості, своє місце і призначення у житті. (Л.І. Божович, Л.С. Славіна) [4].

Зрозумівши глибинну суть і цінність вибору, як самостійного і вольового акту, підлітки прагнуть до ствердження власного «Я», власних починань, набувають особистої ідентичності, розвивають «Я-концепцію» і виявляють готовність брати на себе відповідальність за власний вибір. Саме у підлітковому віці починає проявлятися тенденція до особистісного зростання, коли людина, відкриваючи себе, докладает зусиль до становлення своєї індивідуальності.

В процесі пошуків свого «Я» (цінностей, ідеалів, поглядів), набуття ідентичності, самоствердження і саморозвитку у підлітків на рівні самоусвідомлення формується система внутрішньо узгоджених уявлень про себе, образів «Я» – «Я-концепція». «Я-концепція» – система уявлень про самого себе або «установка відносно власної особистості».

Важливість підліткового віку полягає в тому, що саме в цьому віковому періоді закладаються основи та намічається загальна лінія у формуванні соціальних та моральних установок особистості

Підлітковий період часто вважають кризовим, критичним, бо саме в цей період відбуваються досить істотні, якісні зрушення в розвитку особистості, які мають характер докорінного руйнування попередніх інтересів, відносин, особистої поведінки. Ці якісні зрушення відбуваються в дуже короткий строк і бувають нелегкими для самого підлітка, супроводжуючись значними суб'єктивними труднощами в його житті.

Бурхливий фізіологічний зріст, полове дозрівання, турбота про свій вигляд перед іншими, необхідність знайти своє професійне покликання, здібності, вміння – ось ті питання, котрі постають перед підлітком, і це вже є вимоги суспільства до підлітка щодо самовизначення. Важливим моментом нової соціальної позиції підлітка є усвідомлення свого «Я», яке виявляється в формуванні самооцінки, у відносинах з однолітками та дорослими, в підвищеному інтересі до своєї особистості, і потребі в оцінці своїх особистісних якостей.

Формування самосвідомості, відношення до себе як до самостійної особистості виявляється суттєвою характеристикою будь-якого підлітка. Потреба підлітка у самоспостереженні, самооцінці, самоствердженні та самовдосконаленні виникає з потреби проаналізувати свої переваги та недоліки й зрозуміти, що в своїх власних вчинках вірно, а що ні, чого слід домагатись, а від чого утриматись.

Прагнення до самовизначення, реалізація своїх можливостей, є завжди актуальним для людини. Поняття самовизначення – одне з центральних у психології особистості. Для цілісного уявлення особливостей життєвого самовизначення підлітків слід звернутися до такого поняття, як «Я», що складає «Я-концепцію» особистості. Це поняття у філософському плані – духовний центр людської особистості, індивідуальності. Психологи співвідносять його з одного боку, з поняттям «особистість», а з іншого – з поняттям «самоусвідомлення»

За словами І.Кона: «Я» – не просто особистість, а особистість, яка розглядається з середини. Я відображає самого себе у свідомості людини. «Я» – продукт самопізнання. Існує декілька «Я» особистості: фізичне, емоційне, інтелектуальне, соціальне. Фізичне «Я» – тіло, зовнішність; емоційне «Я» – відчуття та переживання, настрої. Інтелектуальне «Я» – світ наших думок. Людина сприймає себе як істоту соціальну, яка включена у систему взаємостосунків з іншими людьми, яка має певні цінності, інтереси, установи. Це – соціальне «Я». У кожної людини формується свій образ «Я» – «Я-концепція».

«Я-концепція» – сукупність всіх уявлень про себе індивіда, установок на себе: хто я? Що я собою уявляю? Який я? Формування «Я-концепції» головна задача підліткового віку [19].

За Р. Бернсом «Я-концепція» – це сукупність установок на себе через:

- реальне «Я» (або уявлення про те, який я насправді);
- ідеальне «Я» (або уявлення про те, яким я хотів би бути);
- дзеркальне «Я» (або уявлення про те, якими мене сприймають інші).

Усе це йде через фізичне, соціальне, розумове, емоційне «Я». Реальне «Я» – це те, якою людина вважається собі дійсно, якою бачить себе в даний момент. Ідеальне «Я» – якою вона поставила собі, мету бути, або те, до чого несвідомо прагне, про що мріє. Ідеальне «Я» є основним збудником, рушійною силою поведінки та діяльності людини, орієнтиром її особистісного зростання. Дзеркальне «Я» зберігає у собі наші уявлення про те, що думають про нас інші люди: як я виглядаю в очах інших. «Я» дзеркальне – це те, що примушує нас страждати або радіти, обмежує нас у наших діях та розвитку або, навпаки, стимулює. Таким чином «Я-концепція» особистості безпосередньо впливає на її життєве самовизначення.

Виходячи з усього вище сказаного, можна зробити висновки щодо самовизначення:

1. Передумовою гармонійного розвитку особистості в підлітковому віці є становлення ідентичності та позитивне подолання кризи.
2. Структурним центром розвитку особистості в підлітковий період стає потреба бути і вважатися дорослим.
3. Розвиваються процеси самосвідомості та самовизначення, які призводять до формування певної життєвої позиції.
4. Кардинальні зміни стосуються мотиваційної сфери, які призводять до формування світогляду підлітків та планів майбутнього життя.
5. До психосоціальних новоутворень відноситься пубертатний розвиток підлітків.
6. Рефлексія в цьому періоді виступає механізмом розвитку самосвідомості, прагненням пізнати власну індивідуальність.
7. В даному віковому періоді виявляється потреба у самоствердженні, як одна з важливих мотиваційних ліній та відчуття своєї «самості» і «відокремленості» від інших.
8. Активне прагнення до саморозвитку, самовираження, самопізнання та самовиховання.
9. Формування ідентичності в підлітковому віці є процесом самовизначення (Е. Еріксон).
10. Особливого розвитку набуває складова основа особистості, її «Я», яка завдяки системі внутрішнього узгодження уявлень про себе та образів, складає «Я-концепцію» особистості підліткового віку.
11. В підлітковому віці формуються взаємопов'язані компоненти особистості – самооцінка та пов'язаний з нею рівень домагань.
12. Ідея вибору життєвого шляху, вибору ціннісних орієнтацій, свого ідеалу, свого друга, своєї професії – стає основною метою підліткового віку.

Головною особливістю життєвого самовизначення підлітків є перед усім конструктивне подолання кризи при формуванні ідентичності та власної «Я-концепції».

1.3. Проблеми становлення особистості в старшому підлітковому віці

Підлітковий вік є одним з найскладніших періодів в онтогенезі людини. Саме в цей час відбувається перебудова раніше сформованих психологічних структур, виникають новоутворення, закладаються основи свідомої поведінки, вимальовується загальна спрямованість у формуванні моральних уявлень і соціальних настанов особистості. Найбільш важливою ознакою підліткового періоду є фундаментальні зміни в сфері його самосвідомості, які мають кардинальне значення для всього його наступного розвитку та становлення підлітка як особистості. Саме в цьому періоді, згідно думки Б.Г. Ананьєва, свідомість, яка вже пройшла крізь багато об'єктів відносин, сама стає об'єктом самоусвідомлення і завершуючи структуру характеру забезпечує його цілісність та стабілізацію особистості. В підлітковому віці у молодих людей активно формується самоусвідомлення утворюється власна незалежна система еталонів самооцінювання і самовідношення, все більш розвиваються здібності зазирання у свій власний світ.

В цьому віці підліток починає усвідомлювати свою унікальність й неповторність, в його свідомості проходить поступова переорієнтація із зовнішніх оцінок на внутрішні. У підлітка формується власна «Я-концепція», яка сприяє подальшій свідомій або несвідомій побудові поведінки молодої людини.

Якщо попередні стадії психосексуального розвитку були пов'язані з власним тілесним «Я» (відповідали тим чи іншим ерогенним зонам), то з підліткового віку нарцисизм дитини зникає, поступаючись спрямованості

сексуальних інтересів на інших людей. Вони, як об'єкти сексуального задоволення, сприяють розвитку чуттєвості, потягів, потреб, інтересів дорослої людини, тобто «вторинної сексуальності». За З.Фрейдом, усі люди у ранньому підлітковому віці проходять через «гомосексуальний період», коли спалах сексуальної енергії підлітка спрямований на людину своєї статі (однолітка чи старшого). Він надає перевагу спілкуванню з ровесниками своєї статі і лише поступово об'єктом енергії лібідо стає особа протилежної статі. Потрібно наголосити, що психоаналіз практично нівелює вплив соціального оточення, особливо навчання особистості не тільки в дитячі роки, але й у підліткові, юнацькі та зрілі. Тому учні та соратники вченого прагнули вдосконалити психоаналітичну теорію за рахунок розширення ролі соціальних факторів.

Теоретик психоаналізу, представник такого його напрямку, як «его-аналіз», Е. Еріксон, поділяючи погляди фрейдизму на джерела психічного розвитку, вчений значну увагу приділяв соціуму, що ставить перед особистісним «Я» розвиваючі завдання, розширює спектр його дії. Не випадково основні стадії розвитку особистості Е.Еріксон, на відміну від З.Фрейда, назвав «психосоціальними», а саме особистісне зростання вбачав у переході від однієї стадії до іншої. Вчений зазначав, що на кожній стадії психосоціального розвитку відбувається криза, яку індивідові потрібно переборювати.

За теорією розвитку особистості Е.Еріксона, у якій виокремлюється 8 стадій психосоціального розвитку, підлітковому віку відповідає п'ята стадія розвитку особистості. Це вік, коли завершується дитинство, інтенсивно формується ідентичність, базуючись на запереченні та бунті. Вчений називає цей вік віком фізичної зрілості і соціальної незрілості. Дитина значно раніше стає дорослою у фізичному плані, ніж здатною брати на себе соціальні ролі дорослих. Для цього віку характерна емоційна неврівноваженість. Підліток, який щойно переступив вік дитинства, ще немає надійної опори. У стресових ситуаціях він часто повертається до надійної ролі дитини, яка залежна від

батьків. Та йому соромно цієї залежності. Намагаючись ствердити свою незалежність, підліток стає непоступливим, різким і навіть грубим у стосунках з батьками.

У цей час на долю батьків та вчителів лягає велике психологічне навантаження, вони мають навчитися розумно реагувати на зміни у взаєминах з підлітком, щоб, з одного боку, надати йому незалежність, до якої він прагне, а з іншого – не втратити реального контролю над його поведінкою, втримуючи її у розумних межах [13].

Проблема кризи підліткового віку є складною, тому, розкриваючи її, потрібно виходити із єдності біологічних змін, що настають в організмі підлітка, і змін у соціальних умовах його життя, його взаємин із ровесниками та дорослими.

Важливими видаються положення Г.Костюка, що розкривають розвиток людини як біологічної і соціальної системи. Вчений зазначає, що становлення особистості – обумовлений і разом з тим саморозвиваючий процес. Це внутрішньо необхідний її рух від нижчих до вищих рівнів розвитку, в якому зовнішні причини завжди діють через внутрішні умови [21].

Фізичний розвиток підлітка та набуті у попередні роки властивості психічного розвитку створюють внутрішні передумови для зміни його становища в школі, в сім'ї, в суспільстві.

Біологічні фактори.

Зміни, що відбуваються в організмі дитини у перехідний період від дитинства до підліткового віку зумовлюються насамперед статевим дозріванням. Статеве дозрівання позначається на розвитку і функціях всього організму.

Статеве дозрівання та зрушення у фізичному розвитку справляють немаловажне значення у появі нових психологічних утворень. По-перше, виникає відчуття власної дорослості. По-друге, стимулюється розвиток інтересу до іншої статі, з'являються нові відчуття, переживання, перші романтичні почуття.

Костюк підкреслював, що саме в перехідний період від підліткового до юнацького віку інтенсивно розвивається сприймання себе як людини певної статі, яка має специфічні потреби, мотиви, ціннісні орієнтації, ставлення до представників протилежної статі, форми сексуальної поведінки. Статеворольова ідентичність утворює одну з важливих частин «Я-образу» людини в підлітковому віці, проте вона не залишається сталою, назавжди укоріненою особливістю особистості надалі [21].

Л.Божович підкреслювала, що статевий потяг, виникаючи в пубертатний період, входить у структуру вже наявних у підлітка психологічних новоутворень – різноманітних інтересів, моральних та етичних почуттів, поглядів, оцінних суджень. Відповідно – статевий потяг підлітка, переживання сексуального збудження перебуває в ціннісно-смісловій системі його поглядів. Отже, фактори біологічного і соціального порядку виступають у взаємопереплетінні, стають внутрішніми механізмами психологічних новоутворень, які спонукають до встановлення і поглиблення сексуальних стосунків у наступному віковому періоді [4].

Висновок. Біологічні фактори – початок статевого дозрівання, а також пов'язані з ним бурхливий розвиток і перебудова всіх органів, тканин і систем організму ми визначаємо як умови, що є необхідними, але недостатніми для повноцінного психічного розвитку, а також визначаємо такими умовами, які впливають на особливості його протікання у дітей підліткового віку.

Соціальні фактори.

Психологи прийшли до висновку, що істотні особливості підлітка залежать від соціальних факторів.

Доведено, що конкретними соціальними умовами життя дитини визначається:

- 1) тривалість підліткового віку;
- 2) наявність чи відсутність криз, конфліктів, труднощів;
- 3) характер переходу від дитинства до дорослості.

Цю ідею продовжив К.Левін, на думку якого у сучасному світі існує дві самостійні групи: дорослі і діти. Кожна має свої привілеї. Підліток знаходиться між цими двома групами: він вже не хоче бути дитиною, але його ще не приймають у групу дорослих. Левін наголошує, що причиною цього є велика розбіжність між вказаними двома групами. Прибічники даного підходу наголошують на існуванні особливої «субкультури» підлітків [28].

Виготський наголошував на необхідності при вивченні критичних періодів виокремлювати основні новоутворення в свідомості і визначити соціальну ситуацію розвитку, яка являє собою у кожному віці неповторну систему взаємин між дитиною і середовищем. Особливості прояву і протікання підліткового віку визначаються конкретними соціальними умовами життя і розвитку підлітка, його суспільним становищем у світі дорослих.

Важливим фактором розвитку особистості підлітка є його власна соціальна активність, спрямована на засвоєння певних соціальних взірців і цінностей, на побудову взаємин із дорослими та однолітками, на самого себе (проектування своєї особистості і свого майбутнього). Найважливішим новоутворенням підліткового віку є становлення самосвідомості, яке найперше характеризується почуттям дорослості, формуванням самооцінки і появою прагнення до самовиховання. Центральним і специфічним новоутворенням в особистості підлітка є виникаюче у нього уявлення про себе як уже не дитину, він починає відчувати себе дорослим, намагається бути і числитись дорослим.

Цю особливість називають почуттям дорослості, яке полягає в тому, що підліток заперечує свою приналежність до дітей, але у нього ще немає відчуття істинної, справжньої дорослості, хоча є потреба у визнанні його дорослості оточуючими. У психічному розвитку підлітка основна роль належить встановленню системи соціальних взаємовідносин з оточуючими. Розвиток соціальної дорослості – це розвиток готовності дитини до життя в суспільстві

дорослих в якості його повноправного члена. Соціальна незрілість дитини, його залежність від дорослих визначає його становище соціальної нерівності у відносинах з дорослими, їх ставлення до підлітка як до «маленького».

У взаємовідносинах з дитиною дорослі мають ряд переваг:

- 1) мають право вимагати слухняності і підпорядкованості;
- 2) мають право змушувати, забороняти, карати.

Підлітки вже не хочуть виконувати попередні вимоги, ображаються і протестують, коли їх контролюють, карають, не вислуховують, не розуміють, не рахуються з інтересами. Їх перестають задовольняти відносини з дорослими.

Почуття дорослості може виникати з двох причин: а) усвідомлення і оцінка зрушень у фізичному розвитку і статевому дозріванні (цьому сприяє акселерація, яка створює умови для швидшої появи нового самовідчуття та самооцінки), б) соціальне джерело: дитина у взаєминах з дорослими об'єктивно не займає становища дитини, а включається у трудову діяльність, виконує серйозні обов'язки, коли характерна рання самостійність дитини.

У становленні взаємовідносин підлітка з дорослими з часом з'являються протиріччя. Драгунова виокремлює три варіанти розвитку протиріч:

- 1) Поглиблення протиріч, нагнітання конфлікту, який може тривати досить довго. Це виникає при повному розходженні тенденцій дорослого та прагнень підлітка, коли дорослі повністю не приймають претензій підлітка на більшу самостійність, довіру до них та повагу, а підліток, в свою чергу, різними способами виражає протести проти старого ставлення до нього дорослих. Дорослий втрачає авторитет, втрачає можливість впливу, а в формуванні особистості підлітка залишаються негативні наслідки: агресивно-деспотичні прояви поведінки у відповідь на зовнішній стимул.
- 2) Протиріччя виявляються епізодично під впливом непослідовності поведінки дорослих, коли вони змушені всупереч своїм поглядам іти

на поступки підлітку. В результаті конфліктів стає менше, проте можливість їх виникнення залишається постійною.

- 3) Поступове зникнення протиріч і конфліктів. Дорослі усвідомлюють дорослішання підлітків, змінюють своє ставлення до нього, не дають розвіятись взаємній довірі, яка виникла раніше. Конфліктних ситуацій може зовсім і не виникати, коли дорослі у побудові взаємин враховують дорослішання підлітка [23].

До початку підліткового віку взаємовідносини дитини зі своїми однолітками вже будуються на важливих нормах дорослої моралі рівності, а основою взаємовідносин з дорослими залишається дитяча мораль слухняності. Це може мати важливі наслідки:

- 1) співпраця як оптимальний для розвитку особистості підлітка тип спілкування може інтенсивніше розвиватися у взаємовідносинах з друзями;
- 2) саме спілкування з друзями, а не з дорослими, може приносити підлітку більше задоволення та відігравати провідну роль у розвитку дорослості і формуванні особистості;
- 3) засвоєні підлітком норми моралі дорослих можуть зіткнутися із нормами моралі слухняності і перемогти їх, оскільки дитяча мораль стала для підлітка неприйнятною.

Підліткова криза, яка супроводжує перехід від дитинства до дорослого життя, проходить дуже гостро, бо саме в цьому віці діти вперше починають усвідомлювати і визначати весь потенціал своєї особистості, створювати свій образ «Я», не маючи при цьому можливості співвіднести його з уявленнями про себе, які вже сформувалися, як це можуть дорослі. Для почуття власної гідності підлітків хворобливим є усвідомлення факту, що в порівнянні з ними батьки більш дорослі і компетентні. Підлітки повинні підтвердити собі і іншим свій власний статус самостійної людини.

Тепер їх життя більш складне, вони вже не можуть так, як в дитинстві, спиратися на соціальний престиж батьків. Вони не впевнені в тому, що їм

вдається справитися з труднощами дорослого життя, і усвідомлюють, що немає ніяких гарантій того, що коли-небудь вони зможуть насолодитися плодами дорослого життя. Часто вони відчують образу через виникаюче в цей час почуття страху, саме це почуття змушує їх рухатись далі по складному шляху психічного розвитку.

В першу чергу дитина бажає стати дорослою і лише в другу – залишитися підлітком. Підліток зустрічається з життєвими труднощами, які ставлять його перед необхідністю вирішувати наступні завдання:

- він повинен розвивати незалежність, необхідно навчитися самотійно приймати рішення;
- переглянути і розширити свою систему цінностей і співвіднести її з найважливішими цілями суспільства;
- знайти нові джерела особистого «Я», професійного признання серед однолітків, вчителів та інших дорослих;
- навчитися ставити реальні цілі в навчанні і роботі, навчитися вирішувати різні труднощі, миритися з протиріччями власного положення, критично оцінювати себе.

Підлітку необхідно розвивати в собі готовність дорослішати крок за кроком і ставати все більш впевненим в собі, усвідомлювати і оцінювати свій особистісний потенціал. Підлітку необхідно поставити довгострокові цілі в особистому і професійному житті і твердо йти до них. В своїх діях керуватися власною думкою і власною відповідальністю. Процеси розвитку у підлітків відбуваються під впливом вимог значущих дорослих і референтного середовища. Загальний знаменник вимог – звикай до того, що ти сам за себе відповідаєш, ти маєш зуміти на певному етапі сам себе прогудувати. Розвивай з цією метою всі свої здібності. Щоб виконати ці вимоги, підліток має знизити для себе значимість батьків, послабити внутрішній зв'язок з ними. Нові орієнтири він знаходить поза сім'єю: в школі, серед однолітків і вчителів. При цьому відбувається примірка життєвих норм і перевірка їх використання в

житті. В подальшому підліток, або відмовляється від них, або розширює їх, або змінює.

Найчастіше діти мають ті життєві цінності і установки, що і їх батьки через відданість їм, бо саме в сім'ї дитина відчуває себе захищеною і любимою. Прийняття батьківських цінностей є своєрідним актом вдячності батькам, який скріплює зв'язок між батьками і дитиною.

Сучасний підліток дуже уразливий в плані пошуку позитивної ідентичності при не досить компетентному володінні засобами конструктивного подолання кризи ідентичності на етапі життєвого самовизначення. Суспільна криза на фоні економічного, політичного та морального підґрунтя, негативно позначається на образі світу молодої людини, її ціннісних орієнтирах, «Я-концепції», образі «самості», які тільки-но формуються на даному віковому етапі. Підліток зустрічається з багатою варіативністю інформаційного простору та шляхів самовизначення, натомість постає неготовим внутрішньо долати кризу, пов'язану з усвідомленням своєї неповторної та унікальної «самості», своєї позитивної «Я-концепції».

Соціально-психологічні дослідження останніх років фіксують негативні тенденції формування як соціальної так і особистої пропозиції підлітків: інфантилізм як відсутність усвідомлених та самостійних рішень у значущих сферах життя, відсутність відповідальності за своє життя, соціальна апатія, дефіцит смислу майбутнього, ситуативне сприйняття свого життя.

1.4 Особливості життєвого самовизначення в старшому підлітковому віці

Життєве самовизначення – визначення себе відносно вироблених в суспільстві критеріїв сенсу життя. Особистісне самовизначення пов'язується з цінностями, з потребою визначення сенсу життя, з орієнтацією на майбутнє.

Підкреслюючи важливість самовизначення, Л.І. Божович визначає його як «вибір майбутнього шляху, потребу знаходження свого місця в праці, в суспільстві, в житті» [4]. Ідеальний «Я-образ» людини опосередкований

кількома самовизначеннями. Життєве самовизначення (вибір соціальних ролей, життєвого стилю, способу життя) припускає, що професія або соціальна роль можуть бути засобами для реалізації певного способу життя.

Виділимо головні види самовизначення:

1. Життєве самовизначення
2. Професійне самовизначення
3. Особистісне самовизначення
4. Соціальне самовизначення
5. Сімейне самовизначення

Крім п'яти головних видів існують і інші різновиди самовизначення:

1. Соціально-особистісне
2. Соціально-професійне
3. Індивідуально-особистісне
4. Ціннісно-сміслове
5. Моральне
6. Естетичне

Життєве самовизначення підлітка – це не миттєвий акт, а відносно тривалий процес, що включає в себе сполучуваність і взаємодоповнюваність різних видів самовизначення і триває до зрілого віку.

Юнаки належать не лише до дитячого, а й до дорослого світу. Вони не тільки знаходяться в процесі дорослішання, але по багатьом параметрам вже поведуть себе як дорослі і фактично є такими. Дорослішання, як процес соціального самовизначення багатовимірне і багатогранне. Найяскравіші протиріччя і труднощі, виявляються у формуванні життєвої перспективи, відношення до праці і моральної свідомості. Характерна риса ранньої юності – формування життєвих планів. Життєвий план виникає, з одного боку, в результаті узагальнення цілей, які ставить перед собою особистість, як наслідок побудови «піраміди» її мотивів, становлення стійкого ядра ціннісних орієнтацій, які підпорядковують собі прагнення. З іншої сторони – це

результат конкретизації цілей і мотивів. Із мрії, де все можливо, і ідеалу, як абстрактного зразка, поступово вимальовується більш чи менш реалістичний, орієнтований на дійсність план діяльності.

Життєвий план – явище одночасно соціального і етичного порядку. Питання ким бути і яким бути на підлітковому етапі розвитку не розрізняються. Підлітки називають життєвими планами досить розпливчасті орієнтири і мрії, які ніяк не співвідносяться з їх практичною діяльністю.

Підлітки намагаються передбачити своє майбутнє, не задумуючись про засоби його досягнення. Їхні образи майбутнього орієнтовані на результат, а не на процес розвитку: підліток може уявляти своє майбутнє положення в суспільстві, не задумуючись над тим, що для цього потрібно зробити. Життєвий план в точному змісті цього слова виникає тільки тоді, коли предметом роздумів стає не тільки кінцевий результат, але і способи його досягнення, шлях, по якому людина збирається іти, і ті об'єктивні і суб'єктивні ресурси, які йому для цього знадобляться. На відміну від мрії, яка може бути як активною так і пасивною, життєвий план – це план діяльності. Щоб побудувати його, юнак повинен поставити перед собою, як мінімум, наступні питання:

1. В яких сферах життя сконцентрувати зусилля для досягнення успіху?
2. Що саме і в який період життя потрібно досягнути?
3. Якими засобами і в які конкретні терміни можуть бути реалізовані поставлені цілі?

Соціальне самовизначення і пошук себе пов'язані з формуванням світогляду. Світогляд – це погляд на світ в цілому, система уявлень про загальні принципи і основи буття, життєва філософія людини, сума і результат всіх його знань. Пізнавальними (когнітивними) передумовами світогляду є засвоєння певної суми знань (не може бути наукового світогляду без оволодіння наукою) і здібності індивіда до абстрактного теоретичного мислення без чого розрізненні знання не складаються в єдину систему.

Поки юнак не знайшов себе в практичній діяльності, вона може здаватися йому дрібною і неважливою. Ще Гегель відзначив це протиріччя: «До цих пір займаючись тільки загальними предметами і працюючи тільки для себе, юнак, який тепер перетворюється на чоловіка, повинен, вступаючи в доросле життя, стати діяльним для інших і зайнятися дрібницями. І хоча це справді так як повинно бути, бо необхідно діяти, то необхідно перейти до частин, але для людини початок може все-таки бути досить тяжким, і неможливим, і неможливість безпосереднього здійснення його ідеалів може привести його до депресії. Цієї депресії, якою незначною вона була у багатьох, мало кому вдалося уникнути. Чим пізніше вона виникає у людини, тим важчими бувають її симптоми. У слабких людей вона може затягтися на все життя. В цьому стані людина не хоче відмовитися від своєї суб'єктивності, не може подолати свою відразу до дійсності саме тому знаходиться в стані відносної нездатності, яка може легко перетворитися в дійсну нездатність».

Єдиний засіб зняти це протиріччя – творчо-перетворююча діяльність, в ході якої суб'єкт змінює як самого себе, так і оточуючий світ. В житті завжди іде боротьба старого і нового, і кожен приймає участь у цій боротьбі. Ідеали звільнені від елементів ілюзорності, які притаманні юності, стають для дорослої людини орієнтиром в практичній діяльності.

Висновок до розділ 1

Якщо проаналізувати погляди різних науковців, які досліджували проблему професійного вибору, то можна побачити, що професійне самовизначення - це не тільки процес прийняття рішення про вибір професійної діяльності, а й форма особистісної активності, в якій індивід виступає суб'єктом власного життя. Отже, професійне самовизначення є способом реалізації суб'єктивних якостей особистості, її стилю життя і

значною мірою залежить від власної активності учнів та їх життєвої ситуації. Таким чином, професійне самовизначення починається з вибору професії, але на цьому воно не закінчується, оскільки людина стикається з безперервною низкою професійних виборів протягом усього життя (в процесі професійного навчання, при виборі спеціалізації, при визначенні шляхів підвищення кваліфікації, при переході на іншу професію і т.д.).

Аналіз зарубіжної та вітчизняної теорії і практики з проблеми особистісного самовизначення показує, що особистісне самовизначення є процесом багатограним і протікає протягом усього життя, пов'язаний формування внутрішньої позиції дорослої людини, усвідомлення себе як члена суспільства, потреби вирішувати проблеми свого майбутнього, усвідомлення своїх фізичних, інтелектуальних та інших якостей.

Особистісне самовизначення як явище виникає на межі підліткового та раннього юнацького віку. Включає активне визначення власної позиції щодо суспільно виробленої системи цінностей, визначення на цій основі сенсу власного існування, набуття власної ціннісно-сміслової єдності та її реалізація.

Особистісне самовизначення є також основою процесу життєвого самовизначення, воно визначає розвиток усіх інших видів самовизначення. (соціального, професійного, сімейного, релігійного та ін.)

РОЗДІЛ 2.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

2.1. Психологічний зміст професійної орієнтації суб'єкта

У XIX ст. З'явилися літературні джерела, що розкривають деякі питання професійної орієнтації молоді. У 1849 р. у Франції вийшло "Керівництво з

вибору професії ”. Таким чином, рух, що зародився наприкінці XIX ст. - на початку XX ст. отримав свій поштовх від вимог самого життя, її соціально - економічного розвитку. На початку XX ст. в США, Англії, Німеччині були вперше організовані довідково - інформаційні бюро для молоді при біржах праці. Там школярі могли порадитися про вибір професії, про можливості подальшої освіти та підготовки до майбутньої роботи. Такі бюро не обмежувалися окремими індивідуальними консультаціями, а проводили пропаганду розумного вибору професії за допомогою видання профорієнтаційних листків, брошур і т.д. Проте основним методом визначення професійної придатності молоді людини було лише анкетне опитування. Аналіз питань анкет того часу свідчить про те, що бюро піклувалася насамперед про інтереси підприємців.

Так складався перший досвід профорієнтації цієї вікової групи, який включав попереднє вивчення професійних схильностей підлітків у школі, проведення бесід у бюро, заповнення анкет, опитування батьків і педагогів, заключну розмову, консультацію і посередництво у визначенні випускників на роботу.

Професійна орієнтація – це система науково-практичної підготовки молоді до вільного і самостійного вибору професії. Її мета – підготовка підростаючого покоління до свідомого вибору професії. Реалізація даної мети передбачає формування у студентів соціально-значимих внутрішніх (психічних) регуляторів поведінки і діяльності: у вихованні шанобливого ставлення до різних видів праці, становленні особистісної позиції у професійному самовизначенні. Все це формує розвиваючий підхід до особистості студента з метою його підготовки до соціального вибору професії [11].

Галузь знання, які вивчає світ професій, називається професіографія, а документ, в якому описано особливості спеціальності або професії, – професіограмою. Професіографія дозволяє скласти чітке, цілісне уявлення про

світ професій, виробити вміння швидко і правильно орієнтуватися в загальному характері будь-якої спеціальності і визначати свою придатність до неї. Незнання змісту професійної діяльності та відповідно незадоволеність отриманою спеціальністю, у свою чергу, є однією з причин плинності кадрів, низької продуктивності праці, зміни трудової діяльності. Інтерес до певного виду діяльності збуджує безпосередньо читацький інтерес, а той, у свою чергу, забезпечує оволодіння теоретичним матеріалом і сприяє формуванню об'єктивного уявлення про професію. Це вимагає роботи з професіографічної літературою, ознайомлення з економічними та кадровими проблемами міста (районів), шкіл, знайомство з основними професіями підприємств і організацій, виробничого оточення школи. Дуже важливо донести до свідомості школярів основний зміст діяльності з потрібних професій, вимог до працівників, де і як ці професії можна освоїти [25].

Мета професіограми – створити цілісне сприйняття змісту і особливостей конкретного виду праці. Як правило, вона створюється в ході професіографічних екскурсій, спостережень та зустрічей під час роботи з професіографічною літературою.

Основою професіограми є психограма. Це документ, в якому досить повно відображена система вимог професії (спеціальності, посади, робочого місця) до психологічних та психофізичних якостей людини. Це особистісні особливості (увага, спостережливість, пам'ять, терплячість, наполегливість, гострота зору, слуху, нюхових, смакових відчуттів, дотику, наявність спритності пальців, висока координація очей, рук, ніг і ін.); професійні вміння (швидкість у трудовій діяльності, схоплювання нових ідей, самостійність суджень, оперативність дій в нештатних ситуаціях, акуратність і спритність рук, ощадливість, швидкість і точність рахунку та ін.) Наскільки об'єктивно будуть виявлені необхідні особистісні особливості, професійні якості, настільки повно буде розроблена і професіограма професії конкретної сфери виробництва [23].

Одним із важливих компонентів профорієнтаційної консультації є попередня професійна діагностика (вивчення учнів з метою професійної орієнтації).

Зміст роботи за попередньою діагностикою особистості полягає у всебічному вивченні його особистості, тобто вивченні його інтересів, здібностей, схильностей, професійних намірів, індивідуальних властивостей нервової системи.

Одне із завдань попередньої профдіагностики визначення придатності студентської молоді до тієї чи іншої професії відповідно до психофізіологічних властивостей особистості.

Психофізіологічні особливості людини – це особливості її психіки, розвитку, будови організму, стану здоров'я. Кожна людина має психофізіологічними особливості. Тому можна говорити про те, що людина за своїм придатними даними більш-менш підготовлена до успішного оволодіння певною професією. У зв'язку з цим постає питання: які характерні особливості особистості необхідно вивчити? Як правильно визначити особливості та властивості особистості? Відповіді на ці питання і будуть предметом нашого подальшого розгляду.

До найбільш важливих особливостей особистості, що підлягають діагностуванню, відносяться: ціннісні орієнтації, інтереси, потреби, схильності, професійні наміри, професійна спрямованість, мотиви вибору професії, риси характеру, темперамент, стан здоров'я [19].

Висновок до параграфу 2.1. В цьому розділі розглянуто визначення професійна орієнтація, її мета, що основою професіограмм є психограмма.

Також розглянули психофізіологічні особливості людини, та надали визначення.

Розглянемо основні мотиви вибору професій, чому і буде присвячений підрозділ 2.2 нашої роботи

2.2. Мотиви вибору професії

Найважливіший фактор, що визначає мотивацію людини, особливо на завершальному етапі і розвитку, – це пізнавальна активність суб'єкта щодо осмислення життя її переслідуваних у ній цілей.

При вивченні мотивації вибору професії людиною розрізняють її рівні – соціальний та внутрішній (внутрішньо усвідомлювані та неусвідомлювані спонуки), які вивчали такі вчені як: В. А. Отрут, М. Х. Титма, К. Замфір та інші.

До зовнішніх мотиваційних факторів автори відносять: фактори тиску (вимоги об'єктивного характеру, рекомендації, поради), фактори притягування – відштовхування (приклади, звичні еталони «соціальної престижності»), фактори інерції (звичні заняття, стереотипи наявних соціальних ролей).

Успішність професійного становлення визначається характеристиками сформованості мотивації, якими є сила і стійкість структурних мотивів. Під «силою» мотивів розуміється глибина їх усвідомленості (розуміння, прийняття) потреби і самого мотиву. Стійкість мотиву оцінюється за його наявністю в різних видах діяльності і за збереженням його впливу на поведінку та діяльність у різних ситуаціях. Тому, на думку В.І. Ковальова та В.Н. Дружиніна, мотивація вибору професії повинна мати дворівневу структуру, а саме рівень мотивів професійної підготовки, рівень мотивів професійної діяльності [9].

Перший рівень повинен підпорядковуватися другому. У протилежному разі, виникають мотиваційні кризи особистості, які призводять до зниження ефективності навчання та перебудови мотивації особистості. У тих випадках, коли професійне самовизначення сприймається людиною як необхідність, а вибір професії детермінується зовнішніми мотиваційними факторами, надалі професійна діяльність виявляється відстороненою від внутрішніх структур особистості. Це характеризує зниження активності й спричинює внутрішньо особистісні конфлікти

У ситуації професійного вибору одним із головних впливів оцінювання є статус, який займає професія у соціальній структурі. Так, Т. Гоббс використовує такий спеціальний термін як «деліберація» для визначення процесу формування професійної спрямованості [25]. На етапі професійного пізнання людина обмірковує свій вибір, формує свої уявлення про престижність професії, яка розглядається як один із феноменів суспільної свідомості, що має вплив на професійний вибір, професійне становлення, на соціальну мобільність людини у сфері трудової зайнятості.

Спосіб, програма і конкретні цілі життя, які оцінюються людиною, як такі, що оптимально задовольняють потреби і щодо яких приймається намір до досягнення, – це і є система мотивів особистості.

Л.І. Божович,[4] підбиваючи підсумок дослідженням широких соціальних мотивів навчання школярів та їх навчальних (пізнавальних) інтересів, висуває деякі положення, пов'язані з теоретичним розумінням потреб і мотивів їх розвитку. Перш за все, пише вона, стало очевидним, що спонукання до дії завжди виходить від потреби, а об'єкт, який служить її задоволенню, визначає лише характер і напрям діяльності [9]. Зовнішні об'єкти можуть стимулювати активність людини лише тому, що вони відповідають наявній у неї потребі або здатні актуалізувати ту, яку вони задовольняли в попередньому досвіді людини.

Термін "мотивація" представляє ширше поняття, ніж термін "мотив". **Мотивація** – сукупність причин психологічного характеру, що пояснюють поведінку людей, та їх спрямованість і активність [13].

Суттєві фактори професійного самовизначення – вік, в якому здійснюється вибір професії, рівень інформованості молодшої людини та рівень її домагань.

Кожна особистість прагне до засвоєння тих цінностей, які найбільше відповідають її цілям та інтересам.

За характером усі мотиви можна розділити на чотири групи.

1. Мотив чітко і аргументовано обґрунтовує доцільність вибору даного напрямку трудової діяльності.
2. Мотивація нечітка, недостатньо аргументована.
3. Мотивація невпевнена, неаргументована.
4. Ніяк не аргументована мотивація.

Головну роль у виборі цінностей мають мотиви, які, у свою чергу, залежать від інтересів і потреб особистості, цілей цієї особистості. За видом мотиви вибору професії можна розділити на шість груп, таких як: пояснення, романтика професій, мотиви пізнавального характеру, мотиви, в яких підкреслюється суспільна значущість професії, посилення на приклад, невмотивований вибір. Виявлення мотивів вибору професії дозволяє дізнатися, що саме спонукало людину обрати даний вид праці і наскільки чіткі, аргументовані мотиви вибору. Це в свою чергу дає можливість з'ясувати спрямованість особистості на цінності. У взаємозв'язку з іншими характеристиками особистості їх можна представити наступним чином: потреби – інтереси цінності – мотиви – цілі – вибір [9].

Для особистості, які хочуть присвятити своє життя служінню людям і поліпшенню суспільства, в якому живуть, вибір професії буде залежати від того, які соціальні потреби здадуться їм найбільш важливими і які з них, працюючи, вони зможуть краще задовольнити. Таким чином, вони шукають професію, в якій стануть найбільш корисними. Молоді люди, які намагаються бути "практичними", обирають такі професії, які затребувані на ринку праці, добре оплачуються, цікаві і до яких вони найкраще підготовлені. Такий вибір заснований, перш за все, економічними мотивами і практичними міркуваннями, а також особистими інтересами, заняттями і навичками. Для інших молодих людей пошуки покликання стають способом показати оточуючим, що вони вже вирости, фінансово незалежні, вільні від батьківської опіки і готові жити самостійно. Для них робота – двері, що ведуть у світ дорослих [9].

Висновок до параграфу 2.2. в цьому параграфі розглянуто мотиви вибору професії, які вчені вивчали. Також надали визначення, що таке мотивація, що усі мотиви можна розділити на 4 групи. І також, що роль у виборі цінностей мають мотиви.

Ще одним аспектом, який потребує уваги в контексті обраної для дослідження теми, є напрями та види профорієнтації, чому і буде присвячений підрозділ 2.3 нашої роботи.

2.3. Індивідуально – психологічні особливості суб'єкта у зв'язку з вибором професії

Кожен тип професії висуває певні вимоги до тих чи інших здібностей і якостей людини.

Психологічні вимоги професій типу «Людина – природа» до людини такі: розвинена уява, наочно - образне мислення, хороша зорова пам'ять, спостережливість, здатність передбачати й оцінювати мінливі природні фактори; оскільки результати діяльності виявляються після досить тривалого часу, фахівець повинен володіти терпінням, наполегливістю, повинний бути готовим працювати поза колективів, іноді у важких погодних умовах, в бруді і т.п.

Психологічні вимоги професій «Людина – техніка» до людини наступні: гарна координація рухів; точне зорове, слухове, вібраційне сприйняття; розвинене технічне і творче мислення і уява; уміння переключати і концентрувати увагу; спостережливість [29].

Більшість професій типу «Людина – знакова система» пов'язана з переробкою інформації і розрізняється за особливостями предмета праці. Психологічні вимоги професій цього типу до людини включають такі властивості, як: гарна оперативна і механічна пам'ять; хороший розподіл і переключення уваги; точність

Професії «Людина – художній образ» пов'язані зі створенням, проектуванням художніх творів (письменник, художник, композитор). Психологічні вимоги професій цього типу до людини: художні здібності; розвинене зорове сприйняття; спостережливість, зорова пам'ять; наочно-образне мислення; творча уява; знання психологічних законів емоційного впливу на людей.

Психологічні вимоги професій типу «Людина – людина» стосуються людини, яка прагне спілкування, вміє легко вступати в контакт з незнайомими людьми, має стійке гарне самопочуття при роботі з людьми [30].

Дж. Холланд виділяв шість типів особистості за професійною спрямованістю: реалістичний, дослідницький, артистичний, соціальний, підприємницький, конвенційний. Він вивчав особистість та види діяльності, які можуть стати сильними захопленнями, приведуть до формування певних здібностей, зумовлять внутрішній вибір певної професії [10].

1. Реалістичний тип має такі характеристики: чесний, відкритий, мужній, матеріалістичний, наполегливий, практичний, ощадливий. Його основні цінності: конкретні речі, гроші, сила, статус. Він віддає перевагу заняттям, що вимагають моторних навичок, спритності, конкретності. У професійному виборі реалістичного типу є сільське господарство (агроном, тваринник, садівник), механіка, техніка, електротехніка, мануальні роботи [10].

2. Дослідницький тип аналітичний, обережний, критичний, інтелектуальний, інтроверт, методичний, точний, раціональний, невибагливий, незалежний, цікавий. Його основна цінність – наука. Такий тип пов'язаний зі систематичним спостереженням, творчими дослідженнями біологічних, фізичних, культурних феноменів для контролю та розуміння цих феноменів, уникає підприємницьких видів діяльності.

3. Соціальний тип має такі характеристики: лідерство, товариськість, дружелюбність, розуміючий, переконливий, відповідальний. Його основні цінності – соціальні та етичні. Такий тип діяльності пов'язаний із впливом на

інших людей (вчити, інформувати, просвіщати, розвивати, лікувати). У професійному виборі у цього типу наявні педагогіка, соціальне забезпечення, медицина, клінічна психологія, профконсультування. Він вирішує проблеми, спираючись головним чином на емоції, почуття, вміння спілкуватися.

4.Артистичний (художній, креативний) тип – емоційний, з багатою уявою, імпульсивний, непрактичний, йому притаманні гнучкість, незалежність рішень. Його основні цінності – естетичні якості. Вербальні здібності переважають над математичними. Такі особи уникають систематизованих точних видів діяльності, бізнесу, усвідомлюють себе як експресивну, оригінальну і незалежну особистість. У професійному виборі таку людину цікавить світ мистецтва [10].

5.Підприємницький тип: ризикований, енергійний, владний, амбітний, товариський, імпульсивний, оптимістичний, той, хто шукає задоволень, любить пригоди. Його основні цінності – політичні та економічні досягнення. Підприємницький тип включає в себе такі види діяльності, які дозволяють маніпулювати іншими людьми для досягнення організаційних цілей та економічних вигод. Суб'єкти з такими особливостями уникають монотонної розумової роботи, однозначних ситуацій, занять, пов'язаних з ручною працею, їх цікавлять завдання, пов'язані з керівництвом, статусом і владою. У професійному виборі вони віддають перевагу всім видам підприємництва.

6.Конвенціональний тип володіє наступними характеристиками: конформний (схильність дотримуватися, погоджуватися з загальноприйнятими нормами і правилами, поступливість чужій, особливо авторитетній думці (конформність), добросовісний, умілий, негнучкий, стриманий, слухняний, практичний, схильний до порядку. Основні цінності – це економічні досягнення. Представник конвенціонального типу віддасть перевагу чітко структурованим видам діяльності, в яких необхідно маніпулювати з цифрами відповідно до приписів та інструкцій. Його підхід до проблем носить стереотипний, практичний і конкретний характер, він обирає професії, пов'язані з канцелярією і розрахунками: машинопис, бухгалтерію,

економіку. Математичні здібності таких людей розвинені більше вербальних. У професійному виборі у конвенційного типу – банківська служба, статистика, програмування, економіка [10].

Представники кожного типу прагнуть оточити себе певними людьми, об'єктами, вони націлені на вирішення певних проблем, тобто створюють відповідне своєму типу середовище. Відповідно до особистісних типів

Дж. Холланд виділив шість типів особистості залежно від професійної орієнтації: реалістичний тип (R), дослідницький тип (I), артистичний тип (A), соціальний тип (S), підприємницький тип (E), конвенційний тип (C).

Професійна задоволеність, досягнення і стабільність залежать від узгодженості між типом особистості і типом оточення. Чим більша різниця між особистісним типом і зразком середовища, тим більшою мірою незадоволеними, некомфортними і деструктивними стають взаємини «особистість – середовище» [23]. Наприклад, для педагогічної професії оптимальним буде соціальний тип особистості, також певних успіхів у даній діяльності можуть досягти представники підприємницького та артистичного типів, на відміну від реалістичного, інтелектуального і конвенційного типів.

Висновок до параграфу 2.3. В цьому параграфі розглянуто типи професій. Також розглянули шість типів особистості, які виділяв Дж.Холланд.

2.4. Особливості емоційної сфери з професійним визначенням студентської молоді на етапі навчання у ВНЗ

У вітчизняній та зарубіжній психології виділяють безліч підходів до дослідження особистості, але в останні роки значно зріс інтерес до прикладного аспекту цього психологічного напрямку - дослідженню професійних і особистісних якостей психологів (Абрамова Г. С., Амінов М. А., Овчарова Р. У, Обозов Н. І., Молоканов М. В., Моховиків В. Ю., Кочюнас Р. та інші.) [9, с. 74]. У багатьох дослідницьких роботах відзначається, певна залежність між особистісними якостями психологів та ефективністю у їх професійної діяльності (Молоканов М. В., Сизова І. Г., Юдіна Є. В.). На думку

Юдіної Є. В. особисті якості визначають успішність діяльності, яка становить модель особистості ефективного спеціаліста [9, с. 75].

Втім, професійні та особисті якості психолога виділялися ще найвідомішими родоначальниками класичних традиційних і нетрадиційних підходів у психології: З. Фрейдом, К. Юнгом, В. Франкл, Ж.-П. Сартр, К. Роджерсом, Ф. Перлзом та іншими. Тим не менш, виділені цими вченими особисті якості: автентичність, конгруентність, безоціночне, безумовне ставлення до почуттів клієнта, розвинену мову, проникливість, емоційна стабільність, заснована на повазі до клієнта і є найбільш професійно важливими для психолога рисами.

Професійний вибір є ключовим моментом соціального становлення особистості, орієнтація на певну соціальну позицію, що передбачає усвідомлення свого соціального минулого, сучасного і майбутнього. Вибіркова спрямованість особистості на професію починає виконувати регулятивну функцію відносно всіх проявів і сторін особистості студентської молоді, чим забезпечується особистісна стійкість, можливість подолання труднощів, продукування нових цілей і засобів їх досягнення за реалізації вже поставлених. Виникає стійке вибіркове ставлення до навчальних предметів відповідно до вибраної професії. Визначеність навчальної діяльності професійною перспективою виявляється в усіх аспектах навчання. Залучення юнаків і дівчат у реальне професійне середовище дає змогу розкриватися тим їхнім якостям, які властиві професіоналу, що створює необхідні умови для вибору професії. Ставлення до праці виступає значимим чинником у формуванні професійної спрямованості. Забезпечення спадкоємності між навчальною і трудовою діяльністю є центральним моментом у становленні всіх компонентів професійної спрямованості, а також первинної потреби професіонала, яка формується.

Перехід людини до професійного навчання відкриває якісно новий етап у становленні її професійної спрямованості на основі перетворення всіх

складових індивідуальності. Співвідношення вимог професії зі своїми особливостями спонукає до конструювання своєї особистості в рамках професіоналізації й створює умови для конструювання себе як професіонала. Професійна спрямованість передбачає інтеграцію минулого (усвідомлення становлення її в попередніх вікових періодах), сьогодення (ставлення до нинішньої професійної підготовки) і майбутнього (бачення професійних перспектив). Професійна спрямованість виступає не як мимовільний процес, а як процес, що успішно протікає тільки в системі доцільно організованої життєдіяльності майбутнього професіонала, чим забезпечуються всі її перетворення, її диференціація й інтеграція в систему особистості.

Вітчизняні психологи стверджують, що емоції - це особлива форма відношення до предметів і явищ дійсності, виділяють три аспекти цих процесів:

1. Аспект переживання (С. Л. Рубінштейн, Г. Ш. Шингаров).
2. Аспект відношення (П. М. Якобсон, В. Н. Мясищев).
3. Аспект відображення (В. К. Вилюнас, Я. М. Веккер, Г. А. Фортунатов).

Емоції, як показали дослідження психологів, виникають і функціонують в процесі діяльності, в ході спілкування між людьми, в ході реалізації потреб людини по взаємообміну думками, поглядами, знаннями, вміннями. Емоції, які людина переживає у щоденному житті, впливають на індивідуальний та соціальний розвиток і на формування міжособистісних зв'язків. Емоції - це внутрішній регулятор діяльності, і вони слугують організуючим та мотивуючим фактором поведінки людини. Зв'язок емоцій з діяльністю визначається тими функціями емоцій, які вони, як специфічна форма відображення виконують в діяльності. Це, перш за все, функція внутрішньої регуляції діяльності, яка включає приватні функції оцінки інформації, що поступає зовні та спонукання до виконання необхідних дій. Досліджуючи питання про природу емоційних переживань, їх місці та функції в діяльності, О.М.Леонтьєв приходять до висновку, що емоції виконують роль внутрішніх

сигналів і стимулів. Як відмітив Л.С.Виготський, емоції здатні спонукати організм до активності, здійснюючи, якби мовити диктатуру поведінки.

Отже, в узькому смислі можна говорити о детермінуючим впливі емоцій на діяльність, тоді як відносини між емоційністю, як стійкої властивості особистості та діяльністю найбільш коректно розглядати в аспектах їх взаємозв'язку і взаємовпливу, оскільки становлення стійких характеристик емоційної сфери є результатом тривалого онтогенетичного розвитку людини.

Під емоціями розуміють, з одного боку, своєрідне вираження суб'єктивного ставлення людини до предметів і явищ навколишньої дійсності у формі безпосередніх переживань приємного і неприємного (емоції в широкому значенні слова), а з іншого лише - реакцію людини і тварин на вплив внутрішніх і зовнішніх подразників, пов'язану із задоволенням або незадоволенням біологічно значущих потреб (емоції у вузькому значенні слова). Через емоції як систему сигналів людина дізнається про потребностной значимості. Емоції можуть бути позитивними, пов'язаними з переживанням приємного, і негативними, коли переживається неприємне; стеническими, підвищують активність особистості, і астеническими, що знижують активність.

Структура емоційної сфери особистості (за С. Л. Рубінштейном) складається з трьох основних рівнів:

- рівень безпредметних емоційних явищ (настроїв)- тобто недиференційованих емоційних станів суб'єкта, які не спрямовані до якогось об'єкта;
- рівень предметних почуттів, що виникають з приводу якогось предмету ці почуття бувають інтелектуальними (прикладом може бути почуття смішності якогось предмету), моральними, естетичним

- рівень світоглядних почуттів, які не прив'язані до якогось предмету, а характеризують загальне відношення людини до життя (прикладом може слугувати почуття гумору, почуття трагічного, комічного).

Емоції поділяються на емоційний тон відчуттів, емоції у вузькому сенсі слова (про що йшлося вище), і почуття. Деякі автори у цей ряд ставлять і афекти.

Емоційний тон відчуттів - це безпосередні переживання, що супроводжують окремі відчуття (наприклад, температурні, смакові, слухові) і які спонукають суб'єкта до їх збереження або усунення. Відчуття - відображення у свідомості людини його відносин до дійсності, які виникають при задоволенні чи незадоволенні потреб.

Афект - сильний і відносно короткочасне емоційне стан, який виник у зв'язку з різким і несподіваною зміною актуальних для суб'єкта життєвих обставин і супроводжуються явно вираженими руховими та вісцеральними (всередині органічними) проявами.

Визначимо ще деякі поняття, що характеризують людські емоції.

Амбівалентність - неузгодженість, суперечливість пережитих емоцій до певного об'єкту (любов, ненависть, горе й ін).

Апатія - викликане втому, важким переживанням чи хворобою емоційний стан байдужості, спрощення почуттів, байдужості до подій навколишнього життя, ослаблення спонукань.

Депресія - пригнічений ефективний стан, характеризуються пригніченим емоційним фоном, зниженням спонукань, загальмованістю інтелектуальної діяльності і рухових реакцій.

Настрій - порівняно стійке переживання будь-яких емоцій.

Пристрасть - сильне, стійке і всеохоплююче почуття, чільне над іншими почуттями людини і призводить до зосередження на предметі пристрасті всіх його прагнень і сил.

Стрес (емоційний) - емоційний стан, який виник у відповідь на різноманітні екстремальні дії (стресори), загрозу, небезпеку, образу та т.п.

Емпатія - співпереживання, розуміння емоційного стану, проникнення, вчувствование в емоційний світ іншої людини.

Емоційна сфера в юності стає значно багатшою за змістом і тоншою за відтінками переживань, підвищується емоційна сприйнятливість і здатність до співпереживання. Водночас емоційна сприйнятливість часто поєднується з категоричністю і прямолінійністю юнацьких оцінок оточуючого, з демонстративним запереченням.

Загалом юнацький вік характеризується більшою, порівняно з підлітковим, диференційованістю емоційних реакцій і способів вияву емоційних станів, а також підвищенням самоконтролю і саморегуляції. Юнацькі настрої та емоційні відносини стійкіші та усвідомленіші, ніж у підлітків, і співвідносяться з ширшим колом соціальних умов.

Розвиток емоційності в юності тісно пов'язаний з індивідуально – особистісними властивостями людини, її самосвідомістю, самооцінкою тощо.

Емоційні проблеми юнацького віку мають різні витoki: хворобливі симптоми і тривоги часто не стільки реакція на специфічні труднощі самого віку, скільки прояв відстроченого ефекту більш ранніх психічних травм.

Поряд з підвищенням рівня емоційної вибірковості в юнацькому віці продовжується диференціація за силою емоційної реакції, підвищується самоконтроль і саморегуляція. Юнаки порівняно з підлітками виявляють більшу екставертованість, меншу імпульсивність і емоційну збудливість, більшу емоційну стійкість.

Наслідком прагнення молодого людини до емоційного контакту, душевної близькості, до розуміння є перше кохання – важливе випробування в юності, багато в чому впливає на розвиток особистості.

Отже, юність – період життя людини, який розміщується онтогенетично між підлітковим віком і дорослістю.

Перше кохання також певною мірою є наслідком прагнення молодії людини до емоційного контакту, душевної близькості, до розуміння.

Висновок до параграфу 2.4. Розглянуто визначення юності, також розглянули емоційну сферу в юності, чим характеризується юнацький вік. Також розглянули те, що юнаки порівняно з підлітками виявляють меншу імпульсивність і емоційну збудливість.

Висновки до розділу 2

Галузь знання, яка вивчає світ професій, називається професіографія, а документ, в якому описано особливості спеціальності або професії, – професіограмою.

До найбільш важливих особливостей особистості, що підлягають діагностуванню, відносяться: ціннісні орієнтації, інтереси, потреби, схильності, професійні наміри, професійна спрямованість, мотиви вибору професії, риси характеру, темперамент, стан здоров'я. Вибір професії, з психологічної точки зору, тісно пов'язаний з наявністю внутрішньої мотивації вибору. Мотивація вибору професії формується під впливом соціальних та внутрішніх факторів, вона здійснюється з урахуванням минулого досвіду та з позицій очікуваного майбутнього, в її побудові значну роль відіграють емоційні, пізнавальні та вольові компоненти.

Кожен тип професії висуває певні вимоги до тих чи інших здібностей і якостей людини. За Є.О. Клімовим, усього їх п'ять: «людина – природа», «людина – техніка», «людина – знакова система, «людина – художній образ», «людина – людина».

Дж. Холланд виділяв шість типів особистості залежно від професійної орієнтації: реалістичний, дослідницький, артистичний, соціальний, підприємницький, конвенційний. Він вивчав особистість та види діяльності, які можуть стати сильними захопленнями та приведуть до формування певних

здібностей, зумовляють внутрішній вибір певної професії. Професійна задоволеність, досягнення і стабільність залежать від узгодженості між типом особистості і типом оточення. Чим більша різниця між особистісним типом і зразком середовища, тим більшою мірою незадоволеними, некомфортними і деструктивними стають взаємини «особистість – середовище».

РОЗДІЛ 3.

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ НА ПРИКЛАДІ ЗО ТА ЗВО

3.1 Проведення емпіричного дослідження

Проблема професійного вибору у зв'язку з іншими компонентами життєвого самовизначення недостатньо розроблена в спеціальній літературі і її детальна проробка дає можливість вийти на рішення дуже багатьох психологічних проблем особистості:

- на визначення значення професійного вибору для людини;
- на типологію зв'язку професійного вибору з життєвим самовизначенням;
- на проблему первинної соціалізації особистості.

До нашого часу в психології не сформульовано єдиного визначення терміну «самовизначення», кожен дослідник по – своєму визначає це поняття, у відповідності із вибраною ним парадигмою. Ще однією особливістю вивчення процесу самовизначення стало його розділення по сферам життєдіяльності чи по психічним процесам, без наступного процесу інтеграції в цілісне утворення. Тому ми вирішили побудувати наше дослідження, з одного боку, вносячи в нього елемент диференціації – розділивши самовизначення на особисте і професійне, вивчаючи його особливості в такій соціальній групі як учні 10-х класів СЗШ № 40 м. Дніпра та здобувачів вищої

освіти студенти 4 курсу ДГУ та ДНУ. А з іншого боку, об'єднали отримані дані в цілісне новоутворення, яке відображає взаємозв'язок досліджуваних процесів.

Метою дослідження є особливості взаємозв'язку особистого і професійного самовизначення учнів середньої загальноосвітньої школи та ЗВО.

До моменту закінчення школи при нормальному процесі розвитку у кожного випускника має бути сформована психологічна готовність до нового життя поза школою, до вибору способу життя, життєвого стилю, соціальних ролей.

Самовизначення, передусім, виступає як ціннісною – смислова освіта. За визначенням П.Г.Щедровицького, «самовизначення – це здатність будувати самого себе, свою індивідуальну історію, уміння переосмислювати власну суть». Це припускає:

- а) сформованість на високому рівні усіх психологічних структур, передусім, самосвідомість;
- б) розвиненість потреб, що забезпечують змістовну наповненість, внутрішнє багатство особи, серед яких центральне місце займають моральні установки, різноманіття почуттів і переживань, тимчасові перспективи, ціннісні орієнтації, життєві сенси;
- в) становлення передумов індивідуальності як результат усвідомлення своїх інтересів, здібностей кожним випускником школи.

Психологічна готовність увійти до дорослого життя і зайняти в ній гідне місце базується на достатній особовій, соціальній і професійній зрілості старшокласника.

Особова зрілість характеризується, передусім, адекватною «Я-концепцією». У старшокласника простежуються наступні елементи зрілості «Я-концепції» особи:

- узагальнене уявлення про себе (у тимчасовій перспективі, в співвідношенні з ідеалом, відповідно до соціальних очікувань);
- самоповага і прийняття;
- адекватна диференційована, стійка самооцінка;
- усвідомлення своїх здібностей, можливостей як основи життєвих виборів.

Головною освітою є ідентичність особи, або психосоціальна тотожність. Вона визначає систему цінностей людини, ідеали, життєві плани, соціальні ролі з відповідними формами поведінки. Ідентичність формується до 17-20 років і є характеристикою досить зрілої особи.

Соціальна зрілість випускника проявляється в розвинених комунікативних навичках, в умінні встановлювати контакти і підтримувати стосунки з іншими людьми, в здатності до конструктивної між особистісної взаємодії. Для цього необхідно мати розвинений соціальний інтелект і соціальну компетентність, які забезпечують правильну оцінку ситуації, прийняття і виконання безпомилкових рішень, а також надають можливість адекватно адаптуватися в умовах соціальних змін.

Професійна зрілість проявляється в здатності зробити самостійний професійний вибір і побудувати особисту професійну перспективу. Головним показником професійної зрілості є наявність у випускника професійного плану. Його створенню сприяють такі якості, як автономність, цілеспрямованість, інформованість про світ професій, уміння планувати і приймати рішення і, мабуть, найважливіше – сформованість мотиваційної основи вибору.

Метою нашого дослідження є отримання інформації про рівень психологічної зрілості майбутніх випускників школи і їх готовності до самостійного життя в соціумі, а також проаналізувати здобувачів вищої освіти їх особисті риси характеру з вибором майбутньої професії. Така інформація може служити непрямим показником результативності роботи школи у тому

випадку, коли її метою є не лише знання, але також формування і розвиток особистості.

Таб.3.1.1

Методики, які були застосовані в емпіричному дослідженні роботи

Методики	
Для здобувачів освіти	Для здобувачів вищої освіти
1) Анкета професійного самовизначення;	6) 16 факторний Кеттела16PF
2) Тест смислу життєвих орієнтацій Д.А.Леонтьєва	7)Методика Сандра Бем «Маскулінність – фемінінність»
3) Методики «Короткий індекс самоактуалізації» та Методика «Усвідомленість «Я-концепції»	
4) Методика оцінки «Емоційного інтелекту» (Н.Холл)	8)Методика Л.Йоваши «Опитувальник професійних схильностей»
5) Методика «Вивчення соціалізованості особи учня» (Рижків М. І.).	9) Ганса Айзенка «Особистісний опитувальник»

В даній роботі ми застосували двійний підхід по відношенню до дослідження, оскільки у учні 10 класу була проведена визначення первинної профорієнтації, а студентів 4 курсу ДГУ та ДНУ – вторинна, бо всі вже мають обрану професію.

Паспорти обраних методик :

Методика «Смисл життєвих орієнтацій» Д.А.Леонтьєва

Назва: Смисл життєвих орієнтацій

Автор: Д.А.Леонтьєва

Рік:1986

Вік: від 17 років

Мета: Суть цих уявлень полягає в тому, що нездатність людини знайти сенс свого життя (екзистенціальна фрустрація) і викликане цим відчуття втрати сенсу (екзистенціальний вакуум) є причиною особливого класу психічних захворювань - ноогенних. неврози, що відрізняються від описаних раніше типів неврозів. Спочатку автори хотіли показати, що: а) метод вимірює точний ступінь «екзистенціального вакууму» в термінах Франкла; б) останнє характерно для психічно хворих пацієнтів і в) це не те саме, що проста психічна патологія. Автори визначають «сенс життя», який методика діагностує як переживання індивідом онтологічного сенсу життя.

Адаптована: Д.А.Леонтевим у 1988 році.

Методика «Короткий індекс самоактуалізації»

Назва: Короткий індекс самоактуалізації

Автор: Д.Кембела

Рік:1986

Вік: 18 років

Мета: Методика спрямовано діагностику рівня самоактуалізації як показника особистісної зрілості.

Единственным серьезным ограничением для использования РОІ, имеющего 150 пунктов, в исследовательских целях является его длина. Джоунс и Крэндалл (Jones, Crandall, 1986) разработали краткий индекс самоактуализации. Шкала, состоящая из 15 пунктов, представлена в табл. 10-5. Проведя исследование с участием нескольких сотен студентов колледжа, Джоунс и Крэндалл обнаружили, что значения индекса самоактуализации положительно коррелируют со всеми значениями гораздо более длинного РОІ ($r = +0,67$) и с измеренными величинами самоуважения и «рационального поведения и убеждений». Шкала имеет приемлемую ретестовую надежность

и, вероятно, не восприимчива к выбору ответов «социальной желательности». Также было показано, что студенты колледжа, принимавшие участие в тренировках уверенности в себе, значительно повысили степень самоактуализации, измеренную по этой шкале (Crandall et al., 1988). Повышенные показатели сохранялись больше года.

Методика «Усвідомленість «Я-концепції»

Назва: Усвідомленість «Я-концепції»

Автор: Психологи Карл Роджерс

Рік: 1957

Вік: від 17 років

Мета: вивчення уявлень особистості про самого себе

Методика оцінки «Емоційного інтелекту» (Н.Холл)

Назва: Емоційного інтелекту

Автор: Н.Холл

Рік: 1889

Вік: від 17 років

Мета: Методика запропонована для виявлення здатності розуміти відношення особистості, які репрезентуються в емоціях, і керувати емоційною сферою на основі прийняття рішення. Вона складається з 30 тверджень і містить 5 шкал.

Методика «Вивчення соціалізованості особи учня» (Рижків М. І.).

Назва: Вивчення соціалізованості особи учня

Автор: Рижків М. І.

Рік: 1980

Вік: 9-14 років

Мета: На меті методики постає виявлення рівня соціальної адаптованості, активності, автономності та моральної вихованості учнів.

Методика Кеттела16PF

Назва: 16 факторний Кеттела16PF;

Автор: Рэймондом Кеттеллом

Рік: 1949 рік

Вік: від 18 років

Мета: Згідно з цією теорією, особистість описується як така, що складається зі стійких, тривалих і взаємопов'язаних елементів (рис, характеристик), які визначають внутрішню сутність людини та її поведінку. Відмінності в поведінці людей пояснюються відмінностями в силі особистісних рис. Передбачається, що порядок піддослідних на шкалі особистісних рис залишається незмінним у різних ситуаціях.

Адаптована: Адаптована у 1990 році Русланом Гусейвим

Методика «Маскулінність – фемінінність» (Сандра Бем)

Назва: «Маскулінність – фемінінність »

Автор: Сандра Бем

Рік: 1974 рік

Вік: від 18 років

Мета: Методика була запропонована Сандрою Л. Бем (1974) для діагностики психологічної статі і визначає ступінь андрогінності, маскулінності та фемінінності людини. Опитувальник містить 60 тверджень (рис), на кожне з яких досліджуваній відповідає "так" або "ні", оцінюючи таким чином наявність або відсутність названих рис. Опитувальник також може бути використаний у вигляді професійної оцінки. У цьому випадку оцінка суб'єктом представлених характеристик здійснюється компетентними

оцінювачами - особами, які добре знають суб'єкта (чоловік, дружина, батьки тощо).

Методика «Опитувальник професійних схильностей» (Л.Йоваши)

Назва: Опитувальник професійних схильностей

Автор: Л.Йоваши

Рік: 1983 рік

Вік: Від 18 років

Мета: Методика призначена для виявлення схильностей учнів до різних сфер професійної діяльності: гуманітарної, практичної, інтелектуальної, естетичної, планово-економічної або екстремальної. Перевагою методики є використання непрямих запитань, які виявляють приховані мотивації, на відміну від більшості методик, які ставлять "лобові", прямі запитання.

Методика «Особистісний опитувальник» (Ганс Айзенк)

Назва: Особистісний опитувальник

Автор: Ганс Айзенк

Рік: 1968 рік

Вік: від 18 до 60 років

Мета: Особистісний опитувальник Айзенка – це серія багатокомпонентних опитувальників, призначених для діагностики темпераментних особливостей людини. В основі методики лежить припущення відомого психолога Ганса Айзенка про те, що повний набір рис, які характеризують людину, може бути представлений двома основними факторами: екстраверсія/інтроверсія (спрямованість особистості або на світ зовнішніх об'єктів, або на суб'єктивний внутрішній світ) і нейротизм (емоційна стабільність або нестабільність). Перетин цих двох біполярних характеристик

дає нам цікавий результат - досить чітке віднесення людини до одного з чотирьох типів темпераменту: холерик, сангвінік, флегматик, меланхолік.

3.2 Учасники які прийняли участь в досліді

З метою виконання завдань та підтвердження та спростування гіпотези дослідження нами було обрано дві категорії учасників дослідження – здобувачі освіти та здобувачі вищої освіти .

У дослідженні брали участь 28 учнів 10-А класу (універсальний профіль) та 32 учня 10-Б класу (суспільно-гуманітарний напрям) СЗШ № 40 м. Дніпра (11-ті класи в поточному навчальному році відсутні) та прийняли участь, випускники студенти вузів ДГУ та ДНУ з кафедри психології та факультету психології. В даному досліді прийняло участі понад 60 осіб.

Таб.3.2.1

Кількість учасники, що прийняли участь в дослідженні

Здобувачі середньої загальної освіти	10-А клас	10-Б клас	Загальна кількість	10-А клас %	10-Б клас %	Загальні %
<i>Хлопці</i>	9	19	28	7%	16%	23%
<i>Дівчата</i>	12	20	32	10%	17%	27%
Всього учнів:	21	39	60	17%	33%	50%
Здобувачі вищої освіти	ДНУ	ДГУ	Загальна кількість	ДНУ %	ДГУ %	Загальні %
<i>Хлопці</i>	8	16	24	7 %	13%	20%
<i>Дівчата</i>	11	25	36	9%	21%	30%
Всього студентів:	19	41	60	16%	34%	50%
Загальна кількість учасників:			120	33%	67%	100%

Рис.3.2.1 Загальна кількість учасників, які прийняли участь у дослідженні

Рис.3.2.2 Статеві особливості учасників, які приймали участь

Рис.3.2.3 Здобувачі вищої освіти, в залежності від вищого навчального закладу

3.3.1 Діагностика сформованості особистого професійного плану (ОПП)

Ми провели анкетування, діагностична методика та результати ми представлені в (ДОДАТКУА)

Анкета оцінює наявність або відсутність у випускника особистого професійного плану (ОПП) і його якісні характеристики.

Відповіді розподілилися таким чином:

Питання 1. Яку професію Ви для себе вибираєте?

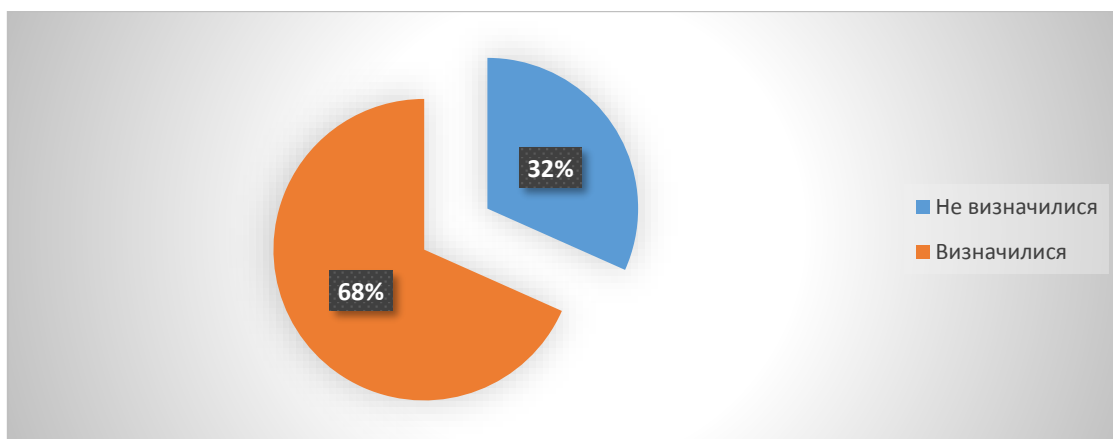

Рис.3.3.1. Анкета оцінює наявність або відсутність у випускника особистого професійного плану (ОПП)

Питання 2. Що притягає Вас у вибраній професії?

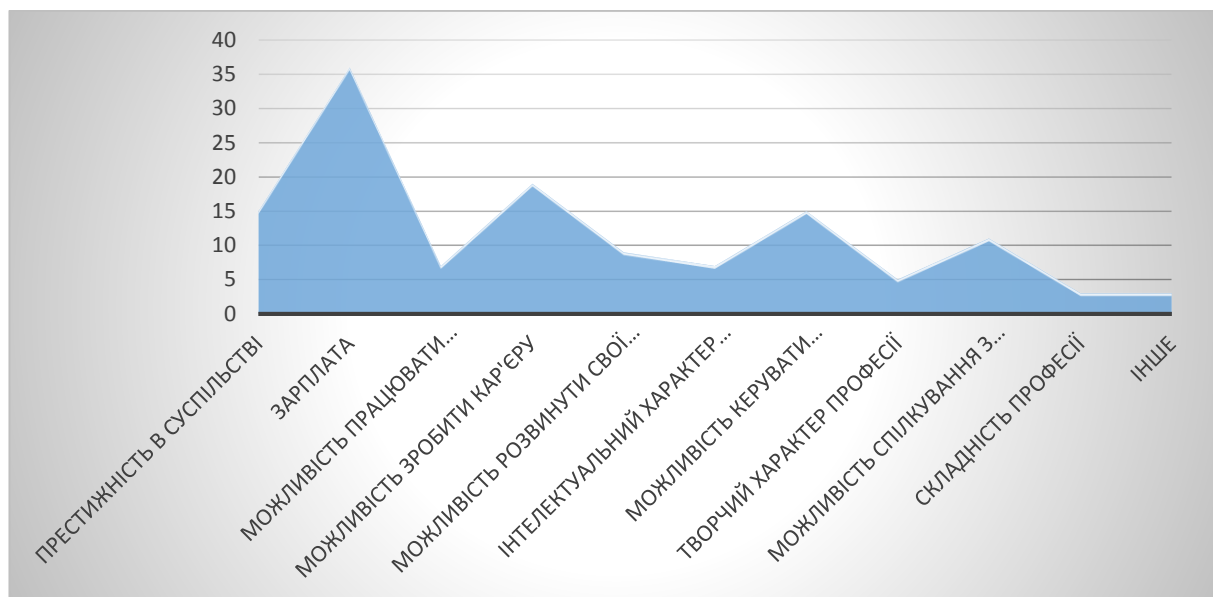

Рис.3.3.2. Анкета оцінює наявність або відсутність у випускника особистого професійного плану (ОПП)

Питання 3. Що Ви знаєте про свою майбутню професію?

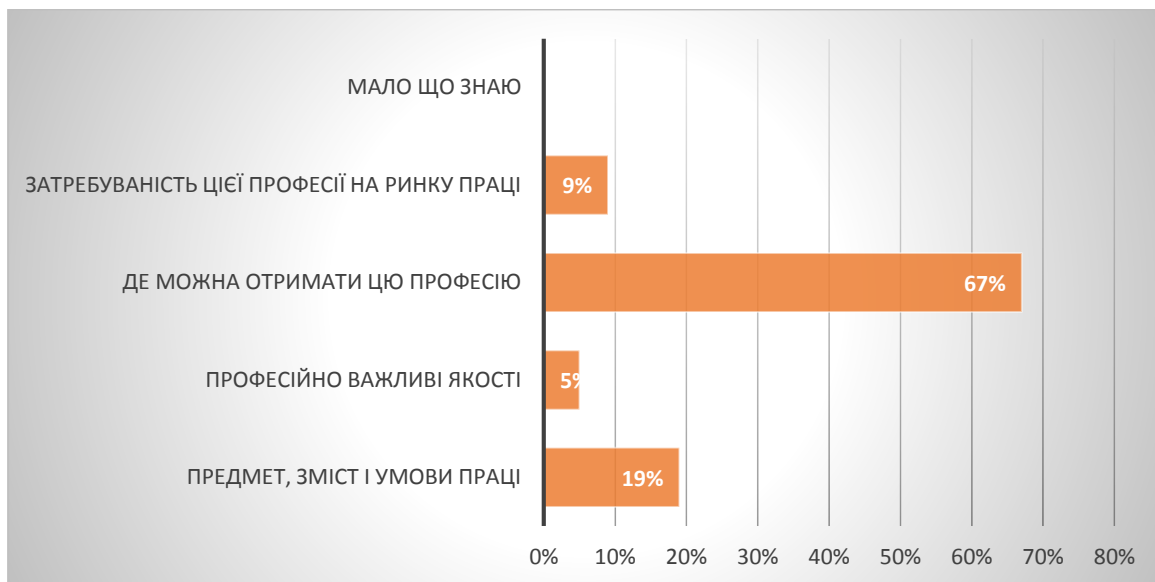

Рис.3.3.3. Анкета оцінює наявність або відсутність у випускника особистого професійного плану (ОПП)

Питання 4. Назвіть учбовий заклад, в якому Ви збираєтеся продовжити освіту?

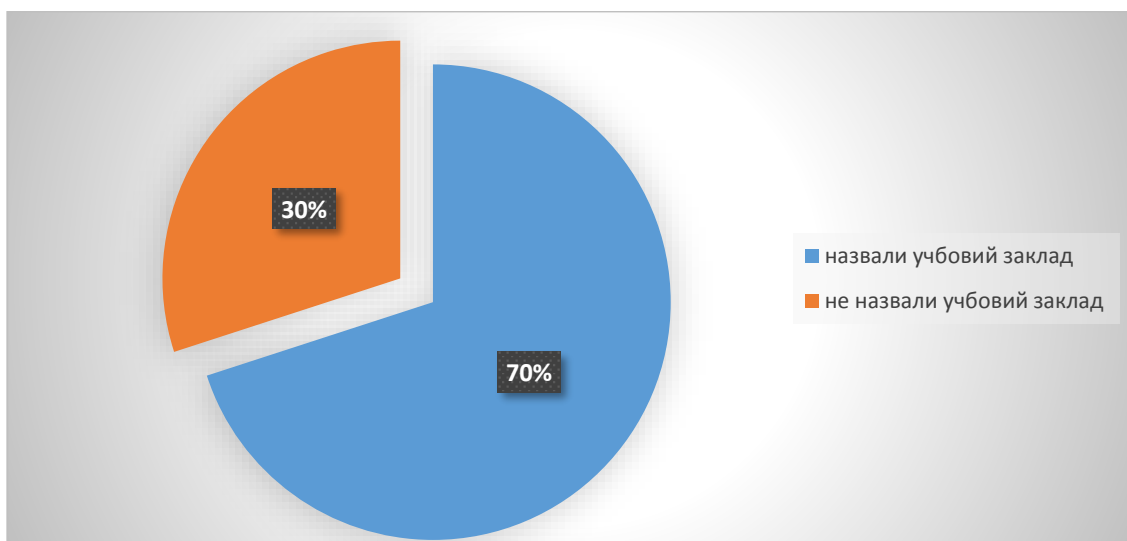

Рис.3.3.4. Анкета оцінює наявність або відсутність у випускника особистого професійного плану (ОПП)

Питання 5. Які іспити Вам належить здавати?

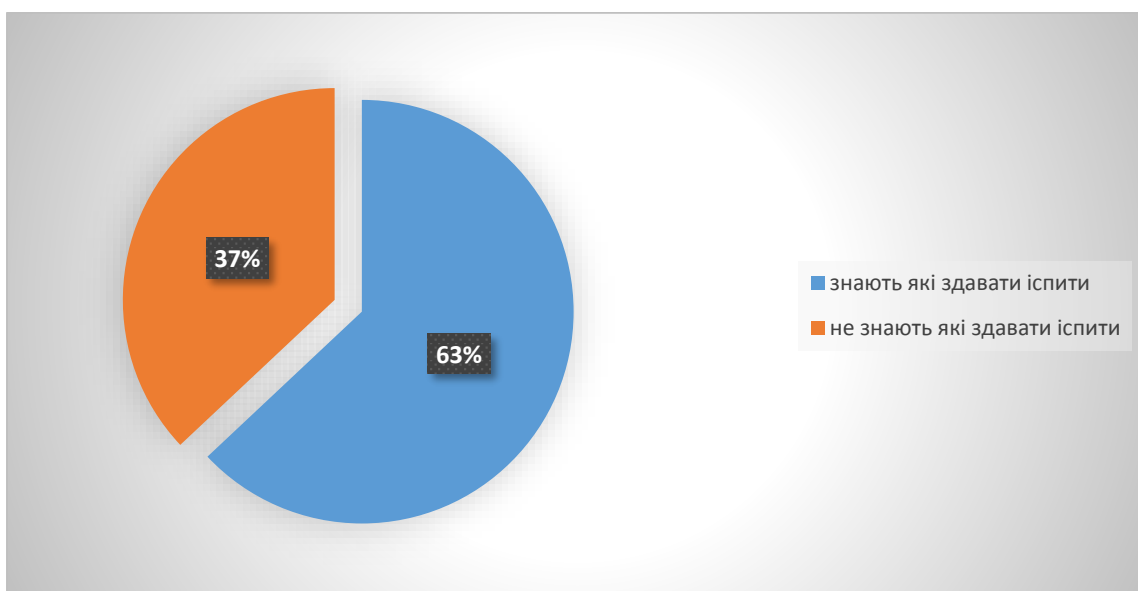

Рис.3.3.5 Анкета оцінює наявність або відсутність у випускника особистого професійного плану (ОПП)

Питання 6. Як Ви готуєтеся до вступу в учбовий заклад?

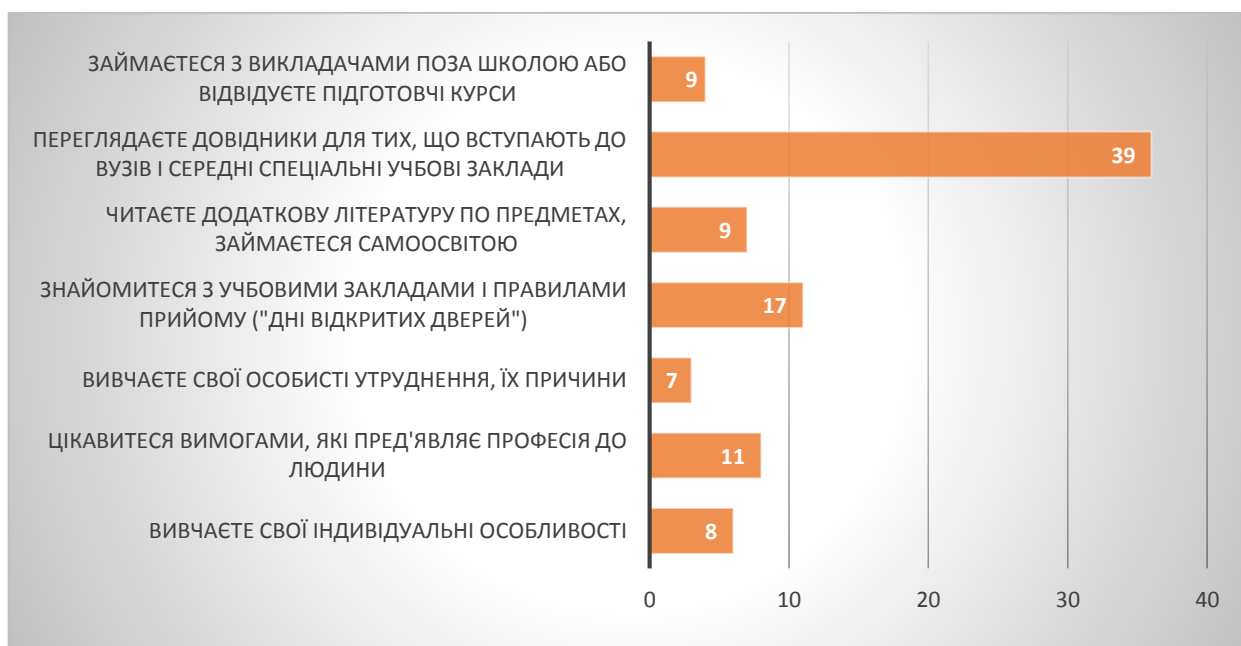

Рис.3.3.6 Анкета оцінює наявність або відсутність у випускника особистого професійного плану (ОПП)

Питання 7. З яких джерел, від кого Ви отримуєте інформацію про майбутню професію?

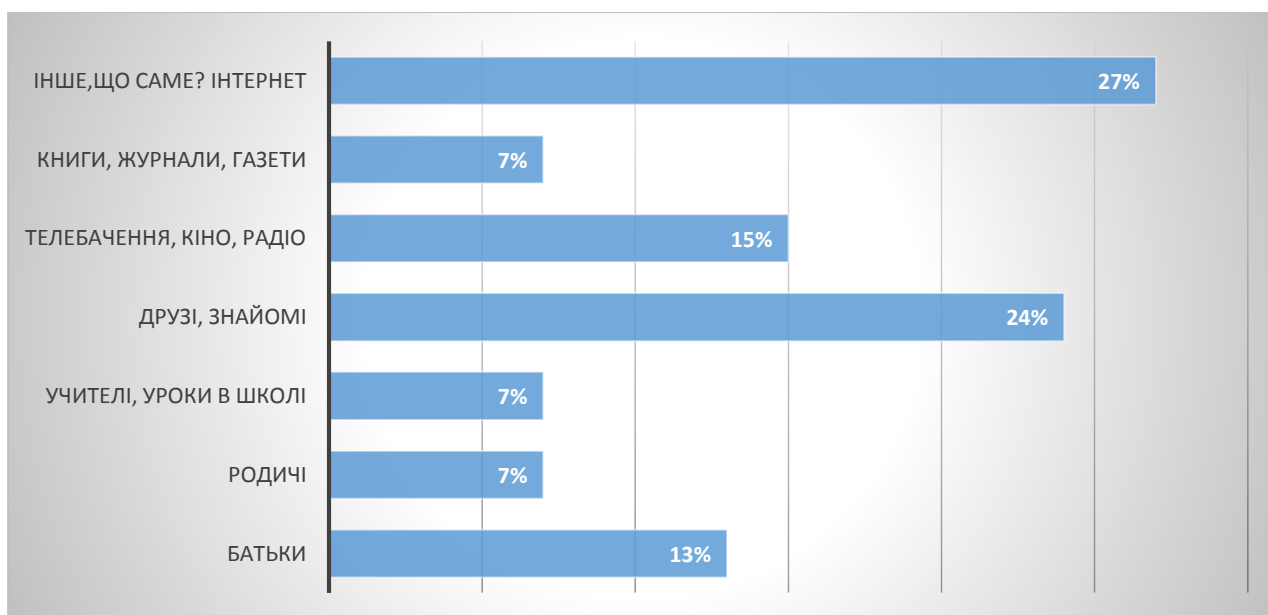

Рис.3.3.7 Анкета оцінює наявність або відсутність у випускника особистого професійного плану (ОПП)

Питання 8. Що Ви робитимете, якщо Вам не вдасться поступити в передбачуваний учбовий заклад?

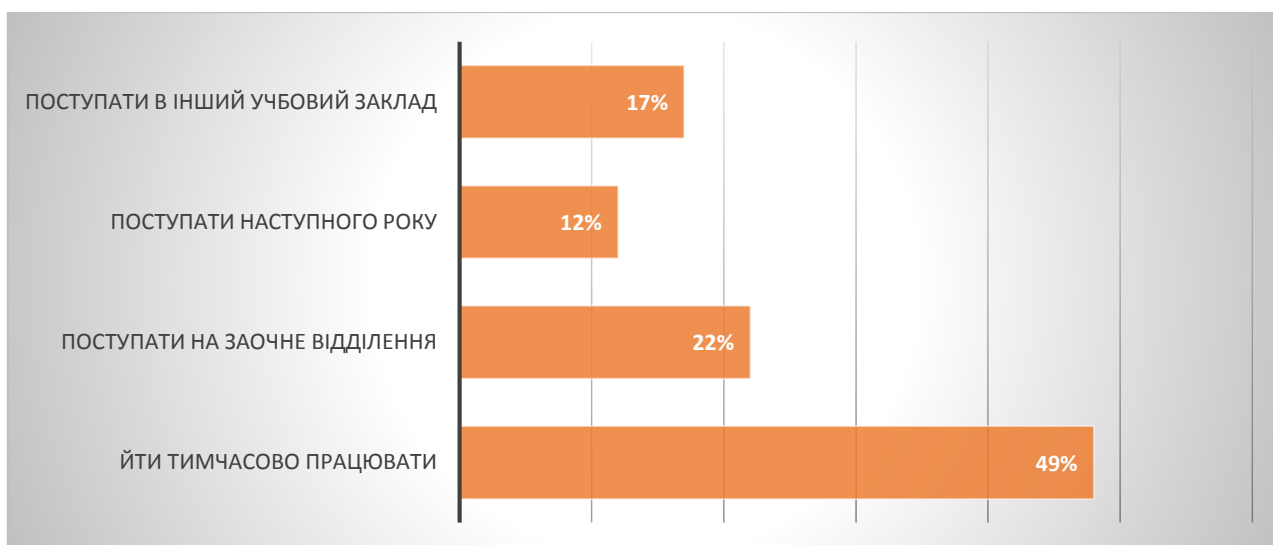

Рис.3.3.8 Анкета оцінює наявність або відсутність у випускника особистого професійного плану (ОПП)

Питання 9. Якщо Ви ще не вибрали професію, то чому? На це питання відповідали тільки ті, хто не вибрав професію!

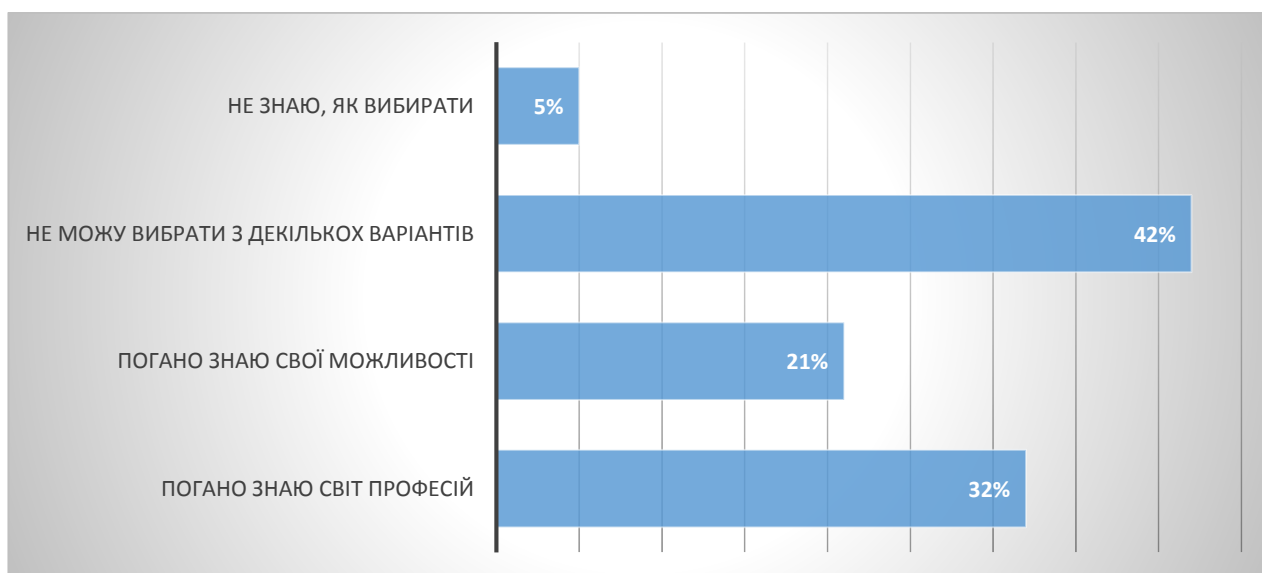

Рис.3.3.9 Анкета оцінює наявність або відсутність у випускника особистого професійного плану (ОПП)

Виходячи з отриманих після анкетування результатів можна зробити наступні висновки.

Особистий професійний план вважається сформованим, якщо старшокласник називає конкретну професію (чи область діяльності) і учбовий заклад, в якому її можна отримати (про це свідчать відповіді на питання 1, 4). Додатковий позитивний показник – якщо учень обізнаний про іспити в цьому учбовому закладі (питання 5).

- За результатами анкетування - 60 опитаних визначилися з професією або з областю діяльності, з них - 72% навчальний заклад в якому будуть навчатись – це становить 43,20 старшокласників. З цих 43,20 школярів 63% володіють інформацією про іспити які їм потрібно скласти при вступі до навчального закладу – це становить 27,20 старшокласників.

- Саме цих 43,20 учнів будемо вважати першою контрольною групою, в якій особистий професійний план можна вважати сформованим. Другою контрольною групою будемо вважати 16,80 учнів, котрі не визначилися з особистим професійним планом.

- Надалі висновки усіх послідовних методик будуть наводитися по цих двох контрольних групах.

3.3.2 Діагностика особової зрілості. Тест смисложиттєвих орієнтацій

Д.А.Леонтьєва

Нами проведена діагностична методика. Данну методистку та результати ви можете переглянути у (ДОДАТКУ Б)

Мета в житті. Бали за цією шкалою характеризують наявність або відсутність в житті випробовуваних цілей, які надають життю свідомість, спрямованість і тимчасову перспективу. Низькі бали за цією шкалою, навіть при загальному високому рівні СЖ, будуть властиві людині, що живе сьогоднішнім або вчорашнім днем. Високі бали за цією шкалою можуть характеризувати не лише цілеспрямовану людину, але і прожектера, плани якого не мають реальної опори в сьогоденні і не підкріплюються особистою

відповідальністю за їх реалізацію. Ці два випадки нескладно розрізнити, враховуючи показники по інших шкалах СЖ.

Процес життя, або інтерес і емоційна насиченість життя. Зміст цієї шкали співпадає з відомою теорією про те, що єдиний сенс життя полягає в тому, щоб жити. Цей показник говорить про те, чи сприймає випробовуваний сам процес свого життя як цікавий, емоційно насичений і наповнений сенсом. Високі бали за цією шкалою і низькі по інших характеризуватимуть гедоніста, що живе сьогоднішнім днем. Низькі бали за цією шкалою – ознака незадоволення своїм життям в сьогоденні; при цьому, їй можуть надавати повноцінний сенс спогаду про минуле або націленість в майбутнє.

Результативність життя, або задоволеність самореалізацією. Бали за цією шкалою відбивають оцінку пройденого відрізка життя, відчуття того, наскільки продуктивна і осмислена була прожита її частина. Високі бали за цією шкалою і низькі по інших характеризуватимуть людину, яка доживає своє життя, у якого усе у минулому, але минуле здатне надати сенс залишку життя. Низькі бали – незадоволення прожитою частиною життя.

Локус контролю - Я (Я - хазяїн життя). Високі бали відповідають уявленню про себе як про сильну особу, що має достатню свободу вибору, щоб побудувати своє життя відповідно до своїх цілей і уявлень про її сенс. Низькі бали – невіра у свої сили контролювати події власного життя.

Локус контролю - життя або керованість життя. При високих балах – переконання в тому, що людині дано контролювати своє життя, вільно приймати рішення і утілювати їх в життя. Низькі бали – фаталізм, переконаність в тому, що життя людини непідвладне свідомому контролю, що свобода вибору ілюзорна, і безглуздо що-небудь загадувати на майбутнє.

На рис. 3.10-3.15 показано отримані результати субшкал за всією вибіркою:

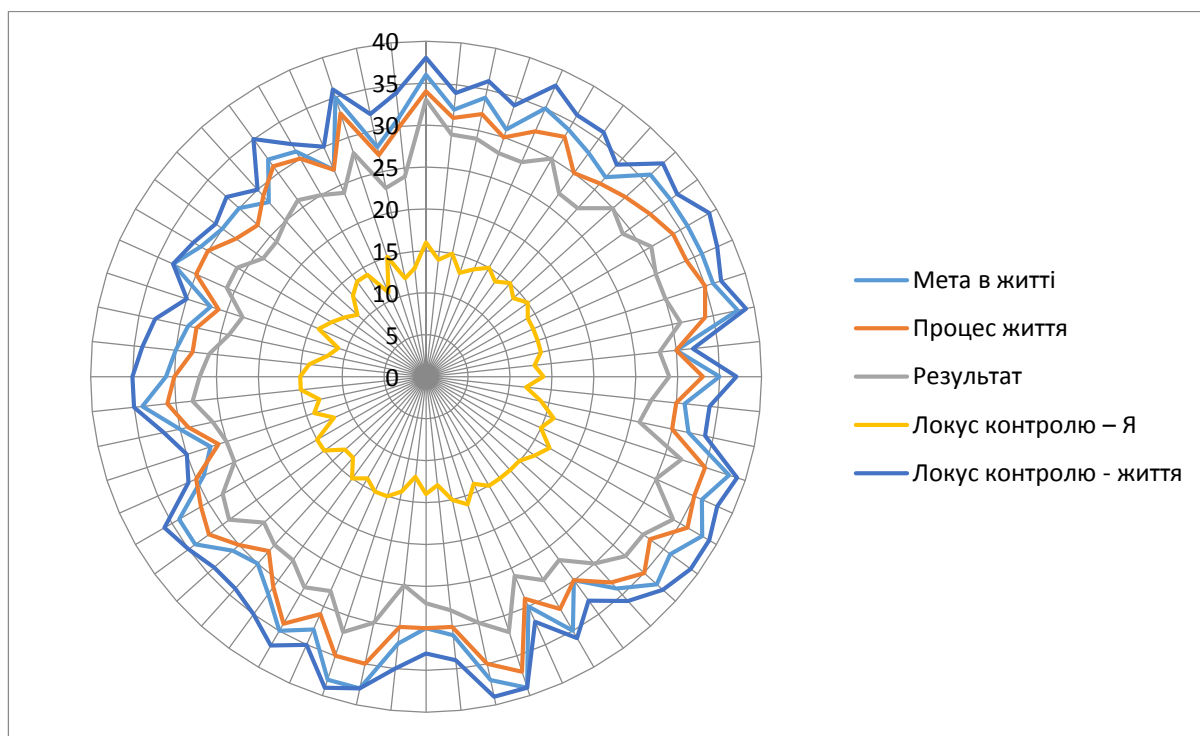

Рис.3.3.10 Результати субшкал 1-5 всіх досліджуваних осіб.

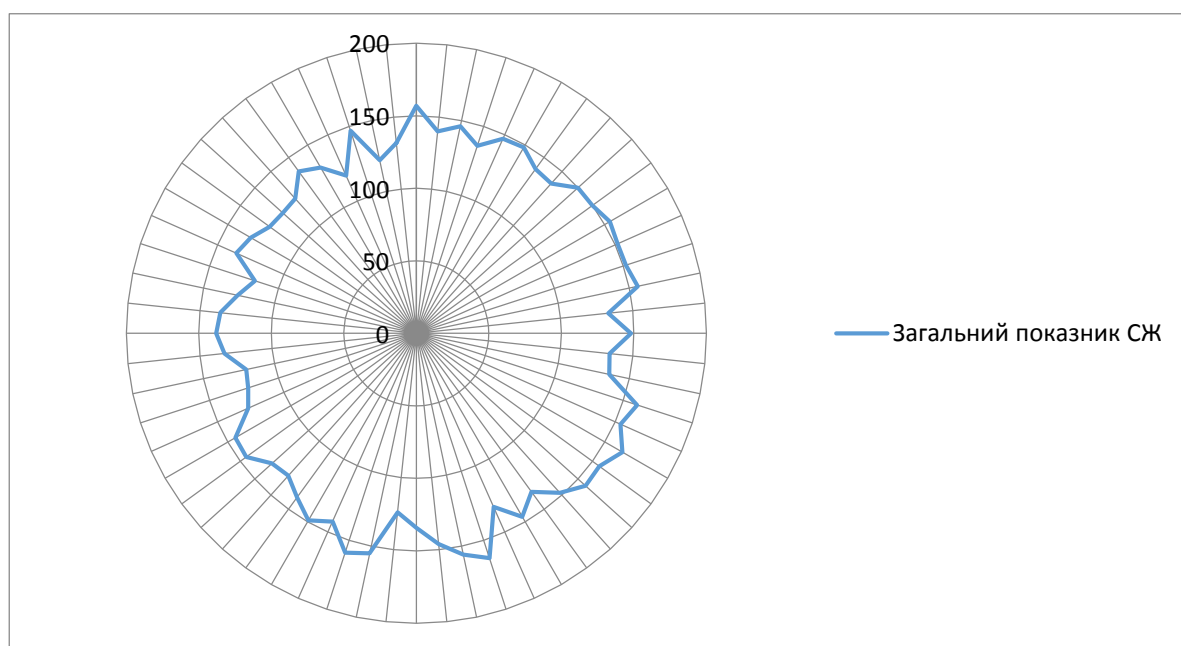

Рис. 3.3.11 Результат загального показнику СЖ всіх досліджуваних осіб.

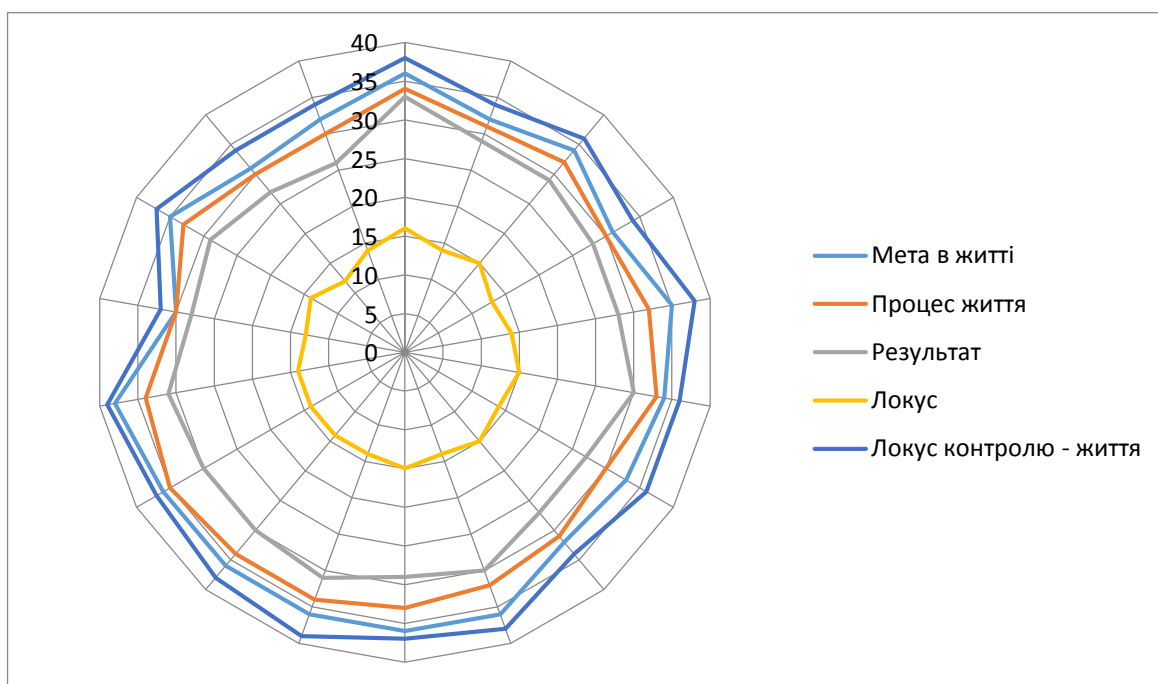

Рис. 3.3.12 Результати субшкал 1-5 першої контрольної групи.

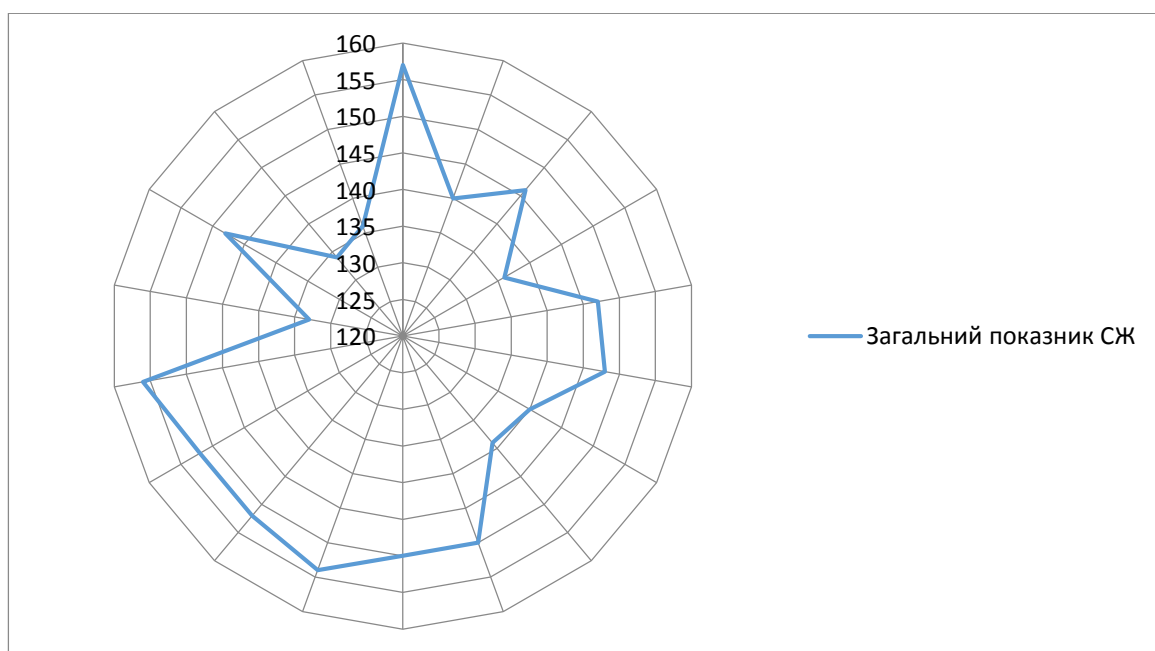

Рис.3.3.13 Результат загального показнику СЖ першої контрольної групи.

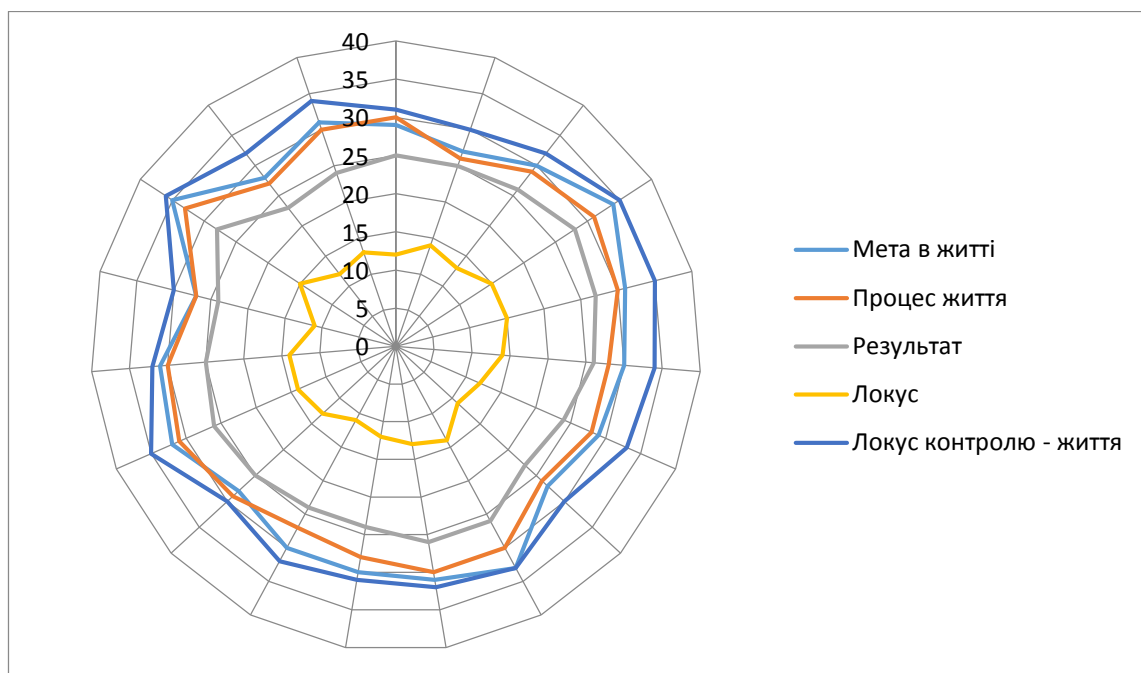

Рис.3.3.14 Результати субшкал 1-5 другої контрольної групи.

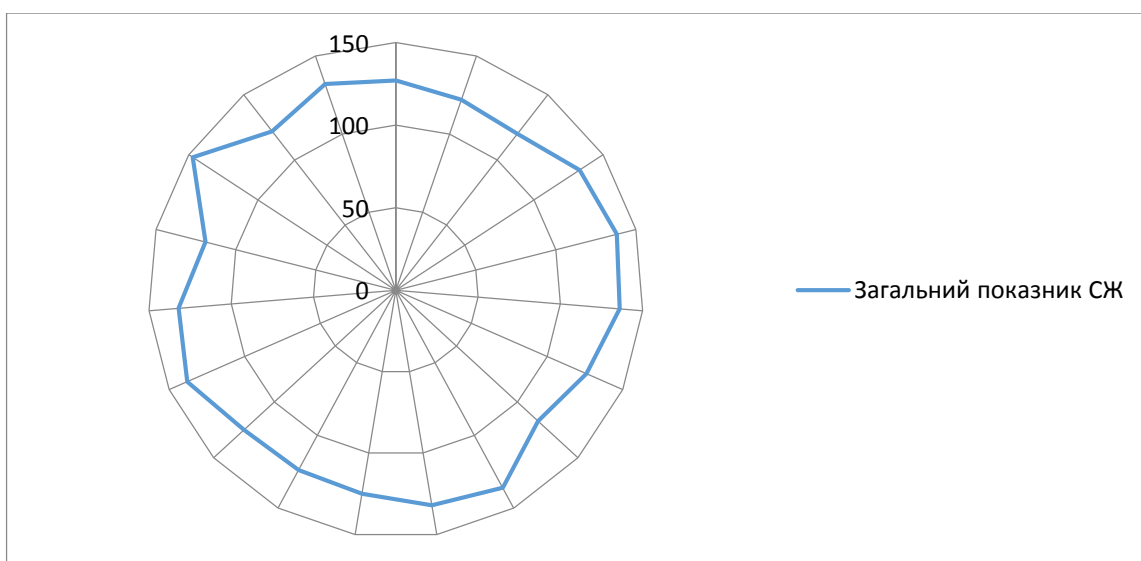

Рис.3.3.15 Результат загального показнику СЖ другої контрольної групи.

Зробивши порівняння результатів (рис. 3.16) загальних показників СЖ першої та другої контрольних груп можна викласти такі висновки – *в першій контрольній групі, де сформований особистий професійний план в основному всі показники СЖ вищі ніж в другій контрольній групі.*

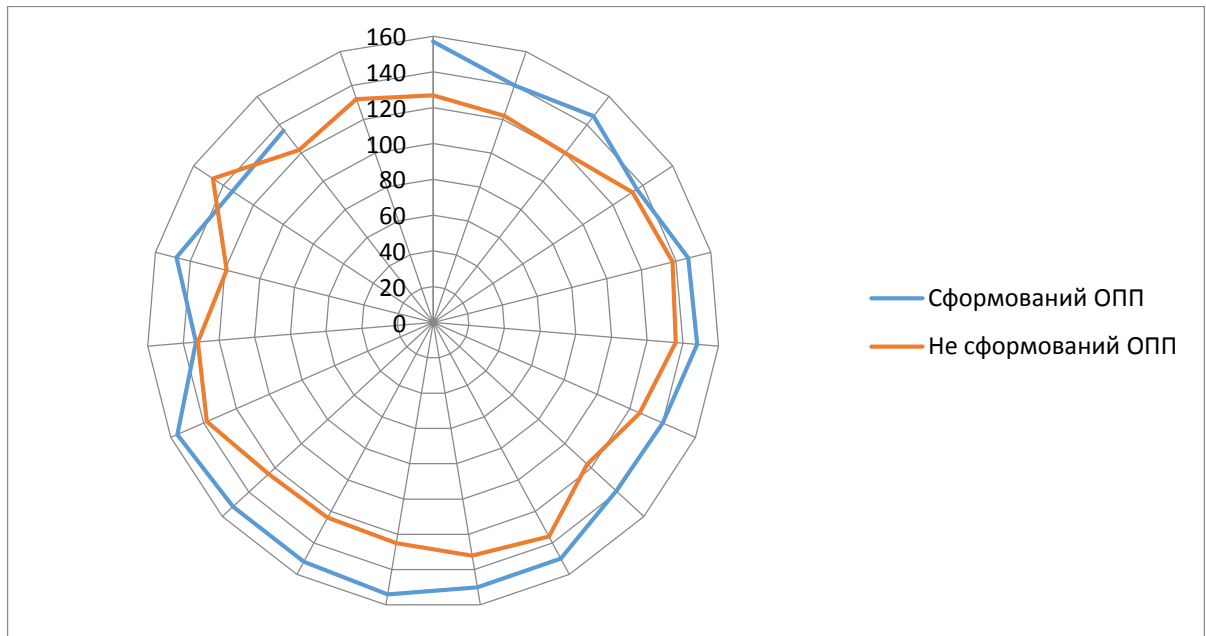

Рис. 3.3.16 Порівняння результатів загальних показників СЖ першої та другої контрольних груп.

3.3.3 Комплект з двох методик «Короткий індекс самоактуалізації» і «Усвідомленість «Я-концепції»

Люди, що досягли рівня самоактуалізації, які повністю реалізували свої здібності, і можливості, з'являються як зріла особа і відрізняються такими рисами: орієнтація на об'єктивну реальність і свобода від ілюзій, гумор, спонтанність, терпимість, демократичність принципів і стосунків, нонконформність. Показник самоактуалізації позитивно корелює з інтернальним локусом контролю, емоційною зрілістю, соціальною активністю, наявністю смисложиттєвих орієнтацій, гнучкістю поведінки, самоповагою.

І негативно – з тривожністю, соромливістю, агресивністю.

«Я-концепція» – це стійке, внутрішньо узгоджене і несуперечливе уявлення людини про саму себе.

«Я-концепція» зазвичай більш менш ясно усвідомлюється, тобто має певну структуру і зафіксована в словесних визначеннях

Ця методика спрямована на діагностику усвідомленості установок відносно власної особи. Дивитися у (ДОДАТКУ В)

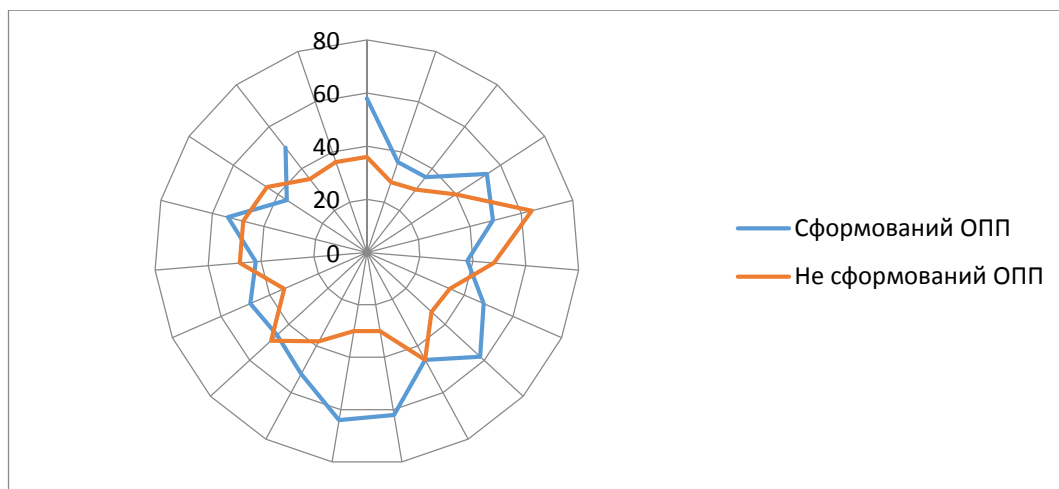

Рис. 3.3.17 Порівняння результатів методики «Короткий індекс самоактуалізації» першої та другої контрольних груп.

В порівнянні результатів методик «Короткий індекс самоактуалізації» та «Усвідомленість Я-концепції» (рис. 3.18) першої та другої контрольних груп прослідковується незначна розбіжність, хоча в самих групах загальні показники мають достатньо велику амплітуду. Можемо з упевненістю визначити, що ті учні які визначилися з професією мають більші показники «Індексу самоактуалізації» та «Усвідомленості Я-концепції» порівняно з учнями котрі не сформували особистий професійний план.

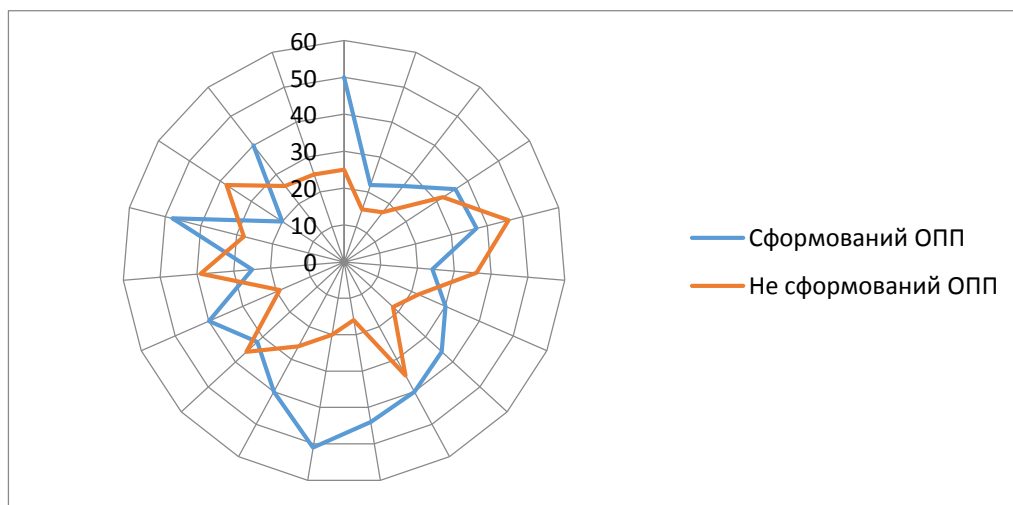

Рис. 3.3.18 Порівняння результатів методики «Усвідомленість Я-концепції» першої та другої контрольних груп.

3.3.4 Діагностика соціальної зрілості: методика оцінки «Емоційного інтелекту» (Н.Холл)

Методика спрямована на виявлення здатності розуміти стосунки особи, що репрезентуються в емоціях, і управляти емоційною сферою на основі ухвалення рішень. Ці якості людини є основою емоційного інтелекту, сформованість якого свідчить про зрілість емоційної сфери особи. Емоційна зрілість входить одним з найважливіших компонентів в структуру соціальної зрілості.

За методикою та результатами з даної методики можна переглянути у (ДОДАТКУ Г)

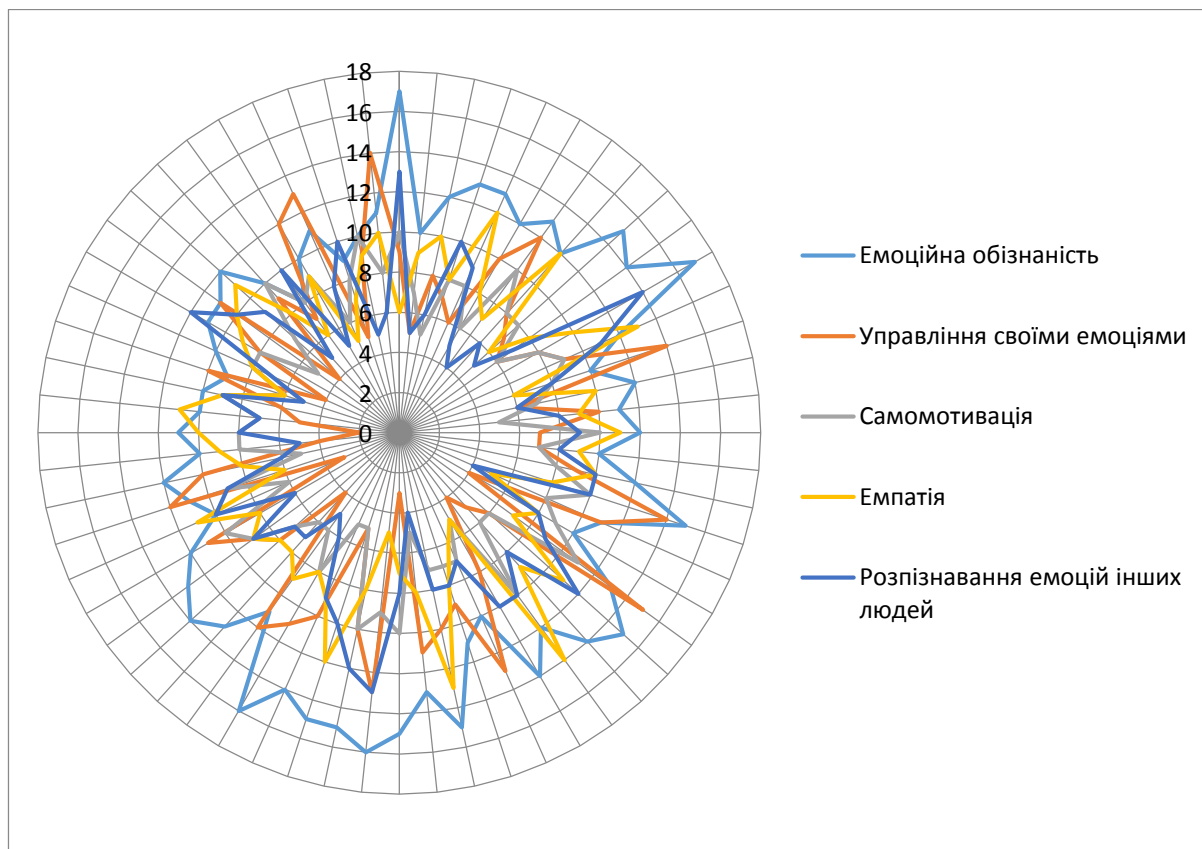

Рис. 3.3.19 Результат методики оцінки «Емоційного інтелекту» всіх досліджуваних осіб.

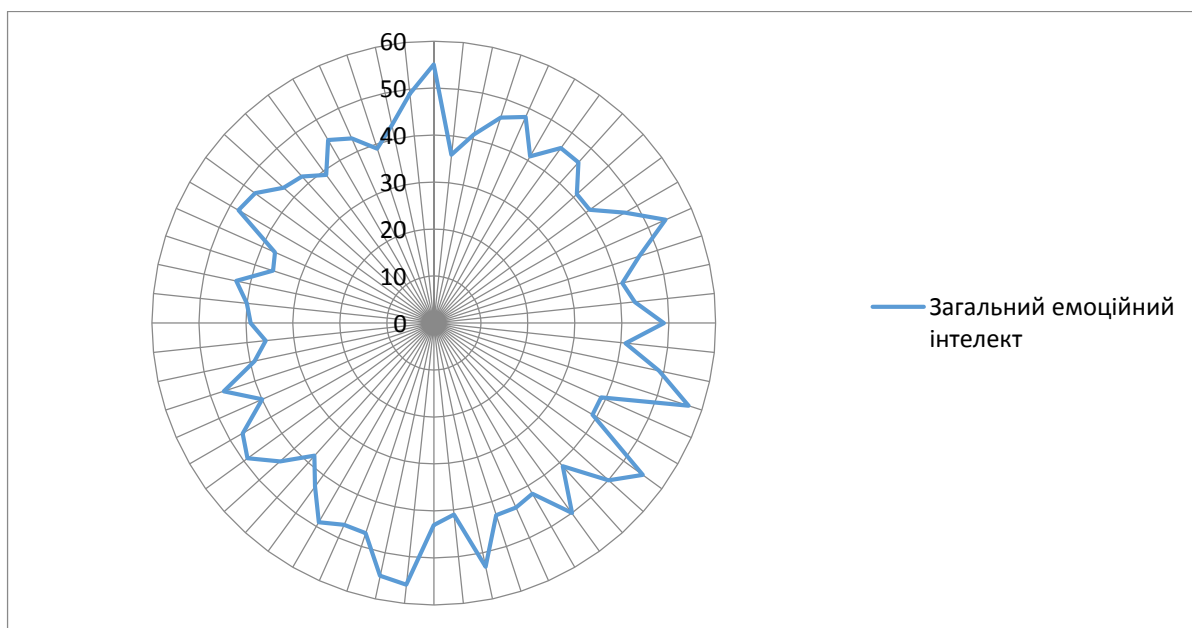

Рис. 3.3.20 Результат загального емоційного інтелекту всіх досліджуваних осіб.

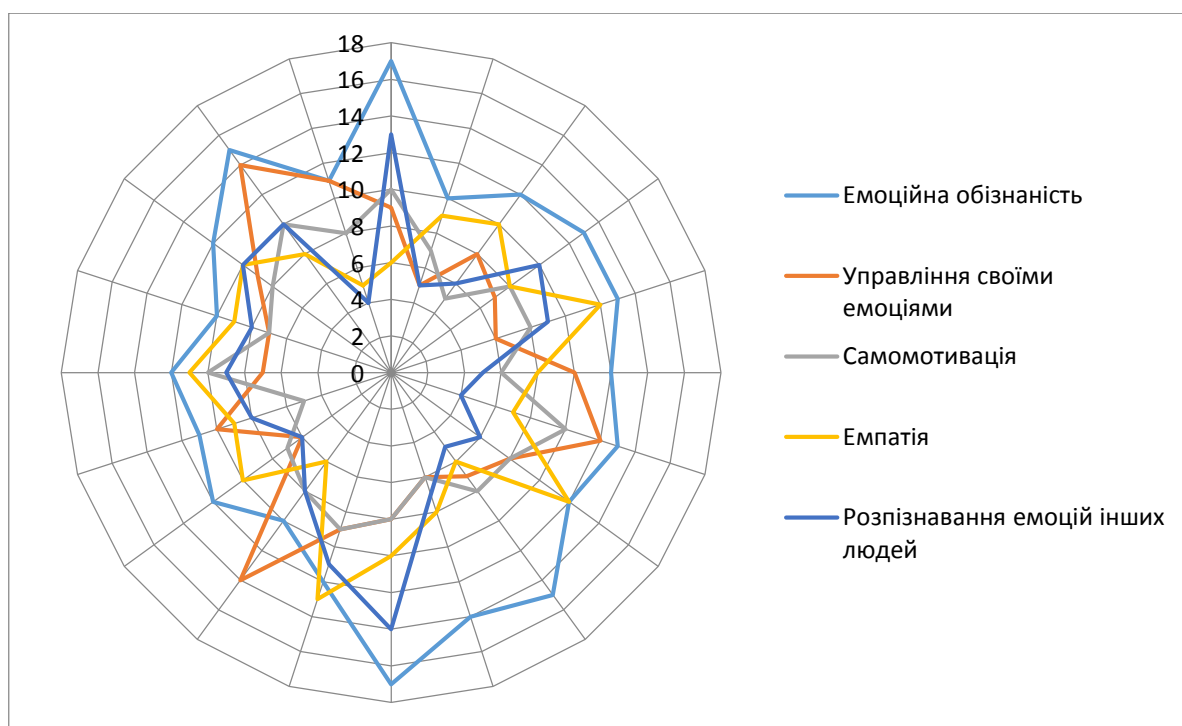

Рис. 3.3.21 Результат методики оцінки «Емоційного інтелекту» першої контрольної групи.

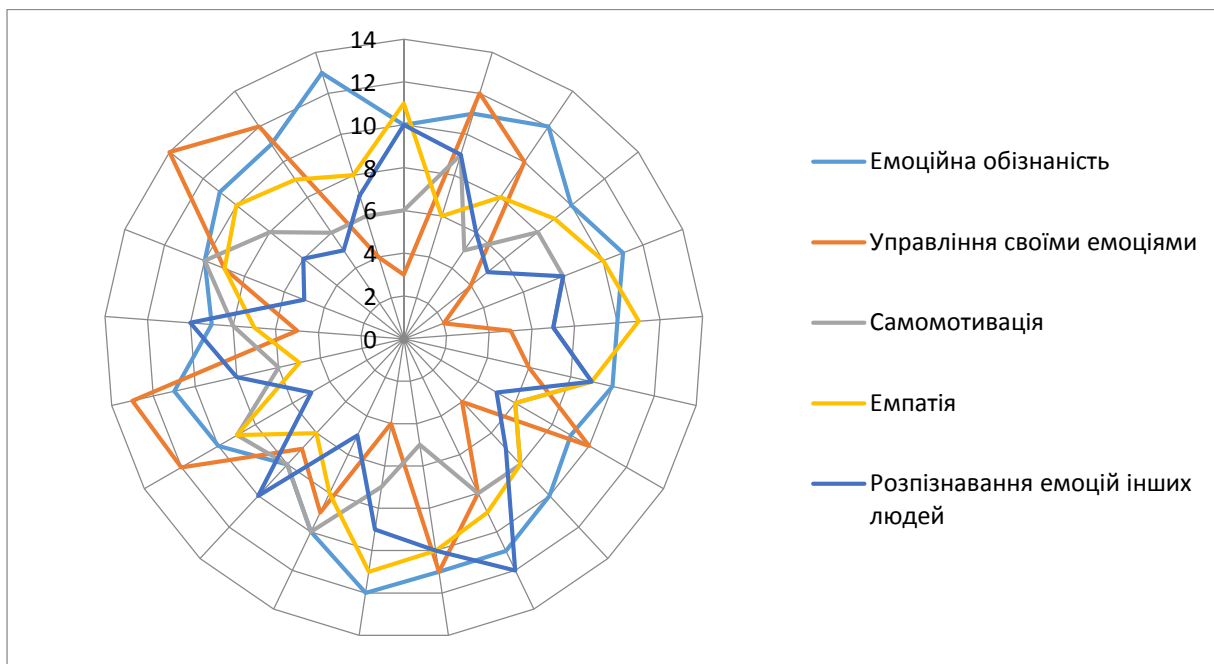

Рис. 3.3.22 Результат методики оцінки «Емоційного інтелекту» другої контрольної групи.

Порівняльний результат цієї методики (рис.3.3.23) дає змогу побачити, як оцінка емоційного інтелекту має незначну перевагу в першій контрольній групі.

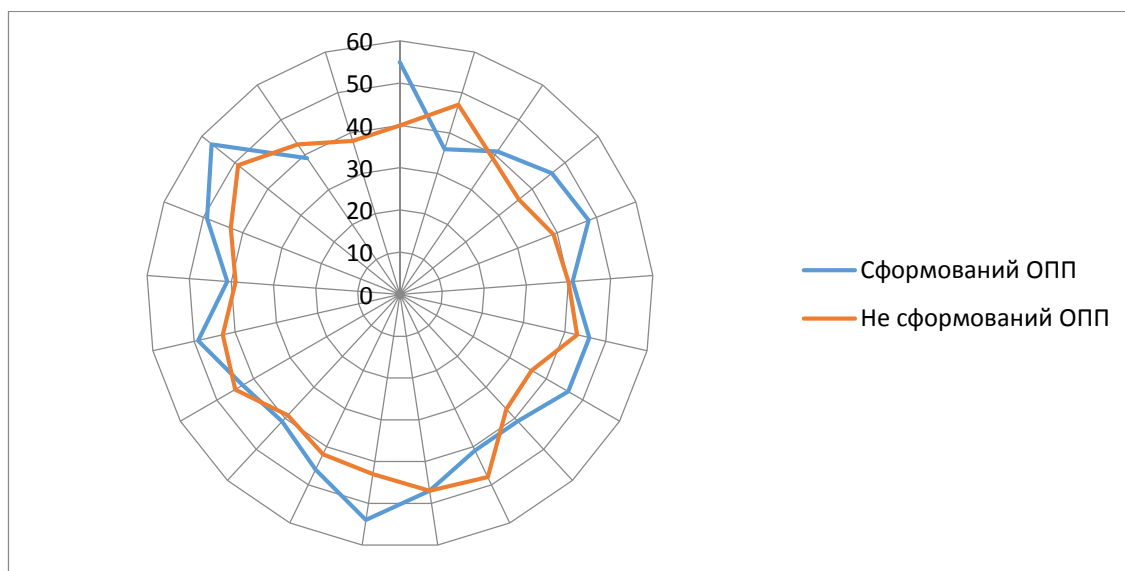

Рис. 3.3.23 Порівняння результатів методики оцінки «Емоційного інтелекту» першої та другої контрольних груп.

3.3.5 Методика «Вивчення соціалізованості особи учня» (Рижків М. І.)

Дана методика виявляє міру сформованості соціалізованості учня.

Методика містить 4 шкали:

- Соціальна адаптованість;
- Автономність;
- Соціальна активність;
- Наслідування моральних норм.

Дивитися у (ДОДАТКУ Г)

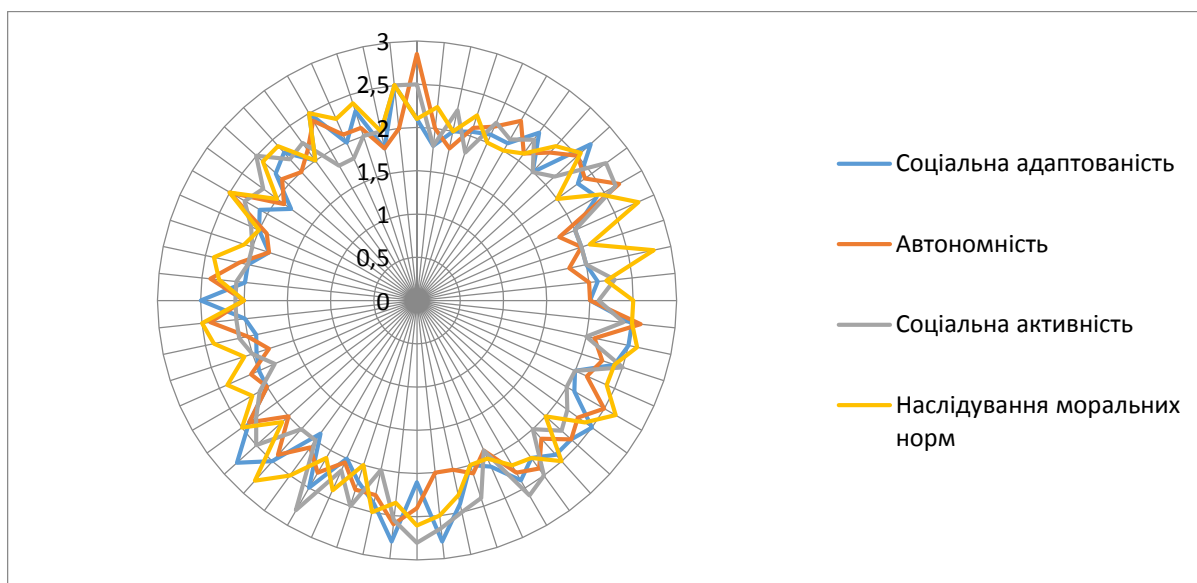

Рис. 3.3.24 Результат всіх досліджуваних осіб за методикою «Вивчення соціалізованості особи учня».

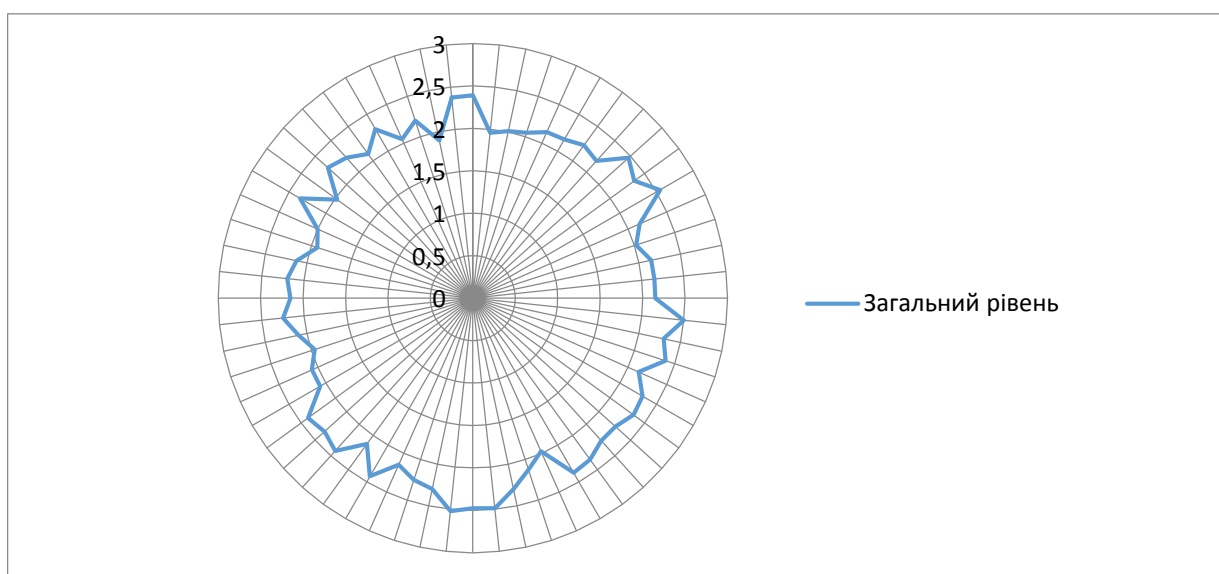

Рис. 3.3.25 Результат загального рівня всіх досліджуваних осіб за методикою «Вивчення соціалізованості особи учня».

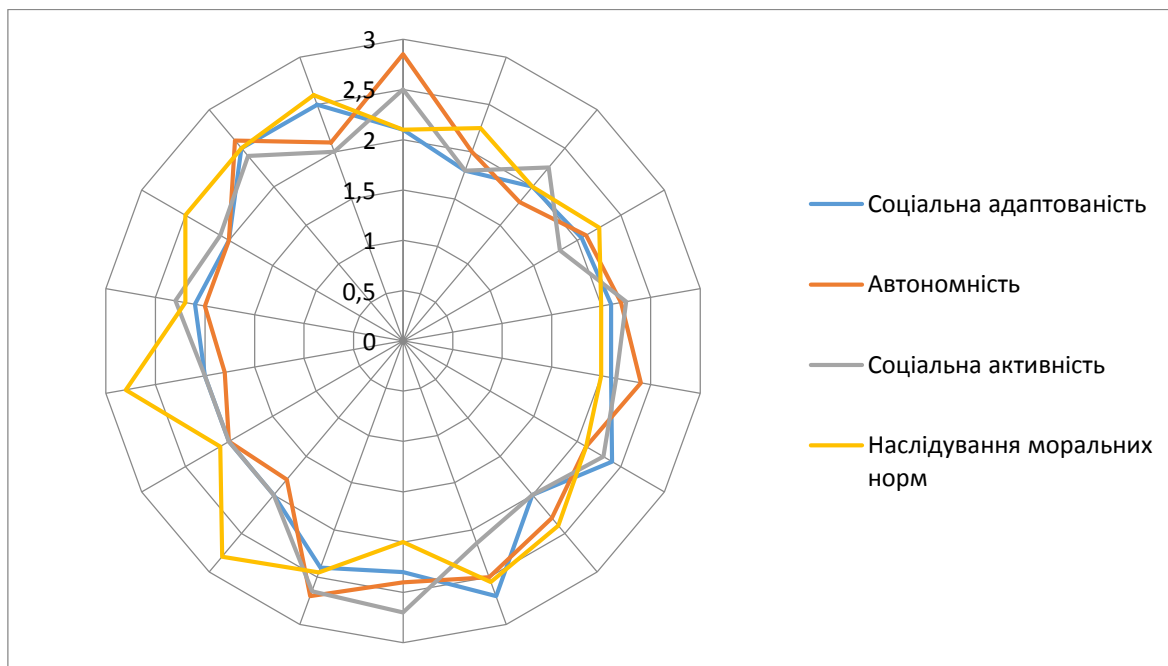

Рис. 3.3.26 Результат першої контрольної групи за методикою «Вивчення соціалізованості особи учня».

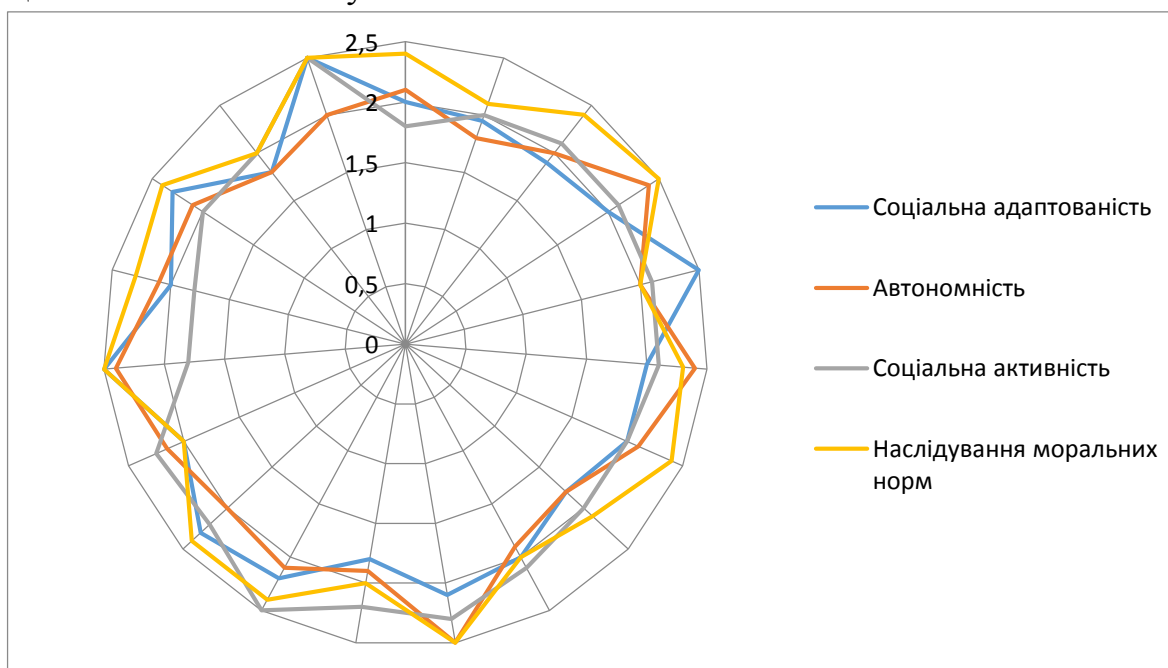

Рис. 3.3.27 Результат другої контрольної групи за методикою «Вивчення соціалізованості особи учня».

Амплітуда показників обох контрольних груп (рис. 3.3.28) відрізняється одна від одної. У першій контрольній групі амплітуда має ширший діапазон коливання. У другій групі амплітуда показників має стабільніший рівень, тобто прагне до однакових результатів.

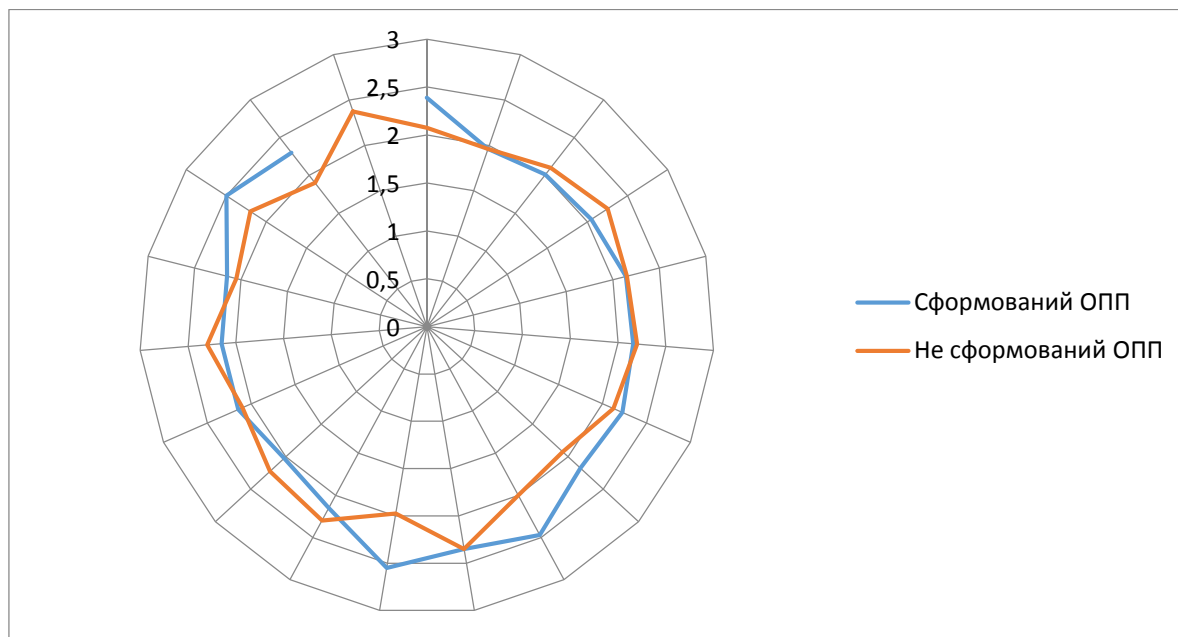

Рис. 3.3.28 Результат загального рівня двох контрольних груп за методикою «Вивчення соціалізованості особи учня».

У порівнянні результатів більшості методик ми маємо незначну перевагу у показниках першої контрольної групи, у представників якої сформований особистий професійний план. Отримані дані проведеного дослідження підтверджують висунуту нами гіпотезу про існування взаємозв'язку між особистісним та професійним самовизначенням.

За отриманими результатами проведених методик можна зробити певні стійкі узагальнення:

- *самовизначення виступає важливим аспектом особового розвитку і повноцінної життєдіяльності учнів;*
- *професійне самовизначення відіграє важливу роль в процесі соціалізації;*
- *особистісне і професійне самовизначення – це цілісне інтегративне утворення, яке являє собою різнорівневу структуру, елементи якої частково знаходяться у залежності одне від одного*

3.3.6 Методика «16 факторний Кеттела16PF» (Рэймондом Кеттеллом)

За методико Кеттела16PF ми отримали наступні данні, які ми можемо спостерігати у (Дивитися у ДОДАТКУ Д)

Дивлячись на наші дані, ми можемо чітко бачити в діаграмі наступну картину у відсотках, що стосовно кожного з факторів стосовно наших молодих студенті.

Таб.3.3.1.

Розподіл показників за методикою Кеттела16PF за фактором
А(замкнутість/ товарицькість)

Рівні вираженості	Кількість студентів	Кіл.хлоп	Кіл.дівч	Відсотки
Високі показники від 8 до 10	5	1	4	8%
Середні показники від 7 до 5	46	16	30	77%
Низькі показники від 4 до 2	9	5	4	15%
Загальна кількість	60	22	38	100%

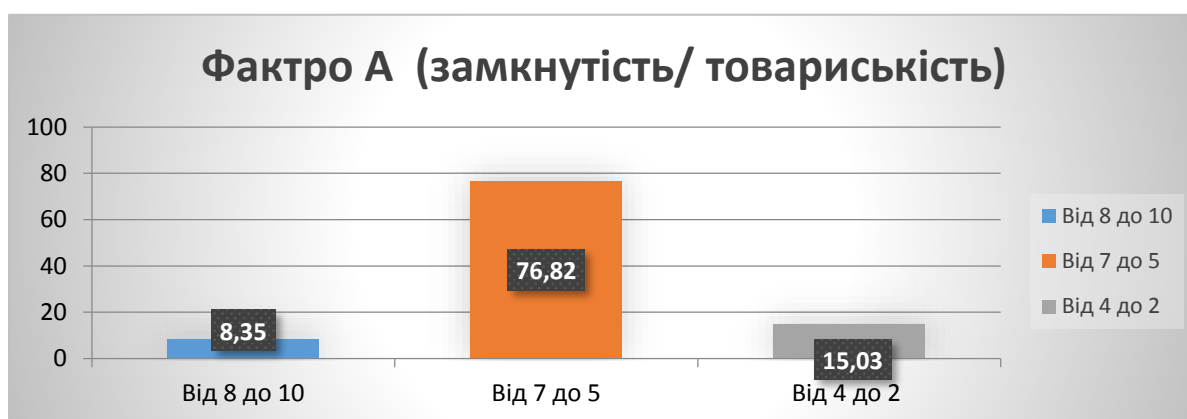

Рис. 3.3.29 розподіл показників за методикою Кеттела16PF за фактором А (Замкнутість/Товарицькість)

За даним, ми бачимо, що більша кількість опитувальних нами студентів потрапили під середній рівень вираженості даного типу. А це говорить нам про наступні риси: серцевість, доброту, товарицькість, відкритість,

відстоювання своїх ідей, також присутня недовірливість, скептичність та холодність.

Таб.3.3.2

Розподіл показників за методикою Кеттела16PF за фактором В (Низький інтелект/ високий інтелект)

Рівні вираженості	Кількість студентів	Кіл.хлоп	Кіл.дівч	Відсотки
Високі показники від 8 до 10	10	4	6	16%
Середні показники від 7 до 5	40	15	25	67%
Низькі показники від 4 до 2	10	3	7	17%
Загальна кількість	60	22	38	100%

Рис.3.3.30 розподіл показників за методикою Кеттела16PF за фактором В (Низький інтелект/ Високий інтелект).

За нашими результатами, у даному факторі, ми чітко бачимо, що присутні такі риси: конкретність і ригідність мислення, емоційна

дезорганізація мислення, зібраність, кмітливість, а також спостерігається абстрактність мислення та високі загальні розумові здібності

Таб.3.3.3

Розподіл показників за методикою Кеттела 16PF за фактором С (Слабка Я/ Сила Я)

Рівні вираженості	Кількість студентів	Кіл.хлоп	Кіл.дівч	Відсотки
Високі показники від 8 до 10	7	2	5	12%
Середні показники від 7 до 5	34	13	21	56%
Низькі показники від 4 до 2	19	7	12	32%
Загальна кількість	60	22	38	100%

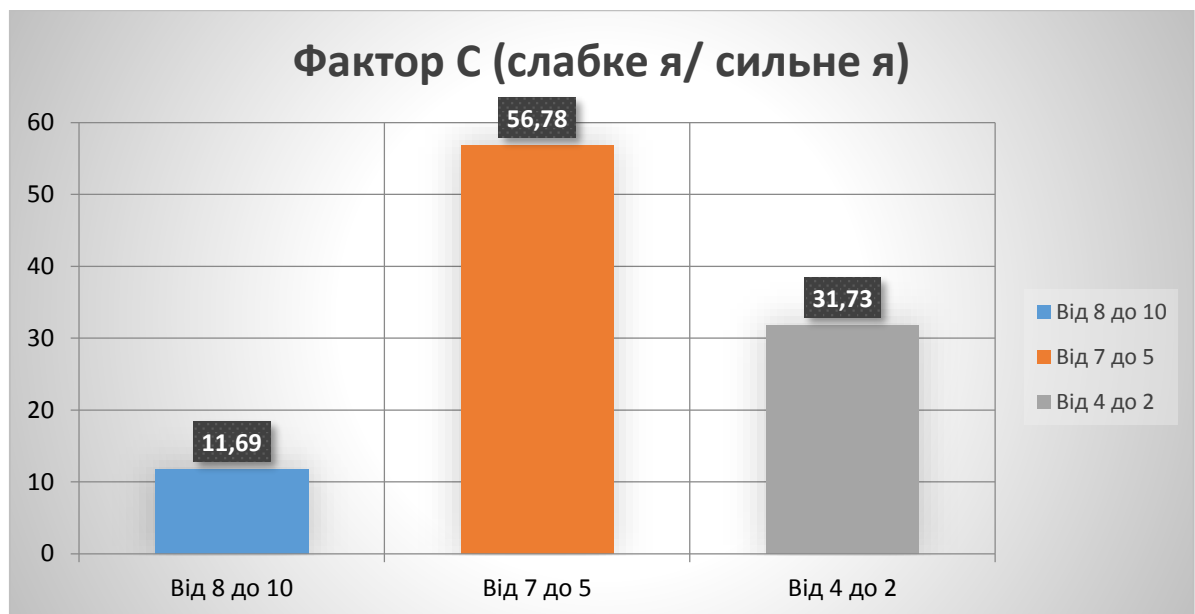

Рис. 3.3.31 розподіл показників за методикою Кеттела16PF за фактором С (Слабка Я/ Сила Я).

Даний фактор нам вказує на те, що у більшості студентів він розвинутий на середньому рівні. А саме, ми бачимо такі якості: емоційна нестійкість,

перебуває під впливом почуттів, мінливість, легко можуть засмучуватися, тверезо дивляться на речі, працездатність, реалістична налаштованість, емоційна зрілі.

Таб.3.3.4

Розподіл показників за методикою Кеттела16PF за фактором Е
(Конформність /Домінантність)

Рівні вираженості	Кількість студентів	Кіл.хлоп	Кіл.дівч	Відсотки
Високі показники від 8 до 10	8	3	5	13%
Середні показники від 7 до 5	40	14	26	67%
Низькі показники від 4 до 2	12	5	7	20%
Загальна кількість	60	22	38	100%

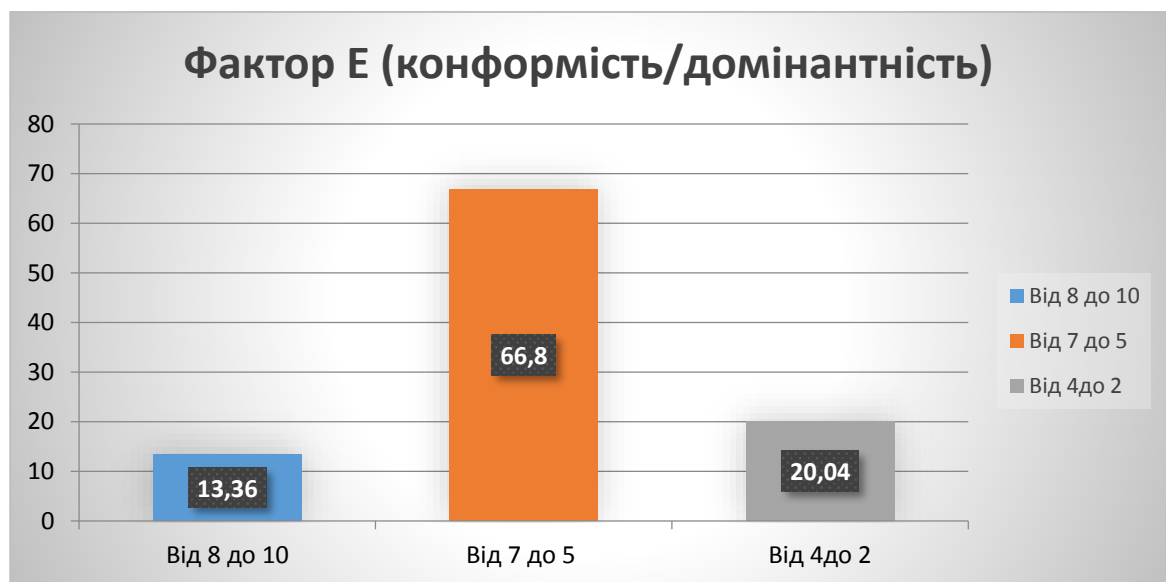

Рис.3.3.32 розподіл показників за методикою Кеттела16PF за фактором Е (Конформність /Домінантність).

За цим фактором, було виявлено більше середня вираженість якостей, що свідчить про такі якості: домінування, влаштування, невідступність,

самовпевненість, наполегливість, агресивність, впертість, може підкорюватися, тактовність та дипломатичність.

Таб.3.3.5

Розподіл показників за методикою Кеттела16PF за фактором F
(Стриманість/Експресивність)

Рівні вираженості	Кількість студентів	Кіл.хлоп	Кіл.дівч	Відсотки
Високі показники від 8 до 10	3	1	2	5%
Середні показники від 7 до 5	32	14	26	53%
Низькі показники від 4 до 2	25	5	7	42%
Загальна кількість	60	22	38	100%

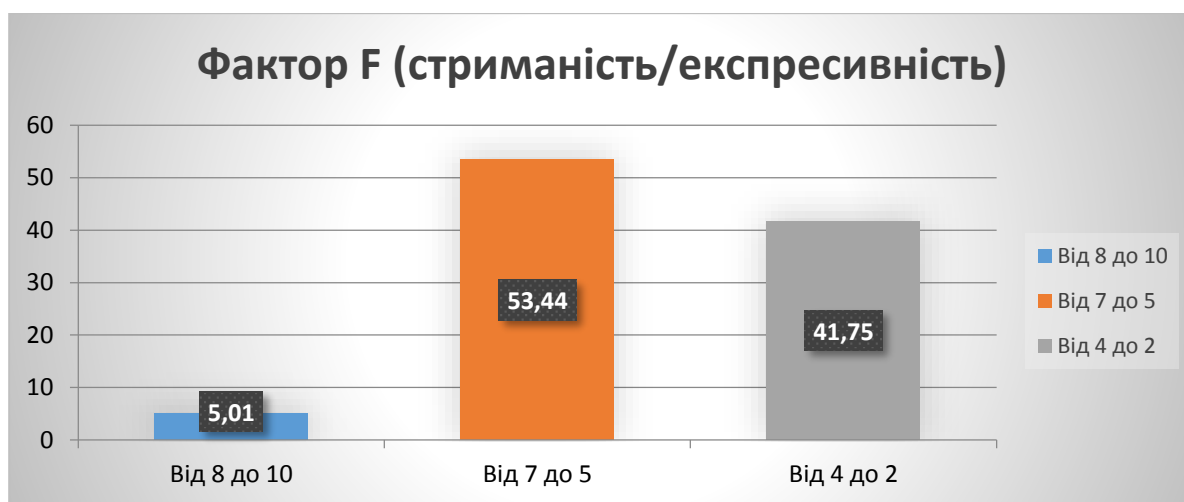

Рис.3.3.33 розподіл показників за методикою Кеттела16PF за фактором F (Стриманість/Експресивність).

Тут ми чітко спостерігаємо, наступне що у більшості студентів які були опитані, мають чіткі показники або лише середні, або лише низькі, а це нам вказує на наступні риси: стурбованість, спокій, мовчазливість, серйозне ставлення до справ, неговіркість, розсудливість, розсудливість та вміння

робити самоаналіз, турботливість, задумливість, нетовариськість, повільність, обережливість, схильність до ускладнення проблеми, а також наголошується значущість соціальних контактів, щирий у стосунках, емоційний, динамічний у спілкуванні, часто стає лідером, ентузіаст, вірить в удачу.

Таб.3.3.6

Розподіл показників за методикою Кеттела 16PF за фактором G (Низьке/ Високе супер его)

Рівні вираженості	Кількість студентів	Кіл.хлоп	Кіл.дівч	Відсотки
Високі показники від 8 до 10	9	3	6	15%
Середні показники від 7 до 5	32	11	21	53%
Низькі показники від 4 до 2	19	8	11	32%
Загальна кількість	60	22	38	100%

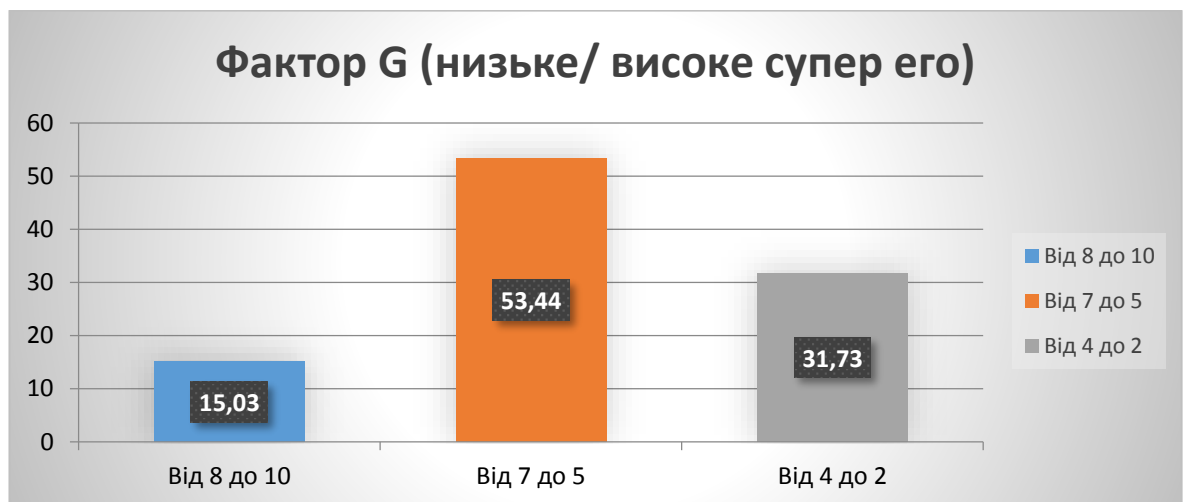

Рис.3.3.34 розподіл показників за методикою Кеттела 16PF за фактором G (Низьке/ Високе супер его).

За отриманими даними, в наших студентів ми можемо спостерігати дані риси: незгода із загальноприйнятими моральними нормами і стандартами, непостійний у виборі, гнучкий до ситуації, мінливість, моральність,

статичність, врівноваженість, відповідальність, наполегливість у праці, стійкість, рішучість, а також не вміння довіряти.

Таб.3.3.7

Розподіл показників за методикою Кеттела16PF за фактором Н (Тректія/ Пармія)

Рівні вираженості	Кількість студентів	Кіл.хлоп	Кіл.дівч	Відсотки
Високі показники від 8 до 10	21	9	12	35%
Середні показники від 7 до 5	28	9	19	47%
Низькі показники від 4 до 2	11	4	7	18%
Загальна кількість	60	22	38	100%

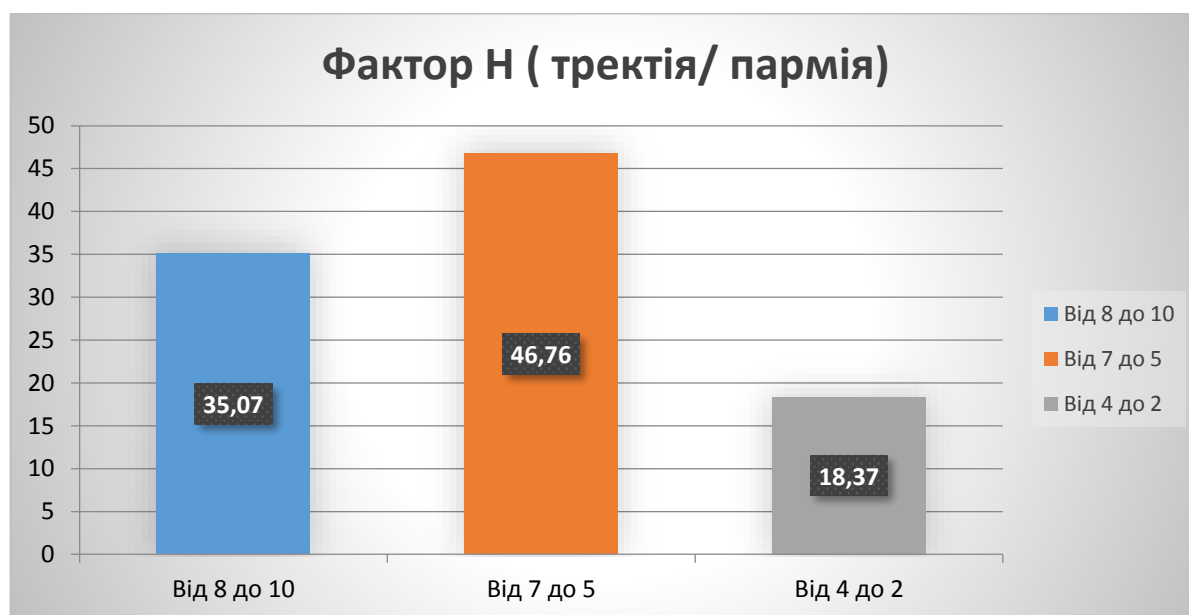

Рис.3.3.35 розподіл показників за методикою Кеттела16PF за фактором Н (Тректія/ Пармія).

За даним фактором, ми бачимо, що більша частини студентів мають середні показники, але ми також бачимо, що є ті які мають високі показники. За даним фактором у студентів розвинуті наступні показники: сміливість,

заповзятливість, соціальна сміливість, товстошкірість, авантюристичний, схильний до ризику, сором'язливість, ніяковіє в присутності інших, стриманий, боязкий, емоційний, озлоблений.

Таб.3.3.8.

Розподіл показників за методикою Кеттела16PF. Даний Фактор I (Харрія/ премсія)

Рівні вираженості	Кількість студентів	Кіл.хлоп	Кіл.дівч	Відсотки
Високі показники від 8 до 10	5	3	2	8%
Середні показники від 7 до 5	28	10	18	47%
Низькі показники від 4 до 2	26	9	17	43%
Най нижчий	1	—	1	2%
Загальна кількість	60	22	38	100%

Рис.3.3.36 розподіл показників за методикою Кеттела16PF. Даний Фактор I (Харрія/ премсія).

У даному фактору ми чітко бачимо, що наш дослід поділи студентів на середню враженість, та слабку вираженість. Даний фактор показує такі якості:

м'якосердечність, ніжність, залежність, чутливість, надмірна обережність, прагнення до заступництва, невгамовний, метушливість, низька чутливість, суворість, реалістичність суджень, практичність, деяка жорстокість.

Таб.3.3.9.

Розподіл показників за методикою Кеттела16PF. Даний Фактор L (Алаксія/Протенсія)

Рівні вираженості	Кількість студентів	Кіл.хлоп	Кіл.дівч	Відсотки
Високі показники від 8 до 10	6	2	4	10%
Середні показники від 7 до 5	43	16	27	72%
Низькі показники від 4 до 2	11	4	7	18%
Загальна кількість	60	22	38	100%

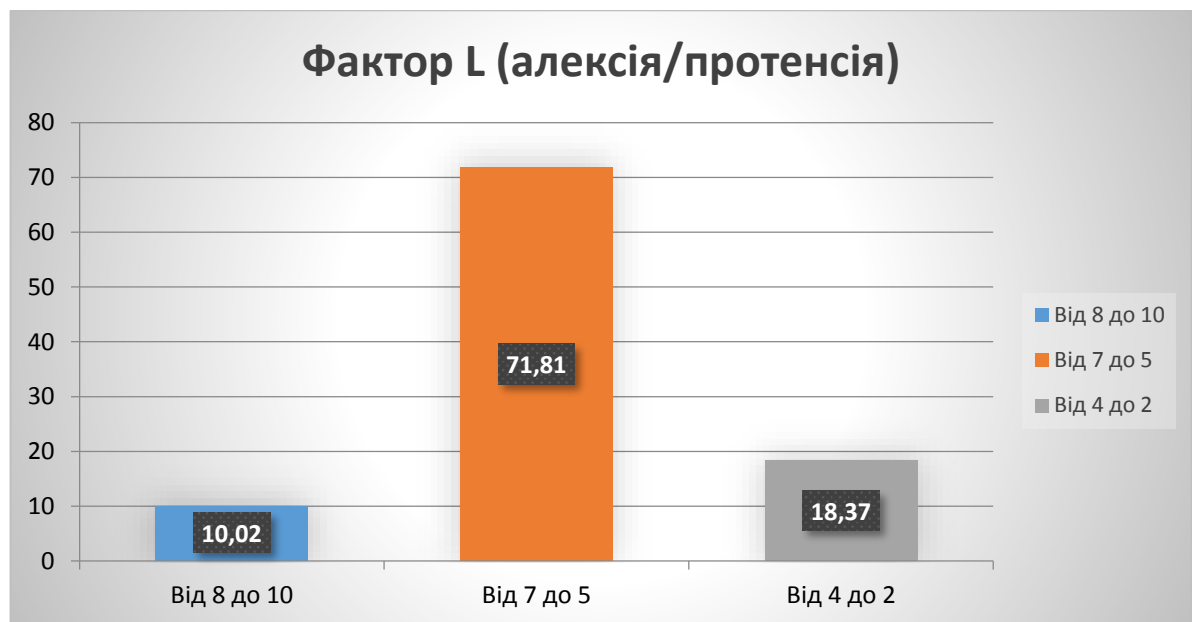

Рис.3.3.37 розподіл показників за методикою Кеттела16PF. Даний Фактор L (Алаксія/Протенсія).

У даному випадку, більше опитувальних нами студентів, ми виявили середні показники, а свідчать про наступне: відчуття власної незначущості,

погоджується з умовами, внутрішня розслабленість, заздрісність, велика зарозумілість всього що трапляється, догматичність, підозрілість, затримує свою увагу на невдачах.

Таб.3.3.10.

Розподіл показників за методикою Кеттела 16PF. Даний Фактор М
(Праксернія/ Аутия)

Рівні вираженості	Кількість студентів	Кіл.хлоп	Кіл.дівч	Відсотки
Високі показники від 8 до 10	4	2	2	7%
Середні показники від 7 до 5	43	16	27	51%
Низькі показники від 4 до 2	11	4	7	42%
Загальна кількість	60	22	38	100%

Рис.3.3.38розподіл показників за методикою Кеттела 16PF. Даний Фактор М (Праксернія/ Аутия).

В даному факторі, виражені середні значення то му розвинуті такі якості: приземленість прагнення швидко вирішує практичні питання, зайнятість

своїми інтересами, прозаїчність, ідеалістичність, багата уява, богемність, неухажність, поглинений своїми ідеями.

Таб.3.3.11.

Розподіл показників за методикою Кеттела16PF. Даний Фактор N
(Прямолінійність/Дипломатичність)

Рівні вираженості	Кількість студентів	Кіл.хлоп	Кіл.дівч	Відсотки
Високі показники від 8 до 10	4	2	2	7%
Середні показники від 7 до 5	39	14	25	65%
Низькі показники від 4 до 2	17	6	11	28%
Загальна кількість	60	22	38	100%

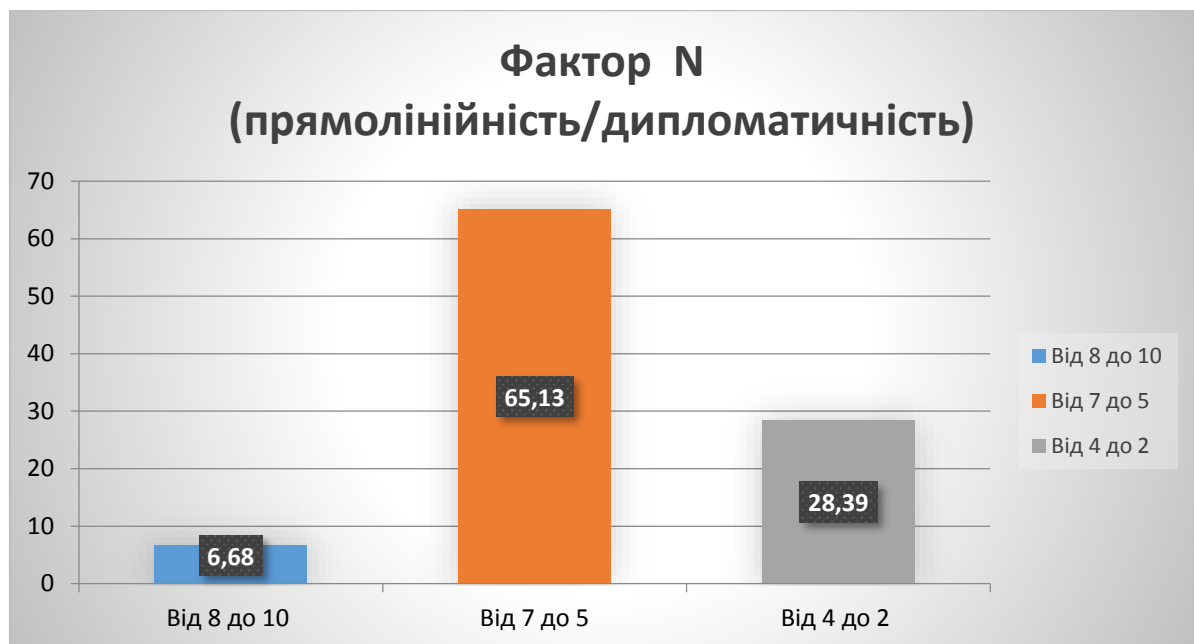

Рис.3.3.39 розподіл показників за методикою Кеттела16PF. Даний Фактор N (Прямолінійність/Дипломатичність).

Дивлячись на фактор, та отриманий результат вказує на такі фактори: наївність, простакуватість, прямий, відвертий, природний, безпосередній,

хитрість, досвідчений, досвідчений, розважливий, розумний, вишуканий, вишуканий.

Таб.3.3.12.

Розподіл показників за методикою Кеттела16PF. Даний Фактор О
(Гіпертамія/ Гипотамія)

Рівні вираженості	Кількість студентів	Кіл.хлоп	Кіл.дівч	Відсотки
Високі показники від 8 до 10	27	8	19	45%
Середні показники від 7 до 5	18	9	9	30%
Низькі показники від 4 до 2	15	5	10	25%
Загальна кількість	60	22	38	100%

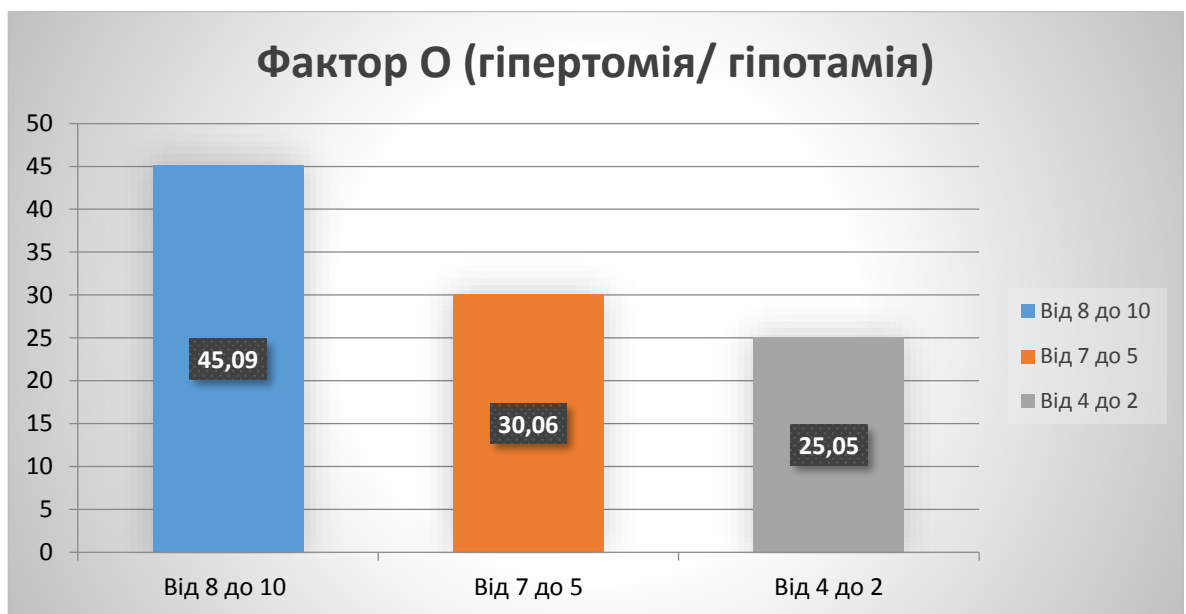

Рис.3.3.40 розподіл показників за методикою Кеттела16PF. Даний Фактор О (Гіпертамія/ Гипотамія).

Дивлячись на данні, ми чітко бачимо, що за показниками мають більше високі результати, а це свідчить про ряд таких рис: почуття провини, сповнений тривоги і передчуттів, самобичування, невпевненість у собі,

вразливість, занепокоєність, депресивність, пригніченість, безтурботність, спокійність, нечутливість до схвалення або осуду оточуючих.

Таб.3.3.13.

Розподіл показників за методикою Кеттела16PF. Даний Фактор Q1
(Консерватизм/ Радикалізм)

Рівні вираженості	Кількість студентів	Кіл.хлоп	Кіл.дівч	Відсотки
Високі показники від 8 до 10	30	11	19	49%
Середні показники від 7 до 5	15	5	10	25%
Низькі показники від 4 до 2	15	4	11	26%
Загальна кількість	60	22	38	100%

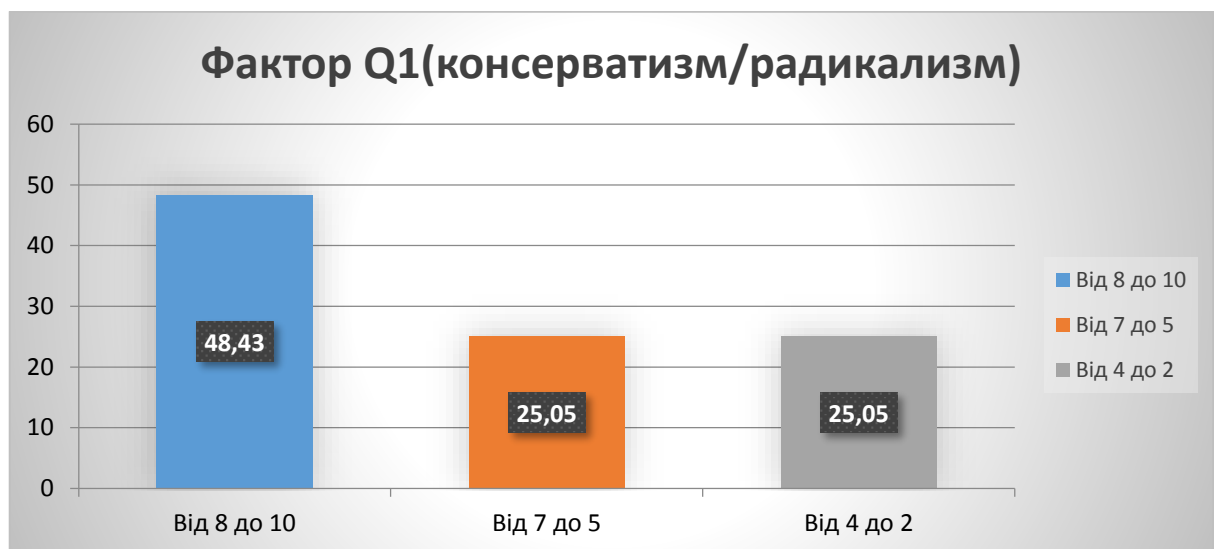

Рис.3.3.41 розподіл показників за методикою Кеттела16PF. Даний Фактор Q1 (Консерватизм/ Радикалізм).

За даними, спостерігається, що в даному факторі ми маємо високі показники більш виражені, а ніж середні та низькі. А слідом за цим, ми бачимо такі фактори: експериментатор, аналітик, ліберал, вільнодумний, терпимість

до незручностей, критично налаштований, хороша інформованість, не довіряє авторитетам.

Таб.3.3.14.

Розподіл показників за методикою Кеттела16PF. Даний Фактор Q2
(Залежність від групи/ Самодостатність)

Рівні вираженості	Кількість студентів	Кіл.хлоп	Кіл.дівч	Відсотки
Загальна кількість	60	22	38	100
Середні показники від 7 до 5	35	17	18	59%
Низькі показники від 4 до 2	10	4	6	16%
Загальна кількість	60	22	38	100%

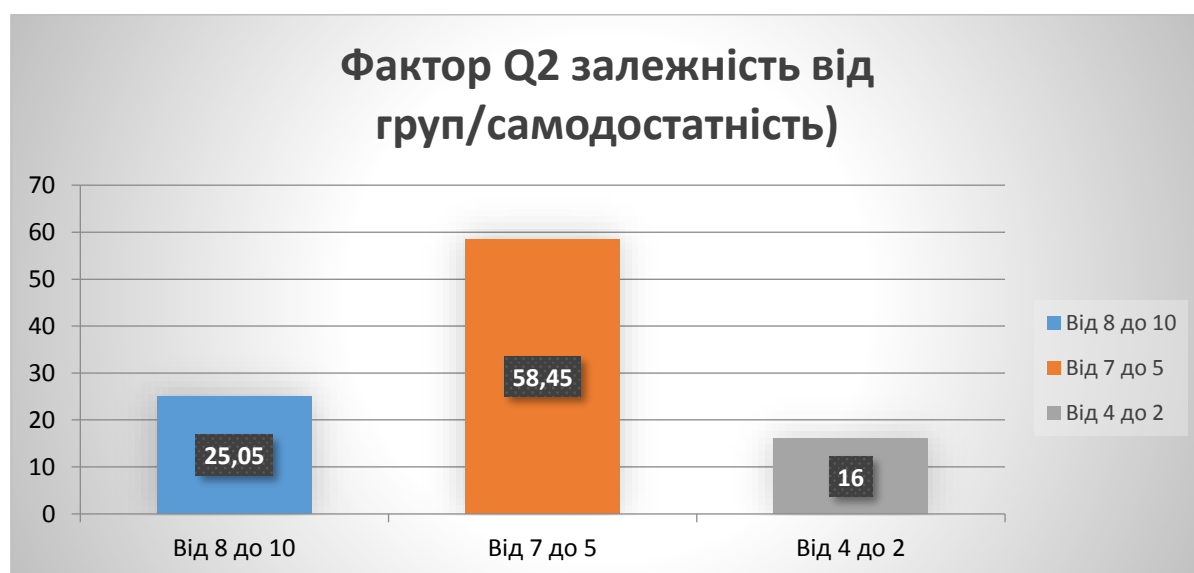

Рис.3.3.42 розподіл показників за методикою Кеттела16PF. Даний Фактор Q2 (Залежність від групи/ Самодостатність).

У даному, факторі яскраво виражено середні показники, а слід за цим, ми виділяймо такі фактори: послідовність, потребує групової підтримки,

ухвалює рішення разом з іншими, самостійність, винахідливість, самостійно ухвалює рішення.

Таб.3.3.15.

Розподіл показників за методикою Кеттела16PF. Даний Фактор Q3
(Низьке/ високе сумління)

Рівні вираженості	Кількість студентів	Кіл.хлоп	Кіл.дівч	Відсотки
Високі показники від 8 до 10	18	5	13	30%
Середні показники від 7 до 5	32	14	19	53%
Низькі показники від 4 до 2	10	4	6	17%
Загальна кількість	60	22	38	100%

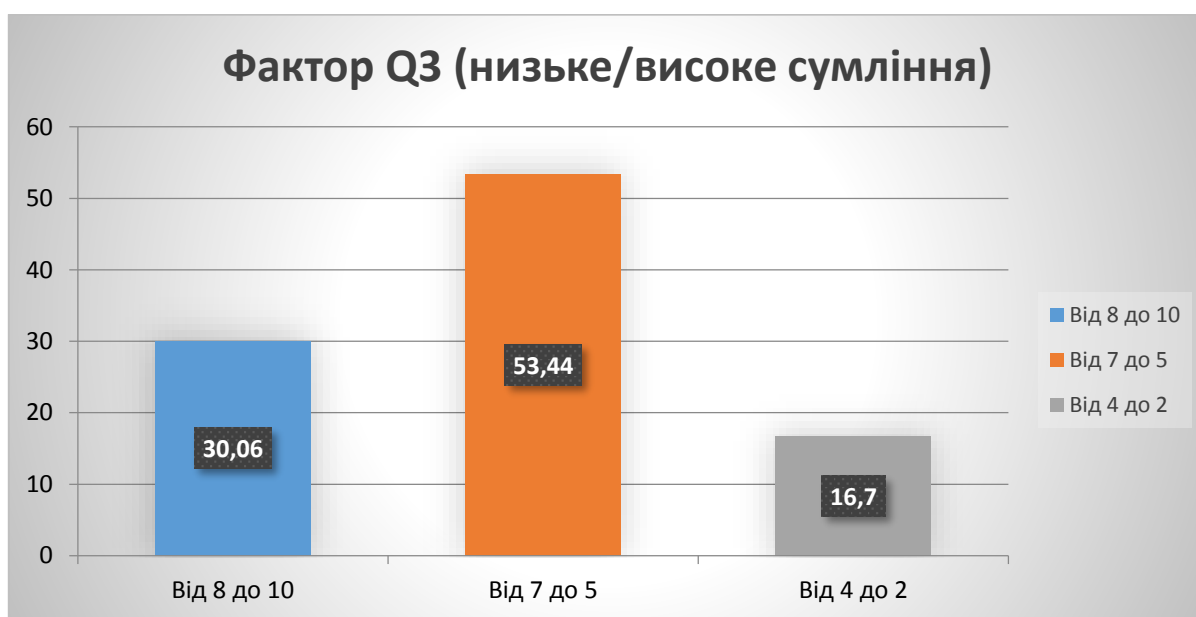

Рис.3.3.43. розподіл показників за методикою Кеттела16PF. Даний Фактор Q3 (Низьке/ високе сумління)

За даними ми, маємо середні показники, а це свідчить про такі фактори: самоконтроль, точність у роботі, вольові риси, можуть підпорядкуватися собі,

діє за усвідомленим планом, слідує своїм спонуканням, не зважає слухати суспільні правила.

Таб.3.3.16.

Розподіл показників за методикою Кеттела16PF. Даний Фактор Q4 (Низька/ Висока его – напруженість)

Рівні вираженості	Кількість студентів	Кіл.хлоп	Кіл.дівч	Відсотки
Високі показники від 8 до 10	18	7	11	30%
Середні показники від 7 до 5	32	10	22	53%
Низькі показники від 4 до 2	10	5	5	17%
Загальна кількість	60	22	38	100%

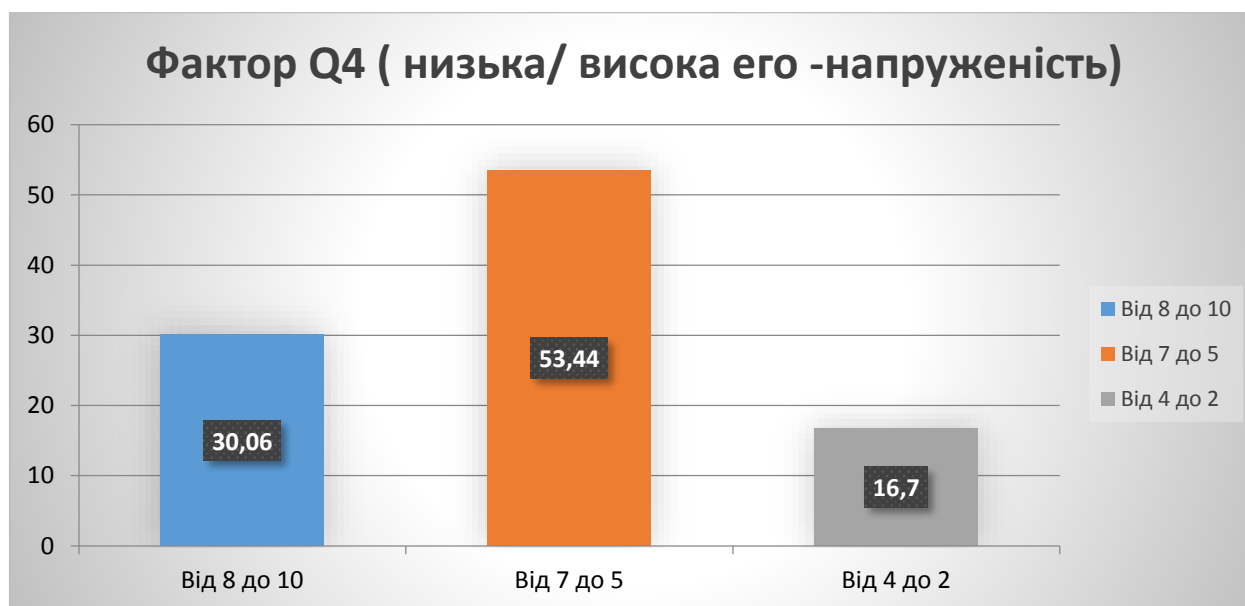

Рис.3.3.44 розподіл показників за методикою Кеттела16PF. Даний Фактор Q4 (Низька/ Висока его – напруженість)

За отриманими даними, ми бачимо, що ми маємо більше середні показник, а це свідчить про такі якості: зібраний, енергійний, збуджений, дратівливий, зайва задоволеність, незворушність

Дивлячись, на отримані данні, з даної методики, ми можемо стверджувати наступне: що наша дослідницька група студентів випускників має на даний час найвищі розвинуті фактори О (що відповідає гіпертамія та гіпотамія) та Q1 (консерватизм та радикалізм). За перши фактором ми можемо чітко бачити, що на даний час у студентів розвинута відчуття провини, сповнений тривоги та передчутів самобичування, невпевненість у собі, вразливий, тривожний, пригнічений, депресивний, можуть легко плакати, а також самостійні у вирішенні проблем, присутнє сильне почуття обов'язку, чутливий до реакції інших, скрупульозний, тривожний, іпохондричний, ознаки страху, занурений у темні думки.

Якщо ми розглянемо фактор Q1, то він нам вказує на наступне на повну протилежність фактору О. Ми можемо стверджувати, що данні студенти мають наступні якості: експериментатор, аналітики, ліберал, вільнодумці, толерантність до дискомфорту, критичність, добре поінформовані, не завжди довіряють авторитетам, нічого не сприймає як належне, характеризується наявністю інтелектуальних інтересів.

Також неможна не звернути увагу на фактори А та L, що вказують на замкнутість – товарискість та практичність – розвинена уява. За даними факторами L ми чітко бачимо наступні прояв якостей: підозра, ревності, «захист» і внутрішня напруга, заздрісний, велике его, догматичність, підозрілий, привертає увагу до невдач, довірливість, щирість, відчуття власної нікчемності, погоджується на не зручні умови, внутрішнє розслаблення, скаржиться назовнішні зміни.

Таб.3.3.17.

Результати за методикою Кеттела16PF. Симптомокомплекс

Симптомокомплекс	Результати хлопців	Результати дівчат
I. Комуникативних особливостей (A+N+L+E+Q2)	34,8	35,4
II. Інтелектуальні можливості (B+M+N+Q1)	23,4	22,1
III. Емоційно – вольові особливості (C+O+F+G+I+Q3+Q4)	39,8	34,2
IV. Регуляторний (G+Q3)	12	12,2

3.3.7 Результати за методикою Сандра Бем «Маскулінність – фемінінність»

Дивлячись на отриманні діаграми, ми можемо чітко побачити наступну картину:

(Результати та таблиці дивитися за ДОДАТКУ Е)

Таб.3.3.18.

Результати за методикою Сандра Бем «Маскулінність – фемінінність»

Фактори	Від -1 до +1	Менше -1	Більше + 1
Мускулінність	20	2	—
Фімінінність	5	2	30
Андрогенність	25	4	30

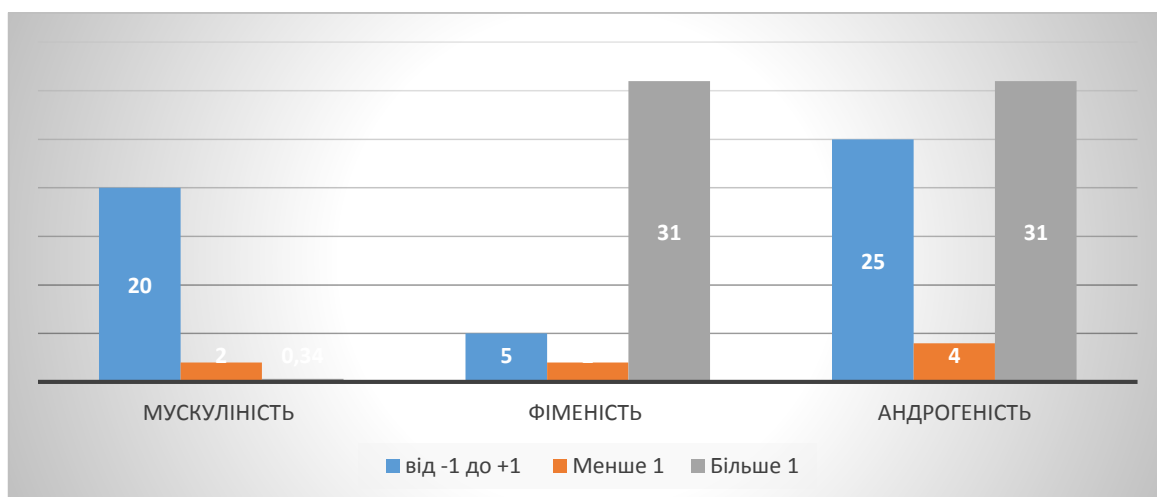

Рис.3.3.45.Результати за методикою Сандра Бем «Маскулінність – фемінінність»

Таб.3.3.19.

Результати за методикою Сандра Бем «Маскулінність-фемінінність»

Фактори	Результати хлопців	Результати дівчат
M	0,3	0,3
F	0,5	0,8
IS	0,4	1,1

Виходячи з отриманих даних, ми бачим те, що за результатами, ми отримуємо наступну картину, кінця ми не можемо стверджувати, що на даний момент ми отримала чистий результат, бо у даному досліді прийняли 22 хлопця та 38 дівчат, а це не є рівністю опитувальних, але не дивлячись на це, більшість студентів мають яскраво виражені риси феміності, а ніж риси мускуліності, а також має велику перевагу андрогеність яка в деяких місцях має переваги. На нашу думку, даний результат пов'язано з тим, що більшість дітей росте у одно полії сім'ї, а саме мама та бабуся.

3.3.8 Результати за методикою Л.Йоваши «Опитувальник професійних схильностей»

За проведеним опитування, ми маємо таку картину, що стосовно наших студентів. Результати, та таблиці дивитися у (ДОДАТКУ Є).

Таб.3.3.20

Результати за методикою Л.Йоваши «Опитувальник професійних схильностей» показник робота з людьми

Рівні вираженості	Хлопці	Дівчата	Відсотки
Високі показник від 8 до 10	3	1	7%
Середні показник від 7 до 5	13	26	65%
Низький показник від 4 до 2	6	11	28%
Загальна кількість	22	38	100%

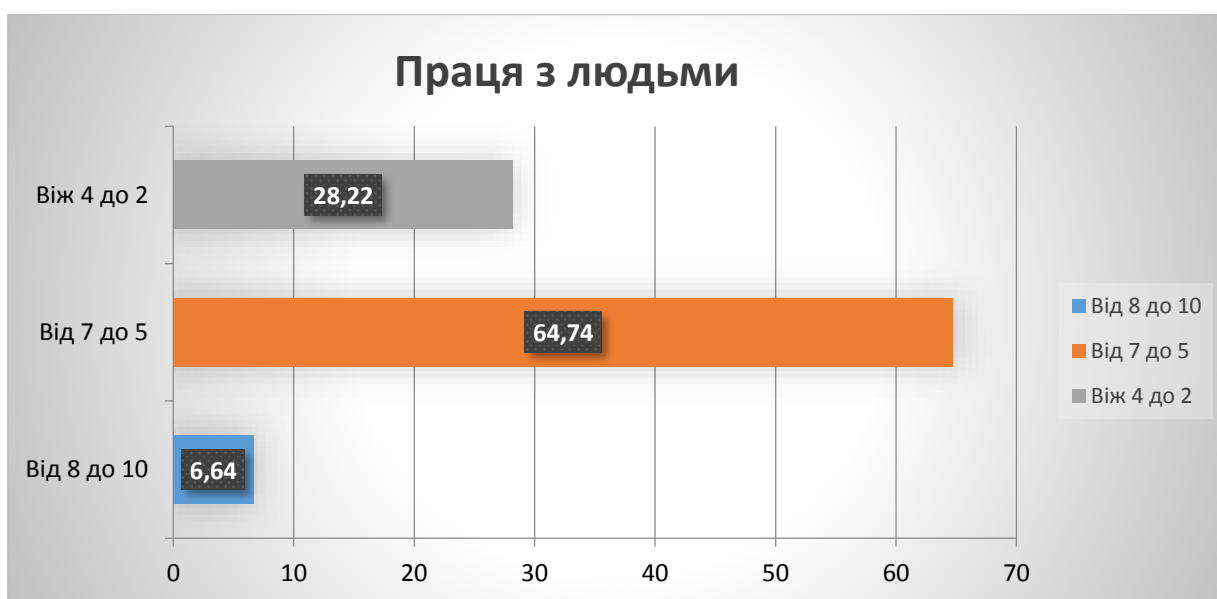

Рис.3.3.46. Результати за методикою Л.Йоваши «Опитувальник професійних схильностей» показник робота з людьми

Таб.3.3.21

Результати за методикою Л.Йоваши «Опитувальник професійних схильностей» показник дослідницька діяльність

Рівні вираженості	Хлопці	Дівчата	Відсотки
Високі показник від 8 до 10	2	19	42%
Середні показник від 7 до 5	12	8	40%
Низький показник від 4 до 2	8	10	18%
Загальна кількість	22	38	100%

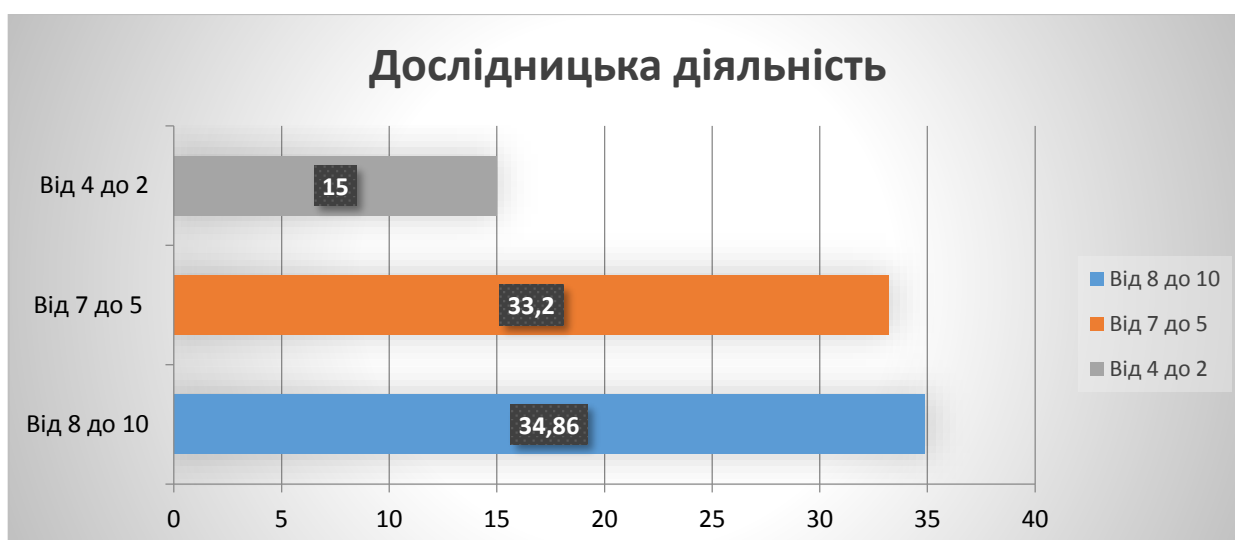

Рис.3.3.47 Результати за методикою Л.Йоваши «Опитувальник професійних схильностей» показник дослідницька діяльність

Таб.3.3.22

Результати за методикою Л.Йоваши «Опитувальник професійних схильностей» показник праця на виробництві

Рівні вираженості	Хлопці	Дівчата	Відсотки
Високі показник від 8 до 10	5	17	33%
Середні показник від 7 до 5	12	12	36%
Низький показник від 4 до 2	5	9	31%
Загальна кількість	22	38	100%

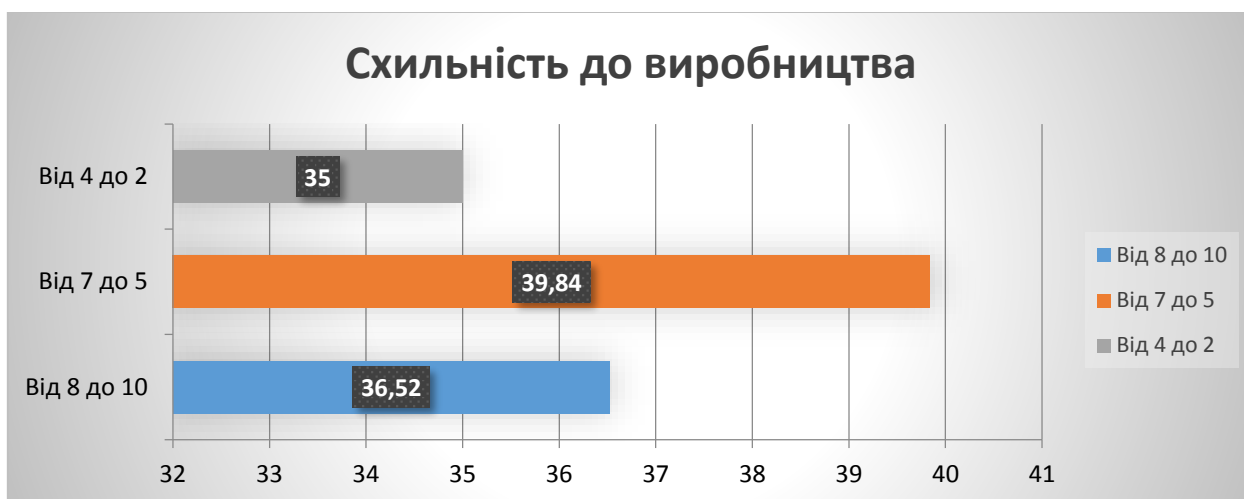

Рис.3.3.47 Результати за методикою Л.Йоваши «Опитувальник професійних схильностей» показник праця на виробництві

Таб.3.3.23.

Результати за методикою Л.Йоваши «Опитувальник професійних схильностей» показник естетичний вид діяльності

Рівні вираженості	Хлопці	Дівчата	Відсотки
Високий показник від 8 до 10	7	13	34%
Середній показник від 7 до 5	10	18	47%
Низький показник від 4 до 2	4	8	19%
Загальна кількість	22	38	100%

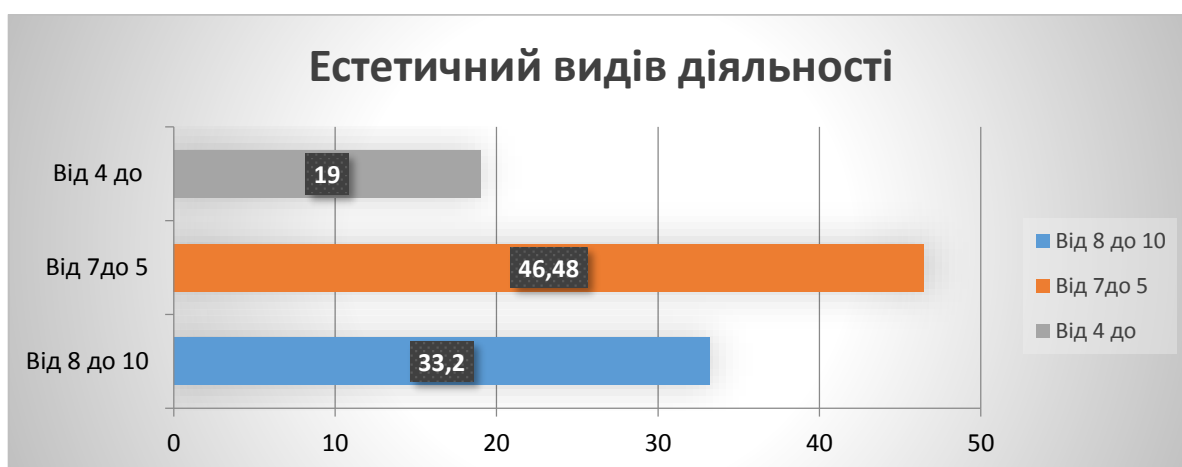

Рис.3.3.48 Результати за методикою Л.Йоваши «Опитувальник професійних схильностей» показник естетичний вид діяльності

Таб.3.3.24

Результати за методикою Л.Йоваши «Опитувальник професійних схильностей» показник екстремальних видів діяльності.

Рівні вираженості	Хлопці	Дівчата	Відсотки
Середній показник від 7 до 5	11	13	40%
Низький показник від 4 до 2	7	13	33%
Загальна кількість	22	38	100%

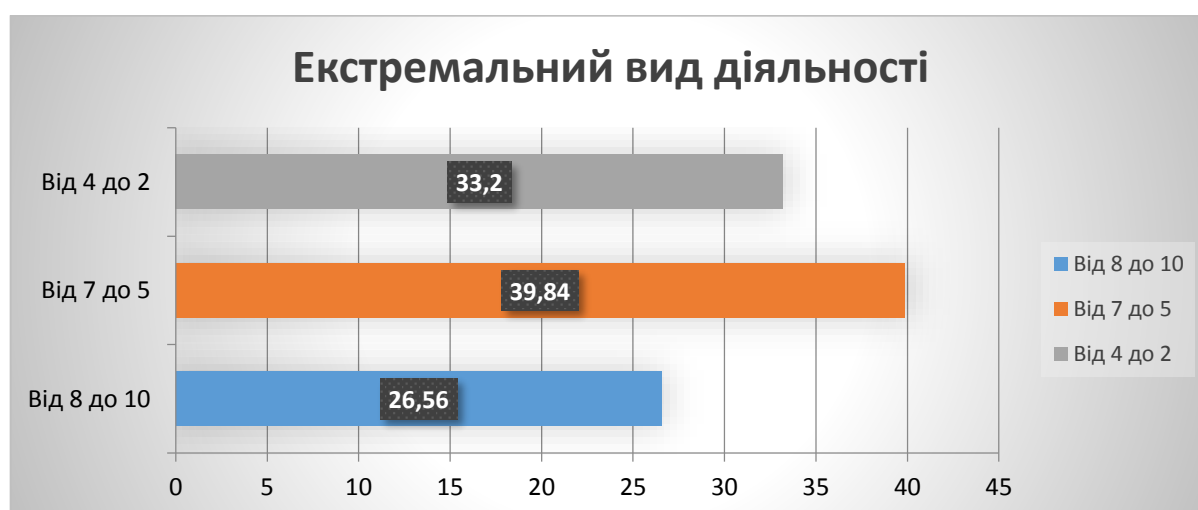

Рис.3.3.49 Результати за методикою Л.Йоваши «Опитувальник професійних схильностей» показник екстремальних видів діяльності.

Таб.3.3.25.

Результати за методикою Л.Йоваши «Опитувальник професійних схильностей» показник планово-економічних видів діяльності.

Рівні вираженості	Хлопці	Дівчата	Відсотки
Високий показник від 8 до 10	4	5	15%
Середній показник від 7 до 5	12	19	52%
Низький показник від 4 до 2	5	15	33%
Загальна кількість	22	38	100%

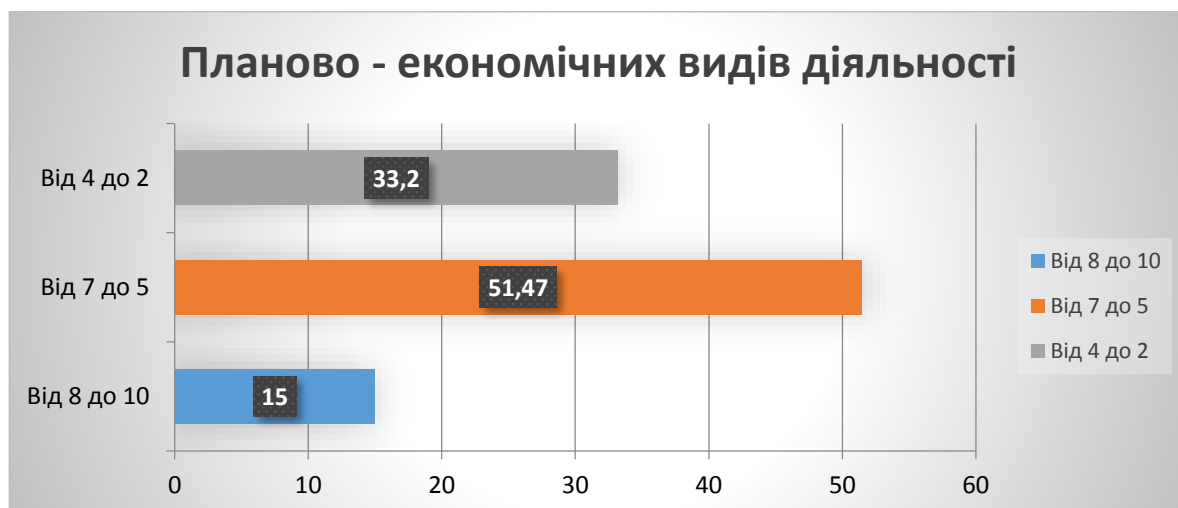

Рис.3.3.50 Результати за методикою Л.Йоваши «Опитувальник професійних схильностей» показник планово-економічних видів діяльності.

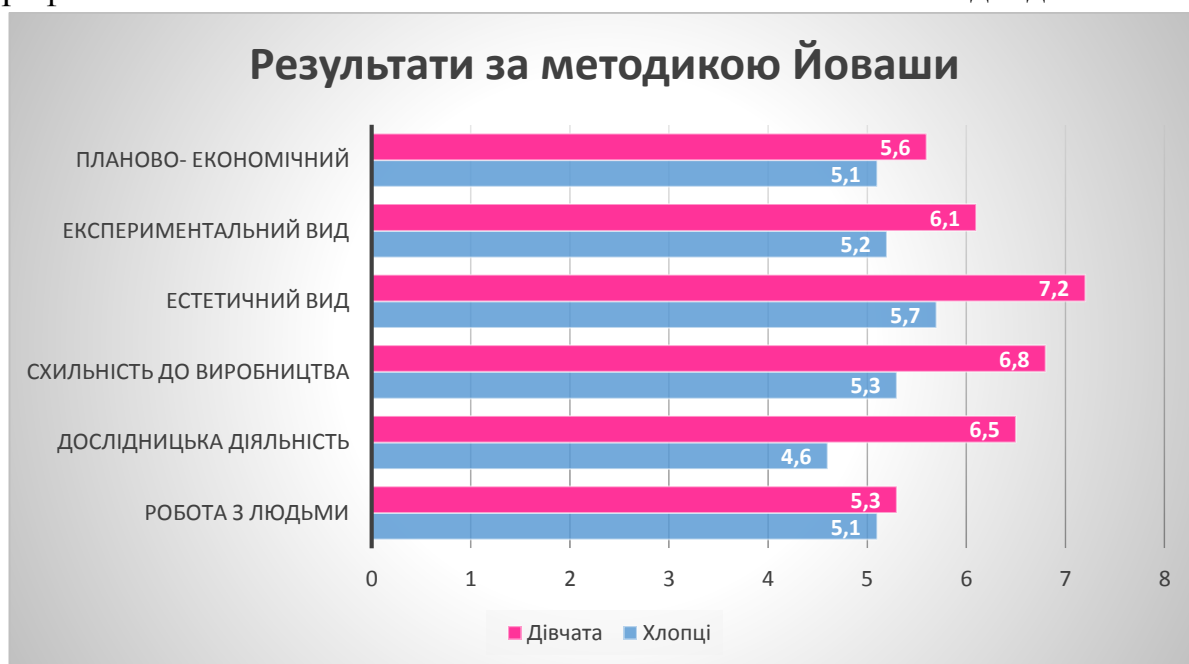

Рис.3.3.51 Результати за методикою Л.Йоваши «Опитувальник професійних схильностей»

Дивлячись на наші отримані результати, ми можемо стверджувати таку характеристику, що най вищими показником є робота з людьми, а це свідчить про на ступне, що наші студенти психологи готові і можуть працювати з людьми.

3.3.9 Результати за методикою Ганса Айзенка «Особистісний опитувальник»

За даною методикою, ми визначили яка кількість темпераментів буде переважати в сучасній молоді. За результатами можете звернутися до (ДОДАТКУ Ж.)

Таб.3.3.26.

Результати за методикою Ганса Айзенка «Особистісний опитувальник»

Тип темперамента	Хлопчик	Дівчинка
Меланхолік	7	15
Флегматик	5	10
Холерик	6	8
Сангвіник	4	3
Амбіверт	_____	2

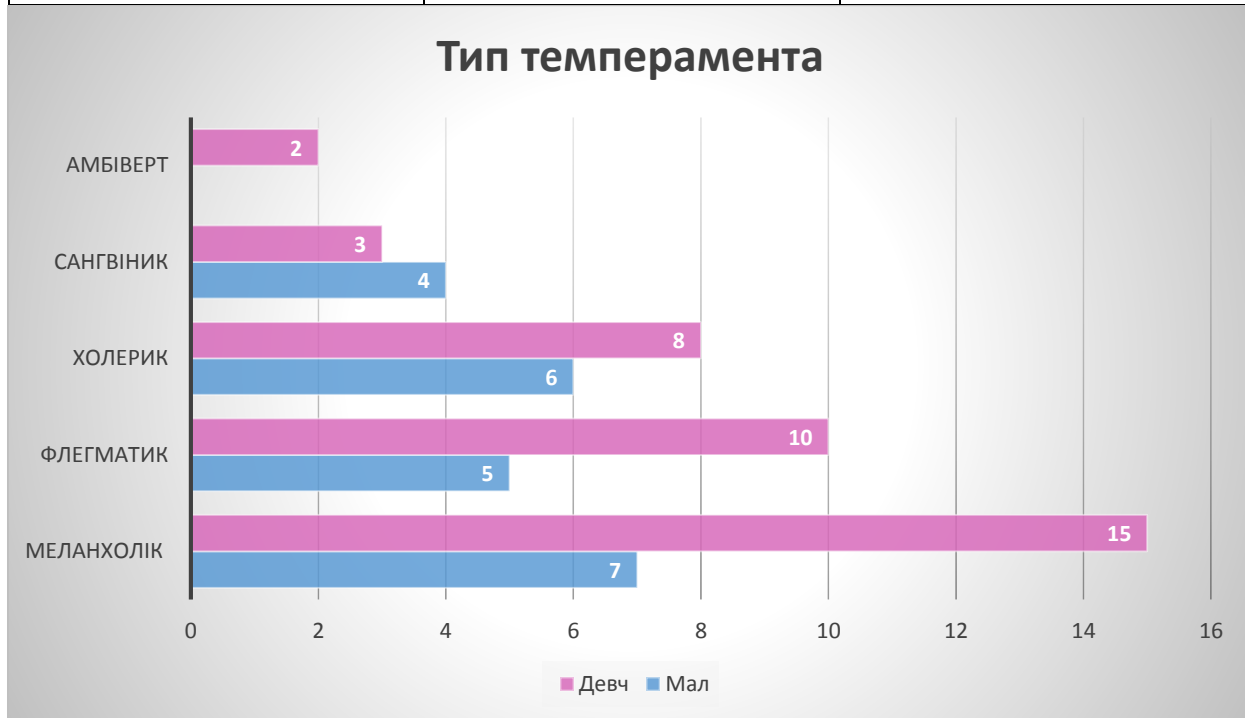

Рис.3.3.52 Результати за методикою Ганса Айзенка «Особистісний опитувальник»

Таб.3.3.27.

Результати за методикою Ганса Айзенка «Особистісний опитувальник»

Фактори	Хлопчик	Дівчинка
Інтроверт	12	26
Екстраверт	9	10
Амбіверт	1	2

Таб.3.3.28.

Результати за методикою Ганса Айзенка «Особистісний опитувальник»

Нейротизм		
Тип темпераменту	Хлопці	Дівчата
Меланхолік	9	11
Флегматик	6	10
Холерик	6	15
Сангвіник	1	2

Дивлячись на виражений результат, а саме меланхоліки. Однак потрібно взяти за увагу те, що ми маємо не до кінця чисті результати, оскільки в даному іспиті приймали більше участі дівчата, а ніж хлопців.

3.3 Побудова корекційної програма

Структура нашого курсу у вигляді таблиці:

Частина тренінгу	Етапи частини тренінгу	Тривалість етапів хв.	Тривалість тренінгу у хв.
Вступ	Вступ		380хв
	Знайомство		
	Правила		
	Очікування		

Основа	Оцінка рівня поінформованості про існуючу проблему		
	Актуалізація проблеми на даний час		
	Пошук вирішення проблеми, та отримана інформація		
	Розвиток практичних навичок		
Кінець	Рефлексія, та підведення підсумків тренінгу		

Очікуваний результат від нашої програми:

1. Зняття стресу та тривожності
2. Підвищення самооцінки
3. Навчитися бути впевненим у прийнятті рішень
4. Відновлення внутрішніх ресурсів
5. Дати можливість переглянути погляд на позитивне майбутнє

Вправи дивитися в(ДОДАТКУ 3)

План тренінгу

Частина заняття	Етапи	Напрявлення	Обладнання	Час.хв
Перше заняття				
Вступ	Привітання з аудиторію			5 хв
	«Стібок назад голку»	Знайомство, налагодження атмосфери та початок відбудови взаємовідносин	Потрібен м'яч	10 хв
	Оголошення правил тренінгу	Мінімізація тривожності у групі та будування довірливих відносин		10 хв
	«Невербальне спілкування»	Визначення побажань, та очікувань учасників		10 хв

Основа	Опитування учасників щодо нашої тематики	Ознайомлення з терміном стрес та тривожність	Альбом, або блокнот та ручка	20 хв
	Перерва між вправами			30-40хв
	Пластилін терапія	Навчитися новому способу зняття напруги, стресу, втоми	Пластилін, ватман, прості олівці, відповідна роботі музика та фантазія учасників.	30-40хв
	Обговорення про метод само допомоги при тривозі та стресу	Ознайомлення з методами допомоги самому собі та регулювання	Мати блокнот, а бо записувати на диктофон	20хв
Завершення	Релаксація (для зняття напруги)	Продемонструвати та навчити способу нормалізації емоційної сфери, зняття негативних емоцій, активізації позитивних переживань.	Приємна музика, та колонка	5-10хв
	Рефлексія (на кожному заняті обов'язкове) «Сонечко» підсумкова рефлексія	Викликати в учасників позитивні емоції.	Аркуші А4, кольорові олівці, фломастери	15 хв
Друге заняття				
Вступ	Привітання з групою			5 хв
	Вправа на розігрів групи «Карусель»	Формування навичок швидкої реакції при встановленні контактів	Вільний простір	10-15хв

Основа	Обговорення нової теми «підвищення самооцінки»	Обговорити, очікування та надії від даного заняття		10хв
	Розбір методи та побудова планів	Рівномірно розпреділити важливі цінності в житті	Ватман, картинки з журналів та клей, а також кольорові олівці	50хв
	Перерва			20хв
	Гра «На помилках навчаються»	Дати можливість обговорити, як вони зазвичай реагують на свої великі та маленькі помилки, виробити правильне ставлення до невдачі.	Мати підібрані картинки на дану тему	40хв
	Вправа на завершення «На якій я сходинці?»	Допомогти учасникам вибудовувати адекватну самооцінку	Роздати заготовлені бланки	20 - 30хв
Трете завдання				
Вступ	Вправа «Три імени»	Зближення учасників групи	Підготовлені 3 картки різного кольору	15 хв
Основа	Бесіда на нову тему	Збір інформації Та розуміння, що таке впевненість у рішеннях		15хв
	Міні конспект за новою темою	Розбір, що таке певності у прийняття рішень	Блокнот та ручка	30 хв
	Вправа «Ми – дорослі» Медитація	Усвідомити свої потреби та відповідальність за свої дії	Приємна музика, та колонка	30 хв

Четверте заняття				
Вступ	Вправа «Опиши мене»	Дізнатися наскільки зблизилася група	Роздати бланки з опитуванням	15 хв
Основа	Бесіда на тему «я і мій ресурс»	Обговорити види ресурсів та які можуть бути		20 хв
	Вправа «Якби я був султан»	Зрозуміти де і як можливо брати ресурси		30 хв
	Образно-рефлексивна вправа "Подаруй собі ім'я"	Досягнення кожним учасником емоційного ресурсного стану.		30 хв
П'яте заняття				
Вступ	Вправа «Сусід праворуч»	Зближення учасників групи		10 хв
Основа	Міні – конспект	Вивчити, що може впливати на наші погляди	Блокнот та ручка	20хв
	Вправа «Мої життєві цілі»	Дати можливість, зробити переоцінку своїх цінностей на майбутнє	Роздати підготовлені бланки	40 хв
	Вправа «За колом»	Розуміти, що, утискаючи права меншості, ми лише ускладнюємо ситуацію		30 хв

Висновки до розділу 3

Готовність до свідомого вибору професії є складним структурним утворенням взаємопов'язаних морально – вольових якостей особистості, ставлень, знань про професії, практичних умінь і навичок у поєднанні з переконаннями, сформованих відповідно до вимог суспільства і можливостей навчально – виховного процесу в школі.

Цінною є думка Клімова, про те, що процес, який спостерігається і усвідомлюється, процес прийняття остаточного рішення про вибір професійного навчального закладу або роду роботи, може представляти одноразовим або навіть скороминущим. Це лише «миттєвість» подій в житті людини.

Отже, роблячи аналіз третьої емпіричної частини, та опрацьованої певних методики. Ми можемо підвести такі підсумки, що з усього вищевикладеного ми можемо дійти, до того, що висунута нами гіпотеза полягала у тому, що дослідження ґрунтувалося на припущенні, що існують певні особливості професійного самовизначення сучасної студентської молоді. Було зроблено такі припущення:

1. форма і зміст організації професійного самовизначення сучасної молоді мають специфічні особливості.
2. шляхом проведення формуючого експерименту, що враховує особливості професійного самовизначення на рівні, можна значно підвищити рівень професійного самовизначення учнівської молоді.

Після проведення дослідів в якому прийняло понад 120 осіб випускників психологічного факультету, та старшокласників які на порозі свого важливого вибору, ми можемо дивитися на результати та стверджувати, що можна сказати, що наша гіпотеза про те, що особливе самовизначення сучасної молоді на пряму залежить від їх особистих уподобань, а також від особистісних рис характеру та типу темпераменту залежить на пряму стосовно їхнього вибору.

Висновок до дипломної роботи

Дипломна робота була присвячена дослідженню особливості професійного само визначення у сучасної молоді. Ми розглянули теоретичні підходи дослідження психологічної готовності та визначили для себе, що все

формування професіоналізму особистості та діяльності майбутніх фахівців базується на їх готовності до праці. На них також ґрунтується професіоналізм особистості та діяльність майбутніх спеціалістів бажання працювати.

Б.Г. Ананьєв, В.А. Бодров, Є.А. Клімов, І.М. Кондаков, Т.В.Кудрявцев, Ю.П. Поваренко, А.М. Еткінд зосереджує увагу на процесі розвитку особистості в професійній діяльності, підкреслюючи компенсаторні аспекти людської психіки, великі можливості для розвитку професійних навичок і самореалізації себе та своєї особистості.

Актуальність поняття готовності, яке сьогодні є важливим для психології, особливо для психології вищої освіти, вимагає переоцінки його змісту та функцій як на методологічному, так і на експериментальному рівнях. Дослідження в цій галузі ґрунтуються на вивченні та психологічному обґрунтуванні шляхів підготовки та вдосконалення системи підготовки фахівців.

Провідним компонентом професійної зрілості є психічна - діяльнісна та готовність, яку вчені розуміють як складне психологічне утворення, як сукупність функціональних, операційних та особистісних компонентів.

Психологічна готовність традиційно розуміється як психічний феномен, що пояснює стійкість дій людини в полімотивованому просторі.

Процес переосмислення функції освіти на гуманістичних засадах, що передбачає орієнтацію змісту освіти на актуалізацію можливостей особистості, перетворення останньої на суб'єкта навчальної діяльності, здатного до свідомого професійного самовизначення, саморозвитку, вільного вибору свого життєвого шляху, вимагає певних змін у розробці загальної стратегії організації навчально-виховного процесу в освітніх закладах, у тому числі й у сфері вирішення проблеми формування готовності студентів до професійної діяльності в певній галузі праці.

Готовність як цілісне утворення особистості, що складається з вибіркової спрямованості на психологічну діяльність, формується на основі

позитивного ставлення і керується відповідними потребами і мотивами до цієї діяльності.

Про готовність можна говорити лише за наявності у суб'єкта розвиненого емоційного ставлення, здатності адаптувати свою поведінку до ситуацій, що виникають, вміння налагоджувати комунікативний процес, розвиненості таких психологічних здібностей, як мислення, уява, спостережливість, комунікабельність, а також широкого спектру професійно значущих якостей: емоційної стійкості, самоконтролю, чесності, доброти, наполегливості та ін.

Проводячи даний дослід, ми змогли про спостерігати таку цікаву тенденцію. Що у більшості наших студентах присутня така поведінкова модель у родині яка, на даний час переважає у більшості родин це матріархат. На наш погляд, це сталося завдяки тому, що у нас час більшість родин виховує дітей у однополич сім'ях, а саме мам та бабуся. Мабуть дана тенденція тягнеться ще часів після другої світової війни.

Все-таки не дивлячись на те, що наша сучасна молодь навчилась і продовжує вчитися обирати професію яка їй до вподоби, та за покликом серця, в якій мірі проходячи психологів дізнається про свої сильні сторони, знає чого вона бажає від свого життя, та від самого себе.

Але на превеликий жаль ми можемо бачити і спостерігати, що за відсутності інституту роди, наша молодь не знає як можливо збудувати велику та міцну родину.

Джерела

1. Андрухів О. Модель стратегії професійного самовизначення учнівської молоді. Педагогіка і психологія проф. освіти. 2018, № 1. С. 128 – 135

2. Арцишевська О. Сутнісний аналіз самовизначення людини. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філософські науки. 2019. № 11. С. 9–12.
3. Бех І. Д. Виховний процес в осягнутих глибинах / І. Д. Бех. // Шкільний світ (спецвипуск). – 2022. – № 5 (685). – 42 с.
4. Боришевський М. Самосвідомість як фактор психічного розвитку особистості . Психологія і суспільство: український теоретико методологічний соціо гуманітарний часопис / Тернопільський національний економічний університет. Тернопіль, 2019. № 4 (38).
5. Буркова Л. В. Соціономічні професії: інноваційна підготовка фахівців у вищих навчальних закладах : монографія / Л. В. Буркова. – К. : Інформ. системи, 2022. – 278 с.
6. Вдовиченко Р. Проблеми профільного навчання в старшій школі на регіональному рівні. Освіта і управління. – 2017. – Т. 7. – Ч. 2. – С. 71–77.
7. Вестник Балтийской академии. – Вип. 3. – 2019.
8. Вірна Ж. П. Професійна ідентифікація: побудова і валідизація тесту кольорових відношень (для діагностики усвідомлення професійного образу) // Практична психологія та соціальна робота, 2018, № 3.
9. Вітковська О. В. Професійне самовизначення особистості і практичні аспекти професійної консультації : монографія / О. В. Вітковська. – К. : Наук. світ, 2022. – 91 с.
10. Гуревич К. М. Професійна придатність і основні властивості нервової системи. М., 2019.

11. Гуцан Л. А. Особливості організації профільного навчання і професійної підготовки учнівської молоді в умовах освітнього округу / Л. А. Гуцан // Матеріали звіт. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України за 2013 рік / [за ред. О. В. Сухомлинської, І. Д. Беха, Г. П. Пустовіта, О. В. Мельника ; літ. ред. І. П. Білоцерківець]. – ІваноФранківськ : НАІР, 2018. – Вип. 4. – С. 338–342.
12. Дьяченко М. И., Кандилович Л. А. Психологическая проблема готовности к деятельности. - Минск: БГУ, 2017.
13. Жерноклеєв І. В. Педагогічні умови забезпечення професійного самовизначення учнів основної школи на уроках трудового навчання : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Тернопіль, 2019. 212 с.
14. Середа О.Ю. Вплив досвіду спілкування на професійний вибір старшокласників. Наукові студії із соціальної та політичної психології. Київ. 2018. Вип. 19 (22). С. 101-111.
15. Здобуття наук. ступеня доктора психол. наук : спец. 19.00.05 «Соціальна психологія 2022 рік.
16. Изд. Центр «Академия». – 2015. – 352 с.
17. Карамушка Л. М. Психологія управління закладами середньої освіти : [монографія]
18. Кизенко В. І. Педагогічна сутність основних понять профільного навчання. - підручник для директора. – 2017. – № 11–12. – С. 42–45.
19. Кравченко Т. В. Батьківське виховання і його вплив на професійне самовизначення дітей старшого шкільного віку / Т. В. Кравченко // Сучасний виховний процес: Сутність та виховний потенціал : матеріали звіт. наук.-практ. конф. Інституту проблем виховання НАПН України за 2014 рік. – ІваноФранківськ : НАІР, 2017. – Вип. 2. – С. 230–232.

- 20.Л. В. Кондрашова, Моральна психологічна готовність студента до вчительської діяльності, Київ, "Вища школа", 2019.
- 21.Легун О. М. Поняття самовизначення у психології / О. М. Легун // Проблеми сучасної психології : зб. наук. пр. КПНУ ім. Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. – К., 2016. – Вип. 7. – С. 360–370.
- 22.Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. – М.: Смысл, 2017
- 23.Линенко А. Ф. Готовність майбутнього вчителя до педагогічної діяльності // Педагогіка і психологія, № 1, 2015, ст. 125-132.
- 24.Максименко С. Д. До проблеми розробки освітньо-кваліфікаційної характеристики 2022р.
- 25.Мельник О. В. Ефект самодостатності: від професійних домагань до власного успіху / О. В. Мельник // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. – Кіровоград : ЗВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2021. – Вип. 16, кн. 1. – С. 190.
- 26.Мельник О. В. Принцип активного професійного орієнтування учнів / О. В. Мельник // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : збірник наукових праць / [ред. колег. О. В. Сухомлинська, І. Д. Бех та ін.]. – К. : Інститут проблем виховання АПН України, 2019 – Вип. 13, кн. 2 – С. 299–308.
- 27.Моляко В. А., Смульсон М. Л. Психологическая готовность к труду на современном производстве. - Киев, 2017.
- 28.Моляко В. О. Психологічна готовність до творчої праці. - Київ, "Знання", 2019.

29. Морін О. Л. Результати дослідження змісту і педагогічних засобів підготовки учнів старших класів до професійного самовизначення в умовах профільного навчання / О. Л. Морін // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. аук. праць. – Кіровоград : ІмексЛТД. – 2016. – Вип. 17, кн. 2. – С. 6–15.
30. Навчальний процес у вищій педагогічній школі (за загальною редакцією ак. О. Г. Мороза)., Київ, 2016.
31. Підвищення кваліфікації практичних психологів; за ред. С. Д. Максименка. – К. 2023
32. Професійна орієнтація молоді / Випуск 1. – Тернопіль, 2017.
33. Психологія соціальної роботи» / О. І. Бондарчук. – К., 2019. – 34 с.
34. Психотерапевтический журнал. – 2018. – № 1. – С. 63–76.
35. Робоча книга соціолога. Г. В. Осипов, М. Н. Руткевич та ін., 2016.
36. Сучасного психолога / С. Д. Максименко, Т. Б. Ільїна // Проблеми підготовки Тернопіль : Ника-Центр, 2022. – С. 7–17.
37. Хрущ-Ріпська О. В. Психологічні засади формування у студентів педвузу готовності до майбутньої професійної діяльності. Київ, 2019.
38. Серeda О.Ю. Феномен емоційного вигорання у старшокласників. Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2018. Т.12. Вип.4. С. 274-283.
39. Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення у контексті подолання кризи ринку праці : матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (1 грудня 2015 р., м. Київ) / уклад.: Л.М. Капченко та ін. К. : ІПК ДСЗУ, 2015. 356 с

- 40.Острова В. Д. Проспективна ідентичність як чинник соціальнопсихологічної адаптації студентської молоді: дис. канд. психол. наук: 19.00.05 / Острова Вікторія Дмитрівна. Київ, 2015. 193 с.
- 41.Пенькова О. І. Ціннісні аспекти самореалізації особистості. 168 Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Київ-Житомир: Вид-во ЖДУ імені І. Франка, 2018. Т. VI. Вип. 14. С. 201–207
- 42.Васильченко О. М., Льошенко О. А., Чмір О. В. Особливості смисложиттєвих орієнтацій студентів закладів вищої освіти. Правничий вісник Університету «КРОК», 2019, № 34. С. 160-170
- 43.. Ващенко І. В., Ананова І. Особистість і життєві ситуації у концептуальному просторі психологічної науки. Проблеми сучасної психології, 2019 (46), 59–87.
- 44.Острова В. Д. Проспективна ідентичність як чинник соціальнопсихологічної адаптації студентської молоді: дис. канд. психол. наук: 19.00.05 / Острова Вікторія Дмитрівна. Київ, 2015. 193 с.
- 45.Професійне самовизначення учнівської молоді в умовах освітнього округу: монографія / Л. А. Гуцан, О. Л. Морін, З. В. Охріменко, О. М. Пархоменко, Л. І. Гриценко ; І. І. Ткачук , за ред. О. Л. Моріна. Харків: «Друкарня Мадрид», 2016. 220 с.
- 46.Тименко М. М. Особливості організації профорієнтаційної діяльності в середніх навчальних закладах Англії та України. Освіта та розвиток обдарованої особистості. 2019. № 10. С. 19-22.
- 47.Прокопенко О. А. Професійна «я-концепція» майбутнього фахівця економічного профілю. Вісник післядипломної освіти: зб. наук. пр. Київ: АТОПОЛ ГРУП, 2016. Вип. 2(31). С. 109-124.

48. Сопівник І. В., Дука Т. М., Підлипняк І. Ю. Діагностика професійної підготовленості студентів до педагогічної діяльності. Наука і освіта. 2017. №12. С. 59-65.
49. Яворська-Ветрова І. В. Самоставлення та самоактуалізація студентської молоді у контексті самодетермінації: аналіз емпіричного дослідження. Проблеми сучасної психології. 2019. Випуск 45. С. 451-474
50. Тимошенко Н. Є. Професійне самовизначення старшокласників. Соціально-гуманітарні науки, економіка, право: нові виклики, практика інновацій: матеріали Міжн. наук. практ. конф. (м. Полтава, 21-22 квітня 2016). Київ: Університет «Україна, 2016. С. 294-303
51. Алексеева, С. В., Базиль, Л.О., Байдулін, В.Б., Ваніна, Н.М., Єршова, Л. М., Закатнов, Д. О., Ор-лов, В.Ф., & Радккевич, О.П. (2018). Основи інноваційного підприємництва: програма навчальної дисципліни для закладів професійної (професійно-технічної) освіти.
52. Біскуп, В. С. (2017). Кар'єрна компетентність студентської молоді: соціологічний аспект. Ка-ндидат наук. Львівський національний університет ім. Івана Франка, Львів.
53. Алексеева, С. В., Величко, Н. О., Єршова, Л. М., Закатнов, Д. О., Кузьмінська, Л. Д., Лозовецька, В. Т., & Орлов, В. Ф. (2019). Система консультування з професійної кар'єри учнів професійно-технічних навчальних закладів: монографія. Житомир: «Полісся».
54. Черниш Н. Й. Суспільна свідомість молоді. — Львів, 2022.
55. Серeda О.Ю. Особливості застосування методики «Професійний тип особистості» Дж. Голланда у процесі професійного самовизначення старшокласників. Літні наукові підсумки 2020 року: тези доповідей

- 56.XXXI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (04.07.2020, 11 онлайн). Дніпро: ГО «НОК», 2020. С. 55 -60
57. Серeda О.Ю. Вплив досвіду спілкування на професійний вибір старшокласників. Наукові студії із соціальної та політичної психології. Київ. 2018. Вип. 19 (22). С. 101-111
- 58.Ващенко І. В. Ретроспектива сутності поняття «життєва ситуація». Психологічна освіта в Україні: традиції, сучасність та перспективи: Матеріали Всеукр. наук.-прак. конф. з нагоди святкування 50-річчя від початку фахової підготовки психологів у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка та Дня психолога (21–22 квітня 2017 року). Київ: Логос, 2017. С. 42–44.
59. Ващенко І. В., Ананова І. Особистість і життєві ситуації у концептуальному просторі психологічної науки. Проблеми сучасної психології, 2019 (46), 59–87
- 60.Волощук І. С., Шуленок О. С. Задатки і здібності: що ми про них 162 знаємо і що бажаємо знати. 2020
- 61.Гладких Г. В., Шаров С. В. Напрями формування комунікативної компетентності студентів. 2019.
- 62.Доротюк О. Г. Діагностика індивідуальних якостей учнів в умовах компетентнісно-орієнтованої освіти. 2020.
- 63.Косянчук С. В. Формування ціннісно-сміслових орієнтацій старшокласників в умовах особистісно-орієнтованого навчання. Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. 2014. Вип. 8 (51), 512 с.
- 64.Котловий С. А., Котлова Л. А. Конструктивне спілкування як передумова безконфліктної взаємодії в системі «учень – учень».

- 65.Професійна підготовка фахівців соціальної сфери: надбання, проблеми, перспективи: Матеріали II Всеукр. наук.-прак. конф. (м. Хмельницький, 26-27 жовтня 2017 року).Хмельницький: ХНУ, 2017. С. 24-26
- 66.Шевенко, А. М. (2021) Профорієнтаційний компонент у змісті сучасного підручника. Сучасні психологічні вимоги до підручника для Нової української школи: збірник матеріалів наукових доповідей круглого столу, Київ, 26 серпня (с. 130-133). Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України.
- 67.Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку: навч. посіб. / І. Д. Бех. – К.: Академвидав, 2022. – 256 с.
- 68.Бех І. Д. Особистість у контексті орієнтирів розвивального виховання / І. Д. Бех // Інноватика у вихованні. 2015. – Вип. 1. – С. 7-13.
- 69.Бондарчук О. І. Психологічний супровід гармонійного розвитку обдарованих підлітків у навчально-виховному процесі / О. І. Бондарчук // Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. пр. – Т. 3, № 3 (35) / Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. – Северодонецьк, 2019. – С. 27-37.
- 70.Бех І. Д. Ціннісна сфера сучасної людини в контексті пріоритетів виховного процесу / І. Д. Бех // Шлях освіти. – 2020. – № 4. – С. 8-9
- 71.Булах І. С. Психологічні основи особистісного зростання підлітків: автореферат дис. ... докт. психол. наук : 19.00.07 / І. С. Булах ; наук. кер. І. Д. Бех ; Нац пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2020. – 42 с.
- 72.Заєць І. В. Професійна орієнтація: актуальність в наш час та перспективи майбутнього // Профорієнтація: стан і перспективи розвитку: Збірник матеріалів Х ювілейних Всеукраїнських психолого-педагогічних читань, присвячених пам'яті Бориса Олексійовича Федоришина. – Київ:

73. Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, 2020. – С 45-50.
74. Шевченко, А. М. (2021). Професійне самовизначення старшокласників як цілеспрямований процес. Психологічний часопис Випуск 7. №.8 (52) с. 72-81.
75. Ігнатович О. М. Психолого-педагогічні технології відбору учнівської молоді до вищих навчальних закладів педагогічного профілю / О. М. Ігнатович // Наукове забезпечення розвитку освіти в Україні: актуальні проблеми теорії і практики (до 25 річчя НАПН України). Зб. наук. праць. – К. Видавничий дім «Сам», 2017. – С. 306-313.
76. Охріменко З. В. Інноваційні стратегії у професійному самовизначенні учнів підліткового і старшого шкільного віку / Вісник психології і педагогіки (26), 2020. – С. 95-105.
77. Охріменко З. В. Методичне забезпечення вивчення стану сформованості професійно-ціннісних орієнтацій учнів до трудової діяльності / Педагогічні науки, (90), 2020. – С. 53-58.
78. Кар'єрне консультування: практичний посібник / Заєць І.В., Ігнатович О.М., Татаурова-Осика Г.П., Шевченко А.М.; [за ред. О. М. Ігнатович]. – Київ. – 2019. – 292с
79. Киричук В.О. Проектне управління особистісним розвитком учнів в освітньому середовищі об'єднаних територіальних громад. Журнал «Освіта і розвиток обдарованості» Інститут обдарованої дитини НАПН України. Серія: «Педагогіка» та «Психологія» Вип.1 – 2018 – С. 5-10.
80. Сургунд Н. А. Питання особистісного вибору в профорієнтаційному процесі в контексті проблеми професійної мобільності / Наталія Сургунд // Профорієнтація: стан і перспективи розвитку: зб. матеріалів VIII Всеукр. психол.-пед. читань, присвяч. пам'яті Б. О. Федоришина, м.

81. Київ, 17 трав. 2018 р. / [за ред. О. М. Ігнатович ; упоряд. Г. П. Татаурова-Осика, І. В. Заєць, А. М. Шевенко]. – Київ: ДКС «Центр», 2018. – С. 8-17
82. Лук'янова Л. Б. Освіта впродовж життя – невід'ємна складова сучасних євроінтеграційних процесів // Якість неперервної освіти в умовах євроінтеграційних процесів: тенденції, проблеми, прогнози : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 2-4 листоп. 2015 р. / Чернівець. нац. ун-т імені Юрія Федьковича, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України. – Київ ; Чернівці, 2015. – С. 35–39
83. Лукіяничук А. М. Ціннісний підхід в удосконаленні професійної підготовки фахівців у сучасному вимірі. Удосконалення професійної підготовки фахівців шляхом впровадження інноваційних технологій: матеріали Регіонального науково-практичного семінару (12.04.2017). Білоцерківський інститут неперервної професійної освіти ДВНЗ «Університет менеджменту освіти». Біла Церква: БІНПО, 2017. С 92-96
с
84. Герасіна С. В. Діловитість як передумова успішної самореалізації у системі конкурентоздатності сучасного фахівця / С. В. Герасіна // Проблеми сучасної психології. – 2015. – Вип. 28. – С. 82-94.
85. Громадсько-активні школи: управління та механізми розвитку: практ. посіб. / [О. М. Онаць та ін.]; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т педагогіки. – Київ: КОНВІ ПРИНТ, 2019. – 94 с
86. Сургунд Н.А. Сучасний погляд на проблему професійної мобільності / Н.А. Сургунд // Вісник Національного університету оборони України. – 2015. № 2(45). – С. 262-267.
87. Лукіяничук А. М. Профорієнтаційна робота закладу вищої освіти в умовах децентралізації / Лукіяничук Алла Миколаївна // Профорієнтація: стан і перспективи розвитку: збірник матеріалів Х ювілейних

88. Всеукраїнських психолого-педагогічних читань, присвячених пам'яті доктора педагогічних наук, професора Федоришина Бориса Олексійовича / за ред. О. В. Радзімовської / Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. – 2021. – С. 59-63.
89. Шевенко, А. М. (2021). Вплив професійного самовизначення на особистісне зростання старшокласників. Мультидисциплінарний міжнародний журнал *Věda a perspektivy, série Psychologie* №2 (2), 182-192.
90. Заєць І. В. Професійна орієнтація дітей покоління Z // вебінар 12.06.2020. Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України
91. Заєць І. В., Шевенко А. М. Профдіагностика як мистецтво сучасного психолога // вебінар 19.06.2020. Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України
92. Шевенко А. М. Ідеї Василя Сухомлинського у формуванні професійно-ціннісних орієнтацій до трудової діяльності підлітків // Василь Сухомлинський у діалозі із сучасністю. Розмірковуємо про художньо-емоційний світ дитинства. Тези XI Міжнародних і XXVIII Всеукраїнських педагогічних читань. – Ужгород: РІК-У, ЗПППО, 2021. – С. 205-207.
93. Мерзлякова О. Л. Проблеми психодіагностичного супроводу вчителем професійного самовизначення старшокласників / Мерзлякова О. Л. // Вісник Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського [серія «Педагогічні науки»] – 2015. – № 1
94. Морін О. Л. Аспекти проблеми формування професійноціннісних орієнтацій учнів до трудової діяльності / Інноваційна педагогіка, 28, 2020. – С. 259-263.

- 95.Шевенко А. М. Проектування професійного майбутнього: вебінар ІПООД імені Івана Зязюна НАПН України. 13.11.2020.
- 96.Охріменко З. В. Особливості професійного консультування старшокласників / Профтехосвіта, 5-6 (150), 2021. – С. 56-117.
97. «Я – концепція» у вимірі психологічної педагогіки // Управлінські компетенції викладача вищої школи : матеріали Міжнар. наук.- 191 практ. конф., 28 лют. 2014 р., м. Київ / Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. – Київ: Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, 2014. – С. 23-29.
- 98.Морін О. Л. Професійне самовизначення учнівської молоді / Профтехосвіта, 3-4 (148), 2021. – С. 8-16
- 99.Шевенко А. М., Білоус О. І. Виявлення та активізація особистісно-професійних ресурсів шляхом створення портфоліо педагогічного працівника. Тенденції розвитку освіти дорослих в Україні та зарубіжжі: матеріали тез доповідей Звітної конференції Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України за 2019рік (25-26 березня 2020р.) / Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. – Київ: «ДКС-ЦЕНТР», 2020. – С. 133- 138.
100. Шевенко А. М. Кар’єрний радник в школі: реалії та перспективи. Профорієнтація: стан і перспективи розвитку: Збірник матеріалів Х ювілейних Всеукраїнські психолого-педагогічні читання, присвячені пам’яті Бориса Олексійовича Федоришина Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, м. Київ, Україна, 2020. С. 127- 130

101. Іванова О. В. Розвиток смисложиттєвих орієнтацій юнаків і дівчат: методичні рекомендації. – Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. – 36 с
102. Марусинець М. М. Педагогіка партнерства в координатах творчості Василя Сухомлинського / Нова українська школа – діалог з В. О. Сухомлинським: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (25 квітня 2018 р., м. Херсон): в 2 ч. / за заг. ред. А. М. Зубка, В. В. Кузьменка, Н. В. Слюсаренко. – Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2018. – Ч. II. – С. 136-139.
103. Марусинець М. М. Особливості критичного мислення особистості при прийнятті рішень в екстремальних ситуаціях / Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Військова психологія у вимірах війни і миру: проблеми, досвід, перспективи». – К.: КНУ імені Тараса Шевченка. – 2018. – С. 98-100
104. Шевенко А. М. Проорієнтаційний компонент у змісті сучасного підручника // Сучасні психологічні вимоги до підручника для Нової української школи: збірник матеріалів наукових доповідей круглого столу (м. Київ, 26 серпня 2021 року) / за ред. С. Д. Максименка. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2021. – С. 130-133
105. Шевенко А. М. Вплив професійного самовизначення на особистісне зростання старшокласників. Мультидисциплінарний міжнародний журнал *Věda a perspektivy, série Psychologie*, 2021,
106. Betz, N. E. Advances in vocational theories. In S. D. Brown & R. W. Lent(Eds.), *Handbook of counseling psychology*. 2008. (4th ed., pp. 357-374). Hoboken, NJ:Wiley.

107. Chartrand, J.M. The evolution of trait-and-factor career counseling: A personX environment fit approach. *Journal of Counseling and Development*, 69, 1991. P.518–524.
108. Swanson, J. L., & Chu, S. P. Applications of person-environment psychology to the career development and vocational behavior of adolescents and adults. In M. E. Martin, Jr., & J. L. Swartz-Kulstad (Eds.), (2000). *Person–environment psychology and mental health: Assessment and intervention* (pp. 143-168). Mahwah, NJ: Erlbaum.
109. Burkovičová R. Motivation to Become a Preschool Teacher. *New Educational Review*. 2016. №1. P. 181-191.
110. . Chykhantsova O. Features of Demonstration of Hardiness' Components of Personality. *Science and Education, a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2018. № VI (65). Is 155. P. 58-60
111. Gavora P., Wiegerová A. Self-efficacy of Students in a Preschool Education Programme: The Construction of a Research Instrument. *New Educational Review*, 2017
112. Saveleva N. N., Shalaeva M. V. Experience of school and higher school integration: Formation of engineering thinking by pupils. *International Journal of Civil Engineering and Technology*. 2018
113. Creed P. Cross-lagged relationships between career aspirations and goal orientation in early adolescents / P.Creed, C.Tilbury, N.Buys, M.Crawford. *Journal of vocational behavior*. 2019. Volume 78. Issue 1. P. 92–99.
114. Mansfield C.F. Motivating adolescents: Goals for Australian students in secondary schools / C.F.Mansfield // *Australian Journal of Educational & Developmental Psychology*. – 2020. – Vol 10. – P. 44–55

115. Betz, N. E. Advances in vocational theories. In S. D. Brown & R. W. Lent(Eds.), Handbook of counseling psychology. 2018. (4th ed., pp. 357-374). Hoboken, NJ:W

ДОДАТОК А

Методика анкета професійного самовизначення

1. Головна професійна ціль (мрія).
2. Найближчі професійні цілі.
3. Перерахуйте вимоги, які висуває ваша майбутня професія до людини.
4. Перерахуйте свої можливості для досягнення поставленої мети.
5. Ваші уявлення про шляхи підготовки для досягнення вибраних цілей
6. Наявність та обґрунтованість резервного варіанту.
7. Практична реалізація особистого професійного плану.

ДОДАТОК Б

Тест смисложиттєвих орієнтацій Д.А.Леонтєва

Зазвичай мені дуже нудно	3	2	1	0	1	2	3	Зазвичай я повний енергії
Життя здається мені завжди хвилюючим і захоплюючим	3	2	1	0	1	2	3	Життя здається мені абсолютно спокійним і рутинним
У житті я не маю визначених цілей і намірів	3	2	1	0	1	2	3	В житті я маю дуже ясні цілі і наміри
Моє життя видається мені вкрай безглуздим і безцільним	3	2	1	0	1	2	3	Моє життя видається мені цілком осмисленим і цілеспрямованим
Кожен день здається мені завжди новим і несхожим на інші	3	2	1	0	1	2	3	Кожен день здається мені абсолютно схожим на всі інші
Коли я піду на пенсію, я займуся цікавими речами, якими завжди мріяв зайнятися	3	2	1	0	1	2	3	Коли я піду на пенсію, я постараюся не обтяжувати себе жодними турботами
Моє життя склалося саме так, як я мріяв	3	2	1	0	1	2	3	Моє життя склалося зовсім не так, як я мріяв
Я не домогся успіхів у здійсненні своїх життєвих планів	3	2	1	0	1	2	3	Я здійснив багато чого з того, що було мною заплановано в житті

Моє життя порожнє і нецікаве	3	2	1	0	1	2	3	Моє життя наповнене цікавими справами
Якби мені довелося сьогодні підводити підсумок мого життя, то я б сказав (ла), що воно було цілком осмисленим	3	2	1	0	1	2	3	Якби мені довелося сьогодні підводити підсумок мого життя, то я б сказав (ла), що воно не мало сенс
Якби я міг вибирати, то я б побудував своє життя цілком інакше	3	2	1	0	1	2	3	Якби я міг вибирати, то я б прожив життя ще раз так само, як живу зараз
Коли я дивлюся на навколишній світ, він часто приводить мене в розгубленість і занепокоєння	3	2	1	0	1	2	3	Коли я дивлюся на навколишній світ, він зовсім не викликає у мене занепокоєння і розгубленості
Я людина дуже обов'язкова	3	2	1	0	1	2	3	Я людина зовсім не обов'язкова
Я вважаю, що людина має можливість здійснити свій життєвий вибір так, як вона цього бажає	3	2	1	0	1	2	3	Я вважаю, що людина позбавлена можливості вибирати через вплив природних здібностей і обставин
Я безумовно можу назвати себе цілеспрямованою людиною	3	2	1	0	1	2	3	Я не можу назвати себе цілеспрямованою людиною
У житті я ще не знайшов свого покликання і ясних цілей	3	2	1	0	1	2	3	В житті я знайшов своє покликання і ціль
Мої життєві погляди ще не визначилися	3	2	1	0	1	2	3	Мої життєві погляди цілком визначилися
Я вважаю, що мені вдалося знайти покликання і цікаві цілі в житті	3	2	1	0	1	2	3	Я навряд чи здатен (на) знайти покликання і цікаві цілі в житті
Моє життя в моїх руках і я сам керую ним	3	2	1	0	1	2	3	Моє життя не підвладне мені і воно управляється зовнішніми подіями
Мої повсякденні справи приносять мені задоволення і задоволеність	3	2	1	0	1	2	3	Мої повсякденні справи приносять мені суцільні неприємності і переживання

3.1. Збір емпіричних даних Анкета про досліджуваного

Прізвище та ім'я	
Стать	

Дата народження	
Вік	
Освіта	
Професія	
Особливості сімейного життя (чоловік (дружина), діти, внуки і т.п.)	
Додаткові відомості	

Середні та стандартні відхилення субшкал і загального показника ОЖ

№ п/п	Шкала	Мужчина		Женщина	
		X		X	
1	Цели	32,9	5,92	29,38	6,24
2	Процесс	31,09	4,44	28,80	6,14
3	Результат	25,46	4,30	23,30	4,95
4	ЛК-«Я»	21,13	3,85	18,58	4,30
5	ЛК-жизнь	30,14	5,80	28,70	6,10
	Общий показатель ОЖ	103,10	15,03	95,76	16,54

Обробка результатів. Ключ до опитувальником

Для підрахунку балів слід перевести помічені обстежуваним позиції на симетричній шкалою (3 2 1 0 1 2 3) в оцінці по висхідній (1 234 567) або низхідній (7 6 5 4 3 2 1) на асиметричною шкалою.

Висхідну шкалу 1 234567 переводять наступні пункти 1,3,4, 8, 9, 11, 12, 16, 17. Спадну шкалу 7 6 5 4 3 2 1 - наступні пункти 2, 5, 6, 7, 10, 13, 14, 15, 18, 19, 20.

Ключ до тесту

Субшкала 1 (цілі життя) - 3, 4, 10, 16, 17, 18.

Субшкала 2 (процес) - 1, 2, 4, 5, 7, 9.

Субшкала 3 (результат) - 8, 9, 10, 12, 20.

Субшкала 4 (локус контролю - «Я») - 1, 15, 16, 19.

Субшкала 5 (локус контролю-життя) - 7, 10, 11, 14, 18, 19.

Загальний показник свідомості життя - сума по 20 пунктам.

Інтерпретація субшкал

1. Цілі в житті.

Бали за цією шкалою характеризують наявність або відсутність в житті випробуваного цілей у майбутньому, які надають життю осмисленість, спрямованість і часову перспективу. Низькі бали за цією шкалою навіть при загальному високому рівні ОЖ будуть властиві людині, яка живе сьогоднішнім або вчорашнім днем. Разом з тим високі бали за цією шкалою можуть характеризувати не тільки цілеспрямованої людини, а й прожектери, плани якого не мають реальної опори в сьогоденні і не підкріплюються особистою відповідальністю за їх реалізацію. Ці два випадки нескладно розрізнити, враховуючи показники по інших шкалах СЖО.

2. Процес життя або інтерес і емоційна насиченість життя.

Зміст цієї шкали збігається з відомою теорією про те, що єдиний сенс життя полягає в тому, щоб жити.

Цей показник говорить про те, сприймає чи випробовуваний процес свого життя як цікавий, емоційно насичений і наповнений змістом. Високі бали за цією шкалою і низькі по іншим будуть характеризувати гедоніста, що живе сьогоднішнім днем. Низькі бали за цією шкалою - ознака незадоволеності своїм життям у сьогоденні; при цьому, однак, їй можуть надавати повноцінний сенс спогади про минуле або націленість в майбутнє.

3. Результативність життя, або задоволеність самореалізацією.

Бали за цією шкалою відображають оцінку пройденого відрізка життя, відчуття того, наскільки продуктивна і осмислена була прожита її частина. Високі бали за цією шкалою і низькі по іншим будуть характеризувати людину, яка доживає своє життя, у якого все в минулому, але минуле здатне надати сенс залишку життя. Низькі бали - незадоволеність прожитого частиною життя.

4. Локус контролю-«Я» («Я» - господар життя).

Високі бали відповідають уявленню про себе як про сильну особистості, яка має достатню свободу вибору, щоб побудувати своє життя у відповідності зі своїми цілями і уявленнями про його сенс. Низькі бали - невіра в свої сили контролювати події власного життя.

5. Локус контролю-життя, або керованість життя.

При високих балах - переконання в тому, що людині дано контролювати своє життя, вільно приймати рішення і втілювати їх у життя. Низькі бали - фаталізм, переконаність у тому, що життя людини невіддільна свідомому контролю, що свобода вибору ілюзорна і безглуздо що-небудь загадувати на майбутнє.

Табл.3.3.3

10 - А																	
ХЛОПЧИКИ	1	2	3	4	5	6	7	8	9								
Мета	28	26	25	26	23	24	25	20	33								
Процес	30	26	17	13	24	19	21	21	32								
Результат	23	28	20	17	28	18	15	18	23								

ЛК -"Я"	18	19	17	15	12	17	19	21	22									
ЛК-життя	26	30	22	35	28	22	21	20	33									
Сформований ОПП	99	99	79	71	87	78	80	80	110									
Не сформований ОПП	107	110	84	91	103	83	82	79	121									
Загальний показник СЖ	125	129	101	106	115	100	101	100	143									
ДІВЧАТКА	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
Мета	25	22	23	20	22	22	20	23	22	25	23	21	20	22	20	20	22	23
Процес	28	26	24	17	28	26	25	26	23	27	10	18	19	24	19	15	12	17
Результат	22	35	28	22	30	26	17	13	25	15	11	11	20	21	22	35	28	22
ЛК-"Я"	28	26	25	26	23	28	20	17	22	17	15	12	17	27	18	36	16	20
ЛК-життя	30	26	19	23	27	18	36	26	20	22	35	28	22	23	11	26	19	23
Сформований ОПП	103	109	100	85	103	102	82	79	92	84	59	62	76	94	79	106	78	82
Не сформований ОПП	105	109	94	82	107	92	98	88	90	89	79	78	81	90	72	96	81	85
Загальний показник СЖ	133	135	119	108	130	120	118	105	112	106	94	90	98	117	90	132	97	105

10 - А																			
ХЛОПЧИКИ	1	2	3	4	5	6	7	8	9										
Сформований ОПП	3 8	4 1	4 2	4 4	3 1	3 7	5 8	3 5	4 4										
Не сформований ОПП	4 8	4 3	5 4	6 0	6 2		4 2	3 6	5 4										
ДІВЧАТКА	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
Сформований ОПП	4 3	3 7	4 8	4 7	5 4	5 3	5 5	5 5	5 8	58	45	46	50	51	57	55	55	44	
Не сформований ОПП	5 5	6 0	4 9	4 9	5 7	5 2	5 2	5 1	3 7	47	48	44	43	50	53	53	52	61	

Табл.3.3.4

10 - Б																					
ХЛОПЧИКИ	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12									
Мета	25	23	25	27	25	19	19	24	19	18	19	19									
Процес	22	16	22	18	23	14	19	27	18	36	16	20									
Результат	19	13	18	23	27	10	18	23	11	26	15	10									
ЛК-"Я"	19	19	14	11	15	11	11	18	9	18	11	15									
ЛК-життя	23	22	22	26	21	18	16	30	16	33	20	17									
Сформований ОПП	85	71	79	79	90	54	67	92	57	98	61	64									
Не сформований ОПП	89	74	87	94	96	61	72	104	64	113	70	66									
Загальний показник СЖ	108	93	101	105	111	72	83	122	73	131	81	81									
ДІВЧАТКА	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	
Мета	23	22	27	18	36	16	16	22	18	23	24	24	25	23	11	26	31	23	22	22	
Процес	23	22	23	11	26	15	13	18	23	27	24	17	28	26	32	34	30	24	31	27	

Результат	24	30	28	26	23	22	22	20	27	27	28	22	30	26	22	16	22	18	23	29
ЛК-"Я"	28	22	30	26	32	15	11	11	18	27	25	26	23	28	19	13	18	23	27	31
ЛК-життя	25	26	23	28	30	21	18	16	30	26	27	26	30	33	35	29	28	29	25	30
Сформований ОПП	98	96	108	81	117	68	62	71	86	104	101	89	106	103	84	89	101	88	103	109
Не сформований ОПП	95	100	101	83	115	74	69	76	98	103	103	89	113	108	100	105	111	94	101	108
Загальний показник СЖ	123	122	131	109	147	89	80	87	116	130	128	115	136	136	119	118	129	117	128	139

ДОДАТОК В

Методика оцінки «Емоційного інтелекту» (Н.Холл)

Призначення. Методика запропонована для виявлення здатності розуміти відношення особистості, які репрезентуються в емоціях, і керувати емоційною сферою на основі прийняття рішення. Вона складається з 30 тверджень і містить 5 шкал:

- 1) емоційна обізнаність;
- 2) управління своїми емоціями (швидше емоційна відхідливість, емоційна неригідність);
- 3) самотивація (швидше якраз довільне управління своїми емоціями, окрім пункту 14);
- 4) емпатія;
- 5) розпізнавання емоцій інших людей (швидше вміння впливати на емоційний стан інших людей).

Інструкція. Нижче вам будуть запропоновані вислови, які певною мірою відображають різні сторони вашого життя. Будь ласка, напишіть цифру праворуч від кожного твердження, виходячи з оцінки ваших відповідей:

Цілком не згоден (-3 бали).

В основному не згоден (-2 бали).

Частково не згоден (-1 бал).

Частково згоден (+1 бал).

В основному згоден (+2 бали).

Цілком згоден (+3 бали).

Опитувальник

1. Для мене як негативні, так і позитивні емоції є джерелом знання про те, як діяти в житті.
2. Негативні емоції допомагають мені зрозуміти, що я повинен змінити в своєму житті.
3. Я спокійний, коли відчуваю тиск зі сторони.
4. Я здатний відчувати зміну своїх почуттів.
5. Коли необхідно, я можу бути спокійним і зосередженим, щоб діяти відповідно до вимог життя.
6. Коли необхідно, я можу викликати у себе широкий спектр позитивних емоцій, таких, як веселість, радість, внутрішній підйом і гумор.
7. Я стежу за тим, як я себе почуваю.

8. Після того, як щось розчарувало мене, я можу легко опанувати своїми почуттями.
 9. Я здатний вислуховувати проблеми інших людей.
 10. Я не зациклююсь на негативних емоціях.
 11. Я чутливий до емоційних потреб інших.
 12. Я можу заспокійливо впливати на інших людей.
 13. Я можу примусити себе знову і знову стати перед перешкодою.
 14. Я намагаюсь підходити до життєвих проблем творчо.
 15. Я адекватно реагую на настрої, спонуки і бажання інших людей.
 16. Я можу легко входити в стан спокою, готовності і зосередженості.
 17. Коли дозволяє час, я повертаюся до своїх негативних почуттів і аналізую, в чому проблема.
 18. Я здатний швидко заспокоїтися після несподіваного засмучення.
 19. Знання моїх істинних почуттів важливе для підтримки «хорошої форми».
 20. Я добре розумію емоції інших людей, навіть якщо їх не виражають відкрито.
 21. Я можу добре розпізнавати емоції за виразом обличчя.
 22. Я можу легко відкинути негативні почуття, коли необхідно діяти.
 23. Я добре розпізнаю знаки в спілкуванні, які вказують на те, в чому інші мають потребу.
 24. Люди вважають мене гарним знавцем переживань інших людей.
 25. Люди, які усвідомлюють свої істинні відчуття, краще керують своїм життям.
 26. Я здатний покращити настрій інших людей.
 27. Зі мною можна порадитися з питань стосунків між людьми.
 28. Я добре налаштовуюсь на емоції інших людей.
 29. Я допомагаю іншим використовувати їх спонуки для досягнення особистих цілей.
 30. Я можу легко відключитися від переживання неприємностей.
- Обробка й інтерпретація результатів.

Ключ

Шкала «Емоційна обізнаність» - пункти 1, 2, 4, 17, 19, 25.

Шкала «Керувати своїми емоціями» - пункти 3, 7, 8, 10, 18, 30.

Шкала «Самотивація» - пункти 5, 6, 13, 14, 16, 22.

Шкала «Емпатія» - пункти 9, 11, 20, 21, 23, 28.

Шкала «Розпізнавання емоцій інших людей» - пункти 12, 15, 24, 26, 27, 29.

Рівні парціального емоційного інтелекту відповідно до знаків результатів:

14 і більш - високий; 8-13 - середній; 7 і менш - низький.

Інтеграційний рівень емоційного інтелекту з урахуванням домінуючого знаку визначається наступними кількісними показниками: 70 і більш - високий; 40-69 - середній; 39 і менше - низький.

Таблиця.3.3.5

10 - А																		
ХЛОПЧИКИ	1	2	3	4	5	6	7	8	9									
Сформований ОПП	38	41	42	44	31	37	58	35	44									
Не сформований ОПП	48	43	54	60	62		42	36	54									
ДІВЧАТКА	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
Сформований ОПП	43	37	48	47	54	53	55	55	58	58	45	46	50	51	57	55	55	44
Не сформований ОПП	55	60	49	49	57	52	52	51	37	47	48	44	43	50	53	53	52	61

Таблиця. 3.3.6

10 - Б																				
ХЛОПЧИКИ	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12								
Сформований ОПП	49	44	42	38	42	45	49	51	43	37	48	55								
Не сформований ОПП	48	47	49	52	51	52	49	50	55	60	49	50								
ДІВЧАТКА	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
Сформований ОПП	44	35	38	40	42	44	31	44	44	45	50	42	51	55	57	48	49	48	35	55
Не сформований ОПП	42	49	51	43	50	50	49	51	51	47	49	55	57	59	44	47	48	48	42	49

ДОДАТОК Г

Комплект з двох методик «Короткий індекс самоактуалізації» і «Усвідомленість «Я-концепції»

Методика «Короткий індекс самоактуалізації»

Методика спрямовано діагностику рівня самоактуалізації як показника особистісної зрілості.

Інструкція: Вам пропонується 15 тверджень. Оцініть їх, використовуючи 6-бальну шкалу:

1 – абсолютно не згоден

2 – не згоден

3 – частково не згоден

4 – частково згоден

5 – згоден

6 – абсолютно згоден

1. Я не соромлюся своїх емоцій.

2. Я відчуваю, що маю робити те, чого чекають від мене інші.

3. Я вірю, що люди по суті добрі і їм можна довіряти.

4. Я можу сердитись на тих, кого люблю.
5. Потрібно, щоб інші схвалювали те, що я роблю.
6. Я не визнаю своїх слабких сторін.
7. Мені можуть подобатися люди, вчинки яких я не схвалюю.
8. Я боюся невдач.
9. Я намагаюся не аналізувати та не спрощувати складних завдань.
10. Краще бути самим собою, аніж популярним.
11. У моєму житті немає того, чого б я особливо присвячував.
12. Я можу висловити свої почуття, навіть якщо це призведе до небажаних наслідків.
13. Я не зобов'язаний допомагати іншим.
14. Я втомився від страхів та невідповідності.
15. Мене люблять, бо я люблю.

Обробка результатів та інтерпретація.

Загальний показник самоактуалізації підраховується шляхом підсумовування балів у всіх пунктах.

Бали відповідей на запитання №№ 2, 5, 6, 8, 9, 13, 14 при підрахунку переводяться до низхідної шкали (замість 1 балів ставити 6, замість 2 балів – 5, замість 3 балів – 4, замість 4 балів – 3, замість 5 балів – 2, замість 6 балів – 1). Чим вище значення індексу, тим вищий рівень самоактуалізації. Люди, які досягли рівня самоактуалізації, що повністю реалізували свої здібності та можливості, постають як зріла особистість і відрізняються наступними рисами: орієнтація на об'єктивну реальність і свободу від ілюзій, гумор, спонтанність, терпимість, демократичність принципів та відносин. Показник самоактуалізації позитивно корелює з емоційною зрілістю, соціальною активністю, наявністю смисложиттєвих орієнтацій, гнучкістю поведінки, самоповагою.

Рівні самоактуалізації:

- 1-25 - людина не прагне реалізувати себе в житті, не дозріла як особистість;
- 26-74 – людина вирішує життєві завдання середньої складності, не ставлячи собі вищі цілі;
- 75-90 – людина досягла рівня особистісної зрілості.

Методика «Усвідомленість «Я-концепції»

Запитання 1. Мої думки часто протистоять один одному.

варіанти відповідей

- 1 – абсолютно не згоден
- 2 – не згоден
- 3 – інколи згоден, інколи ні
- 4 – згоден

5 – абсолютно згоден

Запитання 2. Мої думки про себе можуть мінятися щодня.

варіанти відповідей

1 – абсолютно не згоден

2 – не згоден

3 – інколи згоден, інколи ні

4 – згоден

5 – абсолютно згоден

Запитання 3. Я провожу багато годин в роздумах про те, якою людиною насправді я є.

варіанти відповідей

1 – абсолютно не згоден

2 – не згоден

3 – інколи згоден, інколи ні

4 – згоден

5 – абсолютно згоден

Запитання 4. Часом я відчуваю, що я не та людина, яким маю бути.

варіанти відповідей

1 – абсолютно не згоден

2 – не згоден

3 – інколи згоден, інколи ні

4 – згоден

5 – абсолютно згоден

Запитання 5. Я погано пам'ятаю, якою людиною був раніше

варіанти відповідей

1 – абсолютно не згоден

2 – не згоден

3 – інколи згоден, інколи ні

4 – згоден

5 – абсолютно згоден

Запитання 6. Я рідко переживаю внутрішньо-особистісні конфлікти

варіанти відповідей

1 – абсолютно не згоден

2 – не згоден

3 – інколи згоден, інколи ні

4 – згоден

5 – абсолютно згоден

Запитання 7. Інколи я думаю, що знаю інших людей краще, ніж самого собі.

варіанти відповідей

1 – абсолютно не згоден

2 – не згоден

3 – інколи згоден, інколи ні

4 – згоден

5 – абсолютно згоден

Запитання 8. Мої уявлення про себе міняються досить часто.

варіанти відповідей

1 – абсолютно не згоден

2 – не згоден

3 – інколи згоден, інколи ні

4 – згоден

5 – абсолютно згоден

Запитання 9. Якби мене попросили описати мою особу, то цей опис кожного разу був би різним.

варіанти відповідей

1 – абсолютно не згоден

2 – не згоден

3 – інколи згоден, інколи ні

4 – згоден

5 – абсолютно згоден

Запитання 10. Навіть якщо б я хотів, то не зміг би розповісти кому-небудь, який я насправді.

варіанти відповідей

1 – абсолютно не згоден

2 – не згоден

3 – інколи згоден, інколи ні

4 – згоден

5 – абсолютно згоден

Запитання 11. У цілому я маю чітке уявлення про те, хто я і який

варіанти відповідей

1 – абсолютно не згоден

2 – не згоден

3 – інколи згоден, інколи ні

4 – згоден

5 – абсолютно згоден

Запитання 12. Мені часто буває важко скласти власну думку про різні речі, оскільки я не знаю, чого хочу насправді

варіанти відповідей

1 – абсолютно не згоден

2 – не згоден

3 – інколи згоден, інколи ні

4 – згоден

5 – абсолютно згоден

Таблиця 3.3.9

10-А																		
Хлопчик и	1	2	3	4	5	6	7	8	9									
Соціальна адаптовніс ть	2,2 0	1,8 0	2,0 0	2,0 5	2,1 0	1,9 5	2,0 0	2,1 0	2,4 0									
Автономніс ть	2,0 0	1,7 0	1,8 0	1,8 7	1,9 3	1,7 7	1,8 3	1,7 2	2,7 0									
Соціальна активність	1,8 0	1,8 0	1,9 5	1,9 0	2,0 3	2,0 0	2,0 2	2,0 8	2,7 0									
Наслідуюв ання моральних норм	1,8 0	1,6 8	1,9 0	1,8 5	1,9 5	1,9 5	1,9 8	2,0 6	2,5 0									
Сформован ий ОПП	2,0 0	1,7 5	1,9 0	1,9 6	2,0 2	1,8 6	1,9 2	1,9 1	2,5 5									
Не сформован ий ОПП	1,9 0	1,7 4	1,9 3	1,8 8	1,9 9	1,9 8	2,0 0	2,0 7	2,6 0									
Дівчата	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	17	18	
Соціальна адаптовніс ть	2,0 0	2,0 0	1,9 5	1,8 0	2,1 0	2,2 0	2,4 0	2,0 3	2,0 7	2,1 0	2,1 0	2,5 0	2,6 5	2,1 0	2,1 0	2,0 0	1,9 0	
Автономніс ть	2,0 0	1,9 8	1,8 8	2,0 0	2,1 0	2,2 8	2,3 9	1,9 7	1,9 5	2,0 2	2,4 0	2,4 8	2,5 0	2,2 8	2,3 7	1,9 5	2,1 0	
Соціальна активність	2,0 1	1,9 5	1,9 9	1,9 0	2,0 5	2,3 6	2,5 5	2,1 5	2,1 7	2,1 5	2,2 2	2,4 7	2,5 4	2,4 0	2,2 4	1,9 8	2,1 0	
Наслідуюв ання моральних норм	2,0 2	2,0 1	1,9 9	1,9 1	2,0 8	2,1 6	2,3 8	1,9 8	2,0 0	2,4 0	2,0 0	2,4 5	2,5 5	2,0 8	2,4 8	2,1 0	2,0 0	
Сформован ий ОПП	2,0 1	1,9 8	1,9 7	1,8 5	2,0 8	2,2 8	2,4 8	2,0 9	2,1 2	2,1 3	2,1 6	2,4 9	2,6 0	2,2 5	2,1 7	1,9 9	2,0 0	
Не сформован ий ОПП	2,0 1	2,0 0	1,9 4	1,9 6	2,0 9	2,2 2	2,3 9	1,9 8	1,9 8	2,2 1	2,2 0	2,4 7	2,5 3	2,1 8	2,4 3	2,0 3	2,0 5	

Таблиця 3.3.10

10-Б																			
Хлопці	1	2	3	4	5	6	7	8	9	11	12								
Соціальна адаптованість	2,20	1,80	2,00	2,05	2,10	1,95	2,00	2,10	2,40	2,30	2,15								
Автономність	2,00	1,70	1,80	1,87	1,93	1,77	1,83	1,72	2,80	2,10	1,99								
Соціальна активність	1,80	1,80	1,95	1,90	2,03	2,00	2,02	2,08	2,70	1,98	2,00								
Наслідкування моральних норм	1,80	1,68	1,90	1,85	1,95	1,95	1,98	2,06	2,50	1,84	2,10								
Сформований ОПП	2,00	1,80	1,98	1,98	2,07	1,98	2,01	2,09	2,55	2,14	2,08								
Не сформований ОПП	1,9	1,7	1,9	1,9	1,9	1,9	1,9	1,9	2,7	2,0	2,0								
Дівчата	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	17	18	19	20
Соціальна адаптованість	1,80	2,10	2,07	2,10	2,10	2,10	2,00	2,00	2,20	2,50	2,10	2,00	1,75	2,10	2,10	2,00	2,40	2,20	2,10
Автономність	2,00	2,10	1,95	2,02	2,37	2,40	2,00	1,98	2,28	2,48	2,37	1,95	2,00	2,37	2,37	1,95	2,39	2,28	2,10
Соціальна активність	1,90	2,05	2,17	2,15	2,24	2,22	2,01	1,95	2,36	2,47	2,24	1,98	1,75	2,24	2,24	1,98	2,55	2,36	2,05
Наслідкування моральних норм	1,91	2,08	2,00	2,40	2,48	2,00	2,02	2,01	2,16	2,45	2,48	2,10	1,80	2,48	2,48	2,10	2,38	2,16	2,08
Сформований ОПП	1,85	2,08	2,12	2,13	2,17	2,16	2,01	1,98	2,28	2,49	2,17	1,99	1,75	2,17	2,17	1,99	2,48	2,28	2,08
Не сформований ОПП	1,96	2,09	1,98	2,21	2,43	2,20	2,01	2,00	2,22	2,47	2,43	2,03	1,90	2,43	2,43	2,03	2,39	2,22	2,09

методика оцінки «Емоційного інтелекту» (Н.Холл)

Методика призначена для виявлення здібності особистості розуміти відносини, що репрезентується в емоціях, і керувати своєю емоційною сферою на основі прийняття рішень. Вона складається з 30 тверджень і містить п'ять шкал:

- шкала 1 - "Емоційна обізнаність";
- шкала 2 - "Управління своїми емоціями" (емоційна відхідливість, емоційна нерігідність);
- шкала 3 - "Самотивація" (довільне керування своїми емоціями);
- шкала 4 - "Емпатія";
- шкала 5 - "Розпізнавання емоцій інших людей" (вміння впливати на емоційний стан інших).

Інструкція

Нижче наведені висловлювання, які так чи інакше відображають різні сторони життя. Праворуч від кожного твердження напишіть цифру, виходячи з вашої ступеня згоди з ним: повністю не згоден (-3 бали); в основному не згоден (-2 бали); почасти не згоден (-1 бал); частково згоден (+1 бал); в основному згоден (+2 бали); повністю згоден (+3 бали).

Тестовий матеріал

1. Для мене як негативні, так і позитивні емоції служать джерелом знання про те, як чинити в житті.
2. Негативні емоції допомагають мені зрозуміти, що я повинен змінити у своєму житті.
3. Я спокійний, коли відчуваю тиск з боку.
4. Я здатний спостерігати зміну своїх почуттів.
5. Коли необхідно, я можу бути спокійним і зосередженим, щоб діяти відповідно до запитів життя.
6. Коли необхідно, я можу викликати у себе широкий спектр позитивних емоцій, таких як веселощі, радість, внутрішній підйом і гумор.
7. Я стежу за тим, як я себе відчуваю.
8. Після того як щось засмутило мене, я можу легко впоратися зі своїми почуттями.
9. Я здатний вислуховувати проблеми інших людей.
10. Я не зациклююсь на негативних емоціях.
11. Я чутливий до емоційних потреб інших.
12. Я можу діяти на інших людей заспокоїливо.
13. Я можу змусити себе знову і знову встати перед обличчям перешкоди.
14. Я намагаюся підходити до життєвих проблем творчо.
15. Я адекватно реауюю на настрої, спонукання і бажання інших людей.
16. Я можу легко входити в стан спокою, готовності і зосередженості.
17. Коли дозволяє час, я звертаюся до своїх негативним почуттям і розбираюся, в чому проблема.
18. Я здатний швидко заспокоїтися після несподіваного засмучення.
19. Знання моїх справжніх почуттів важливо для підтримки "хорошої форми".

20. Я добре розумію емоції інших людей, навіть якщо вони не виражені відкрито.
21. Я можу добре розпізнавати емоції за виразом обличчя.
22. Я можу легко відкинути негативні почуття, коли необхідно діяти.
23. Я добре вловлюю знаки у спілкуванні, які вказують на те, в чому інші потребують.
24. Люди вважають мене добрим знавцем переживань інших.
25. Люди, які усвідомлюють свої справжні почуття, краще управляють своїм життям.
26. Я здатний поліпшити настрій інших людей.
27. Зі мною можна порадитися з питань відносин між людьми.
28. Я добре налаштовуюся на емоції інших людей.
29. Я допомагаю іншим використовувати їх спонукання для досягнення особистих цілей.
30. Я можу легко відключитися від переживання неприємностей.

КЛЮЧ

Шкала 1 - пункти 1, 2, 4, 17, 19, 25. Шкала 2 - пункти 3, 7, 8, 10, 18, 30. Шкала 3 - пункти 5, 6, 13, 14, 16, 22. Шкала 4 - пункти 9, 11, 20, 21, 23, 28. Шкала 5 - пункт 12, 15, 24, 26, 27, 29

Обробка та інтерпретація РЕЗУЛЬТАТІВ

Рівні парціального емоційного інтелекту у відповідності зі знаком результатів: 14 і більше - високий; 8-13 - середній; 7 і менш - низький.

Інтегративний рівень емоційного інтелекту з урахуванням домінуючого знака визначається за такими кількісними показниками: 70 і більше - високий; 40-69 - середній; 39 і менше - низький.

Таблиця.3.3.11

10 - А																		
ХЛОПЧИКИ	1	2	3	4	5	6	7	8	9									
Емоційна обізнаність	10	11	10	15	13	12	10	11	14									
Управління своїми емоціями	10	11	10	15	13	12	10	11	13									
Самомотивація	7	5	5	7	7	6	6	6	7									
Емпатія	5	7	13	9	9	10	12	10	9									
Розпізнавання емоцій інших людей	10	11	10	10	13	12	10	11	13									
Сформований ОПП	32	34	38	46	42	40	38	38	43									
Не сформований ОПП	35	40	43	49	48	46	42	43	49									
Загальний емоційний інтелект	42	45	48	56	55	52	48	49	56									
ДІВЧАТКА	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
Емоційна обізнаність	12	11	11	10	10	10	10	12	13	12	11	12	13	15	17	17	15	10
Управління своїми емоціями	7	8	8	9	10	10	7	9	10	10	9	8	9	12	12	12	10	9
Самомотивація	6	6	7	7	8	9	6	8	9	9	7	7	7	11	11	12	9	9
Емпатія	7	8	8	9	10	10	7	9	10	10	9	8	9	11	9	9	10	9
Розпізнавання емоцій інших людей	9	9	9	9	9	9	8	8	9	9	8	8	8	10	10	9	9	10

Сформований ОПП	32	33	34	35	38	39	30	38	42	41	36	35	38	49	49	50	44	37
Не сформований ОПП	35	36	36	37	39	39	32	38	42	41	37	36	39	48	48	47	44	38
Загальний емоційний інтелект	41	42	43	44	47	48	38	46	51	50	44	43	46	59	59	59	53	47

Таблиця 3.3.12

10 - Б																				
ХЛОПЧИКИ	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12								
Емоційна обізнаність	7	11	10	10	9	9	8	7	8	8	9	9								
Управління своїми емоціями	10	5	7	2	9	7	7	10	8	10	6	6								
Самомотивація	6	9	6	11	10	9	9	11	7	11	7	7								
Емпатія	10	7	7	8	8	6	8	6	10	9	8	8								
Розпізнавання емоцій цнших людей	6	9	9	10	8	9	10	9	12	9	9	9								
Сформований ОПП	33	32	30	31	36	31	32	34	33	38	30	30								
Не сформований ОПП	33	32	33	30	34	31	33	32	38	36	32	32								
Загальний емоційний інтелект	39	41	39	41	44	40	42	43	45	47	39	39								
ДІВЧАТКА	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
Емоційна обізнаність	13	11	11	10	15	8	12	8	10	13	10	9	9	10	15	11	17	11	8	9
Управління своїми емоціями	10	8	11	10	15	9	9	8	10	10	9	8	8	10	15	8	12	11	8	9
Самомотивація	9	7	6	5	7	9	12	9	11	9	10	8	9	5	7	7	12	6	8	10
Емпатія	10	8	10	13	9	10	10	11	9	10	6	9	11	13	9	8	9	10	6	9
Розпізнавання емоцій цнших людей	9	9	11	10	10	8	11	8	9	9	9	8	10	10	10	9	9	11	12	11
Сформований ОПП	42	34	38	38	46	36	43	36	40	42	35	34	37	38	46	34	50	38	30	37
Не сформований ОПП	42	36	43	43	49	35	42	35	38	42	34	34	38	43	49	36	47	43	34	38
Загальний емоційний інтелект	51	43	49	48	56	44	54	44	49	51	44	42	47	48	56	43	59	49	42	48

ДОДАТОК Д

Результати За методико Кеттела16PF

Таблиця.3.3.11 Хлопці

Ім'я Фактори	Данило	Сашко	Андрій	Антон	Арсен	Дмитро	Дмитро 2
А	4	5	4	6	6	5	6

B	9	2	7	8	5	6	5
C	3	6	3	6	4	3	7
E	5	5	7	4	5	8	6
F	2	5	6	5	3	7	4
G	4	5	4	6	7	4	6
H	5	7	8	7	4	9	6
I	9	5	9	2	4	6	5
L	7	6	6	6	3	5	7
M	6	4	5	6	4	6	6
N	5	5	7	5	10	3	5
O	10	5	7	6	3	9	8
Q1	9	6	10	6	4	10	8
Q2	6	6	8	5	5	7	10
Q3	6	9	7	5	8	9	7
Q4	9	4	5	4	4	6	8

Таблиця.3.3.12 Хлопці

Ім'я Фактори	Данило2	Кирил	Назар	Назар2	Микита	Максим	Михайло
A	4	5	6	5	6	6	8
B	7	6	8	6	4	8	5
C	5	6	6	3	8	6	5
E	6	5	4	8	8	4	6
F	3	5	5	7	9	5	7
G	6	4	6	2	4	6	9
H	2	7	7	9	5	7	9
I	4	5	4	6	4	2	5
L	6	6	5	5	6	5	3
M	5	3	4	6	6	4	3
N	6	6	3	3	6	3	7
O	5	5	9	8	8	9	3
Q1	6	1	9	8	5	10	4

Q2	6	6	7	7	2	6	10
Q3	9	7	9	7	7	5	4
Q4	4	6	6	5	5	9	8

Таблиця.3.3.13 Хлопці

Ім'я Фактори	Павло	Сергій	Микита2	Максим2	Андрій2	Данило2	Остап
A	4	5	7	6	5	5	7
B	5	5	7	3	5	7	5
C	6	7	2	6	6	4	9
E	3	5	5	7	3	5	7
F	4	3	6	3	5	6	4
G	7	8	7	9	4	4	6
H	4	10	8	8	7	9	9
I	6	4	3	7	5	8	5
L	9	4	4	6	6	9	6
M	6	8	8	5	5	7	5
N	5	5	8	6	6	4	5
O	4	5	6	4	3	5	5
Q1	10	7	3	10	2	4	9
Q2	7	5	6	6	6	3	5
Q3	7	7	5	3	7	5	3
Q4	9	2	6	7	9	6	7

Таблиця.3.3.14 Дівчата

Фактори Ім'я	A	B	C	E	F	G	H	I	L	M	N	O	Q1	Q2	Q3	Q4
Елизавета	5	4	5	7	6	4	5	3	6	6	5	6	6	5	5	4
Владислава	8	5	5	6	7	9	9	5	3	4	7	3	4	5	8	4
Дар'я	6	8	6	4	5	6	7	2	5	3	4	9	10	7	9	6
Єлизавета 2	6	5	4	5	3	7	4	4	7	3	8	8	10	7	9	6

Єлизавета 3	5	6	3	8	7	2	9	6	5	6	3	8	8	7	6	5
Юлія	6	5	7	6	4	6	6	5	6	3	7	8	6	3	6	5
Діана	6	4	8	7	9	4	5	4	6	6	6	8	5	2	7	5
Наталі	4	7	5	6	3	6	2	1	6	5	6	7	10	10	9	7
Дар'я	8	5	5	6	7	9	9	5	3	4	7	3	4	4	8	8
Анна	5	6	3	8	7	2	9	6	5	6	3	8	8	9	7	6
Марія	6	8	6	4	5	6	7	4	5	4	3	9	10	7	9	6
Валерія	6	5	4	5	3	7	6	6	7	4	5	8	8	10	4	8
Марія	8	5	5	6	7	9	9	5	3	4	7	3	4	10	4	8
Валерія	6	5	4	5	3	7	6	7	4	5	8	8	10	4	8	6
Марія 2	8	5	5	6	7	9	9	5	3	4	7	3	4	10	4	8
Вероніка	6	8	6	4	5	6	7	2	5	4	3	9	10	7	6	5
Анастасія	6	6	4	5	3	7	5	4	7	3	5	8	8	3	6	5
Віолета	5	6	3	8	7	2	9	6	5	6	3	8	8	10	9	7
Олександра	5	4	5	7	6	4	5	3	6	6	5	6	6	9	6	5
Каріна	6	5	4	5	3	7	4	4	7	3	5	8	8	6	5	4
Владислава 2	5	6	3	8	7	2	9	6	5	6	3	8	8	9	7	6
Ольга	6	5	7	6	4	6	6	5	6	3	7	8	6	7	5	6
Ольга 2	7	2	8	5	5	6	7	9	9	5	3	4	7	3	4	9
Вера	5	6	8	6	4	5	6	4	5	6	7	2	5	4	9	7
Світлана	3	7	6	5	4	5	3	7	4	4	7	3	5	8	8	6
Олена	7	9	5	6	3	8	7	2	9	6	5	6	3	8	8	8
Ірина	6	4	8	7	9	4	5	4	6	6	6	8	5	2	7	5
Івана	6	4	8	7	9	4	5	4	6	6	6	8	5	2	7	5
Євгенія	6	8	6	4	5	6	7	2	5	4	3	9	10	7	9	6
Любов	6	5	4	5	3	7	4	7	3	5	8	8	10	4	8	8
Інга	8	3	9	6	4	5	5	5	7	6	8	6	7	5	8	4
Ксенія	4	5	6	3	4	7	4	6	9	6	6	5	4	10	7	9
Яніна	5	5	7	5	3	8	5	4	4	8	5	5	7	5	7	2
Софія	7	7	2	5	6	7	8	3	4	8	8	6	3	6	5	6
Рита	6	3	6	7	3	5	8	7	6	5	6	4	10	6	3	7
Світлана 2	5	5	6	3	5	4	7	5	6	5	6	3	2	6	7	9

Віта	5	5	7	4	5	6	4	9	8	9	7	4	5	4	3	5
Вікторія	7	7	5	9	7	4	6	5	6	9	5	5	9	5	3	7

Инструкция к опроснику Кеттелла.

Тестовий матеріал до опросника Р Кеттелла.

Вам буде поставлено низку питань, на кожне з яких Ви повинні вибрати одну з трьох запропонованих відповідей, - ту, яка найбільше відповідає Вашим поглядам, Вашій думці про себе. Обов'язково відповідайте на всі питання поспіль, не пропускаючи нічого. Не потрібно багато часу витратити на обмірковування відповідей. Давайте ту відповідь, яка першим спадає Вам на думку. Відповідати треба приблизно на 5-6 запитань на хвилину. Заповнення всього опитувальника має зайняти близько 50 хв. Можливо, деякі питання здадуться вам незрозумілими або сформульованими не так детально, як хотілося б. У таких випадках, відповідаючи, намагайтеся уявити "середню", найбільш звичайну ситуацію, яка відповідає змісту питання, і на основі цього вибирайте свою відповідь. Намагайтеся не вдаватися надто часто до проміжних, невизначених відповідей, на кшталт "не знаю", "щось середнє" тощо. Відповідайте чесно та щиро. Не прагнете справити гарне враження своїми відповідями. Тут не може бути відповідей "правильних" чи "помилкових". Люди різні, і кожен може висловити свою думку. Ваші відповіді повинні відповідати дійсності – у цьому випадку Ви зможете краще впізнати себе.

1. Я хорошо понял инструкцию к этому опроснику.

- а) да
- в) не уверен
- с) нет

2. Я готов как можно искренней ответить на вопросы.

- а) да
- в) не уверен
- с) нет

3. Я предпочел бы иметь дачу:

- а) в оживленном дачном поселке
- в) нечто среднее
- с) уединенную, в лесу

4. Я могу найти в себе достаточно сил, чтобы справиться с жизненными трудностями.

- а) всегда
- в) обычно
- с) редко

5. При виде диких животных мне становится несколько не по себе, даже если они надежно заперты в клетках.

- а) да, это верно
- в) не уверен

с) нет, это не верно

6. Я воздерживаюсь от критики людей и их взглядов.

а) да

в) иногда

с) нет

7. Я делаю людям резкие, критические замечания, если мне кажется, что они этого заслуживают.

а) обычно

в) иногда

с) никогда не делаю

8. Я предпочитаю несложную классическую музыку современным популярным мелодиям.

а) верно

в) не уверен

с) неверно

9. Если бы я увидел ссорящихся не на шутку соседских детей:

а) я предоставил бы им самим выяснить свои отношения

в) не знаю, что предпринял бы

с) я постарался бы разобраться в их ссоре

10. На собраниях и в компаниях:

а) я легко выхожу вперед

в) верно нечто среднее

с) я предпочитаю держаться в стороне

11. По-моему, интереснее быть:

а) инженером – конструктором

в) не знаю, что предпочесть

с) драматургом

12. На улице я скорее остановлюсь, чтобы посмотреть, как работает художник, чем стану наблюдать за уличной ссорой.

а) да, это верно

в) не уверен

с) нет, это не верно

13. Обычно я спокойно переношу самодовольство людей, даже когда они хвастаются или другим образом показывают, что они высокого мнения о себе: а) да

в) верно нечто среднее

с) нет

14. Если человек обманывает, я почти всегда могу заметить это по выражению его лица.

а) да

в) верно нечто среднее

с) нет

15. Я считаю, что самую скучную повседневную работу всегда нужно доводить до конца, даже если кажется, что в этом нет необходимости.

а) согласен

в) не уверен

с) не согласен

16. Я предпочел бы взяться за работу:

а) где можно много зарабатывать, даже если заработки не постоянны

в) не знаю, что выбрать

с) с постоянной, но относительно невысокой зарплатой

17. Я говорю о своих чувствах:

а) только в случае необходимости

в) верно нечто среднее

с) охотно, когда предоставляется возможность

18. Изредка я испытываю чувство внезапного страха или неопределенного беспокойства, сам не знаю от чего.

а) да

в) верно нечто среднее

с) нет

19. Когда меня несправедливо критикуют за то, в чем я не виноват:

а) никакого чувства вины у меня не возникает

в) верно нечто среднее

с) я все же чувствую себя немного виноватым

20. На работе у меня бывает больше затруднений с людьми, которые:

а) отказываюсь использовать современные методы

в) не знаю, что выбрать

с) постоянно пытаюсь что-то изменить в работе, которая и так идет нормально

21. Принимая решения, я руководствуюсь больше:

а) сердцем

в) сердцем и рассудком в равной мере

с) рассудком

22. Люди были бы счастливее, если бы они больше времени проводили в обществе своих друзей.

а) да

в) верно нечто среднее

с) нет

23. Строя планы на будущее, я часто рассчитываю на удачу.

а) да

в) затрудняюсь ответить

с) нет

24. Разговаривая, я склонен:

а) высказывать свои мысли сразу, как только они приходят

в) верно нечто среднее

с) Прежде хорошенько собраться с мыслями

25. Даже если я чем-нибудь сильно взбешен, я успокаиваюсь довольно быстро. а) да

в) верно

с) нет Конец первого столбика бланка ответов

26. При равной продолжительности рабочего дня и одинаковой зарплате мне было бы интереснее работать:

а) столяром или поваром

в) не знаю, что выбрать

с) официантом в хорошем ресторане

27. У меня было:

а) очень мало выборных должностей

в) несколько

с) много выборных должностей

28. Слово «Лопата» так относится к слову «копать», как слово «нож» к слову: а) острый

в) резать

с) точить

29. Иногда какая-нибудь навязчивая мысль не дает мне заснуть.

а) да, это верно

в) не уверен

с) нет, это не верно

30. В своей жизни я, как правило, достигаю тех целей, которые ставлю перед собой.

а) да, это верно

в) не уверен

с) нет, это не верно

31. Устаревший закон должен быть изменен:

а) только после основательного обсуждения

в) верно нечто среднее

с) немедленно

32. Мне становится не по себе, когда дело требует от меня быстрых действий, которые как-то влияют на других людей.

а) да, это верно

в) верно нечто среднее

с) нет, это не верно

33. Большинство знакомых считают меня веселым собеседником.

а) да

в) не уверен

с) нет

34. Когда я вижу неопрятных, неряшливых людей:

а) Меня это не волнует

в) верно нечто среднее

с) они вызывают у меня неприязнь и отвращение

35. Я слегка теряюсь, неожиданно оказавшись в центре внимания.

а) да

в) верно нечто среднее

с) нет

36. Я всегда рад присоединиться к большой компании, например: встретится вечером с друзьями, пойти на танцы, принять участие в интересном общественном мероприятии.

а) да

в) верно нечто среднее

с) нет

37. В школе я предпочитал:

а) уроки музыки (пения)

в) затрудняюсь сказать

с) занятия в мастерских, ручной труд

38. Если меня назначают ответственным за что-либо, я настаиваю, чтобы мои распоряжения строго выполнялись, а иначе я отказываюсь от поручения.

а) да

в) иногда

с) нет

39. Важнее, чтобы родители:

а) способствовали тонкому развитию чувств у своих детей

в) нечто среднее между,

а) и с)

с) учили детей управлять своими чувствами

40. Участвуя в коллективной работе, я предпочел бы:

а) попытаться внести улучшения в организацию работы

в) верно нечто среднее

с) вести записи и следить за тем, чтобы соблюдались правила

41. Время от времени я чувствую потребность заняться чем-нибудь, что требует значительных физических усилий

а) да

в) верно нечто среднее

с) нет

42. Я предпочел бы общаться с людьми вежливыми и деликатными, чем с грубоватыми и прямолинейными.

а) да

в) верно нечто среднее

с) нет

43. Когда меня критикуют на людях, это меня крайне угнетает.

а) да

в) верно нечто среднее

с) нет

44. Если меня вызывает к себе начальник, я :

а) использую этот случай, чтобы попросить о том, что мне нужно

в) верно нечто среднее

с) беспокоюсь, что сделал что-то не так

45. Я считаю, что люди должны очень серьезно подумать прежде чем отказываться от опыта прошлых веков.

а) да

в) не уверен

с) нет

46. Читая что-либо, я всегда хорошо осознаю скрытое намерение автора убедить меня в чем-то.

а) да

в) не уверен

с) нет

47. Когда я учился в 9 – 11 классах, я участвовал в спортивной жизни школы: а) очень редко

в) от случая к случаю

с) довольно часто

48. Я поддерживаю дома хороший порядок и почти всегда знаю, что где лежит.

а) да

в) верно нечто среднее

с) нет

49. Когда я думаю о том, что произошло в течении дня, я нередко испытываю беспокойство.

а) да

в) верно нечто среднее

с) нет

50. Иногда я сомневаюсь, действительно ли люди, с которыми я беседую, интересуются тем, что я говорю.

а) да

в) верно нечто среднее

с) нет

Конец второго столбика бланка ответов

51. Если бы мне пришлось выбирать, я предпочел бы быть:

а) лесничим

в) трудно выбрать

с) учителем старших классов

52. Ко дню рождения, к праздникам:

а) я люблю делать подарки

в) затрудняюсь ответить

с) считаю, что покупка подарков – несколько неприятная обязанность

53. Слово «усталый» так относится к слову «работа», как слово «гордый» к слову:

а) улыбка

в) успех

с) счастливый

54. Какое из данных слов не подходит к двум остальным:

а) свеча

в) луна

с) лампа

55. Мои друзья:

а) меня не подводили

в) изредка

с) подводили довольно часто

56. У меня есть такие качества, по которым я определенно превосхожу других людей.

а) да

в) не уверен

с) нет

57. Когда я расстроен, я всячески стараюсь скрыть свои чувства от других.

а) да, это верно

в) верно нечто среднее

с) нет, это не верно

58. Мне хотелось бы ходить в кино, на разные представления и в другие места, где можно развлечься.

а) чаще одного раза в неделю (чаще, чем большинство людей)

в) примерно раз в неделю (как большинство)

с) реже одного раза в неделю (реже, чем большинство)

59. Я думаю, что личная свобода в поведении важнее хороших манер и соблюдения этикета.

а) да

в) не уверен

с) нет

60. В присутствии людей, более значительных, чем я (людей старше меня, или с большим опытом, или с более высоким положением), я склонен держаться скромно.

а) да

в) верно нечто среднее

с) нет

61. Мне трудно рассказать что-либо большой группе людей или выступить перед большой аудиторией.

а) да

в) верно нечто среднее

с) нет

62. Я хорошо ориентируюсь в незнакомой местности: легко могу сказать, где север, где юг, где восток или запад.

а) да

в) верно нечто среднее

с) нет

63. Если бы кто-то разозлился на меня:

а) я постарался бы его успокоить

в) не знаю, что бы я предпринял

с) это вызвало бы у меня раздражение

64. Когда я вижу статью, которую считаю несправедливой, я скорее склонен забыть об этом, чем с возмущением ответить автору

а) да

в) не уверен

с) нет, это не верно

65. В моей памяти не задерживаются надолго несущественные мелочи, например, названия улиц, магазинов.

а) да

в) верно нечто среднее

с) нет

66. Мне могла бы понравиться профессия ветеринара, который лечит и оперирует животных.

а) да

в) трудно сказать

с) нет

67. Я ем с наслаждением и не всегда столь тщательно забочусь о своих манерах, как это делают другие люди.

а) да, это верно

в) не уверен

с) нет, это не верно

68. Бывают периоды, когда мне ни с кем не хочется встречаться.

а) очень редко

в) среднее между

а) и с)

с) довольно часто

69. Иногда мне говорят, что мой голос и вид слишком явно выдают мое волнение.

а) да

в) среднее между, а) и с)

с) нет

70. Когда я был подростком и мое мнение расходилось с родительским, я обычно:

- а) оставался при своем мнении
- в) среднее между, а) и с)
- с) уступал, признавая их авторитет

71. Мне хотелось бы работать в отдельной комнате, а не вместе с коллегами. а) да

- в) не уверен
- с) нет

72. Я предпочел бы жить тихо, так, как мне нравится, нежели быть предметом восхищения благодаря своим успехам.

- а) да
- в) верно нечто среднее
- с) нет

73. Во многих отношениях я считаю себя вполне зрелым человеком.

- а) это верно
- в) не уверен
- с) это неверно

74. Критика в том виде, в каком ее осуществляют многие люди, скорее выбивает меня из колеи, чем помогает.

- а) часто
- в) изредка
- с) никогда

75. Я всегда в состоянии строго контролировать проявление своих чувств.

- а) да
- в) верно нечто среднее
- с) нет

Конец третьего столбика бланка ответов

76. Если бы я сделал полезное изобретение, я предпочел бы:

- а) работать над ним в лаборатории дальше
- в) трудно выбрать
- с) позаботиться о его практическом использовании

77. Слово «удивление» так относится к слову «необычный», как слово «страх» к слову:

- а) храбрый
- в) беспокойный
- с) ужасный

78. Какая из следующих дробей не подходит к двум остальным:

а) 3/7

в) 3/9

с) 3/11

79. Мне кажется, что некоторые люди не замечают или избегают меня, хотя и не знаю, почему.

а) верно

в) не уверен

с) неверно

80. Люди относятся ко мне более доброжелательно, чем я того заслуживаю своим добрым к ним отношением.

а) очень часто

в) иногда

с) никогда

81. Употребление нецензурных выражений мне всегда противно (даже если при этом нет лица другого пола)

а) да

в) среднее между а) и с)

с) нет

82. У меня безусловно меньше друзей, чем у большинства людей.

а) да

в) среднее между а) и с)

с) нет

83. Очень не люблю бывать там, где не с кем поговорить.

а) верно

в) не уверен

с) неверно

84. Люди иногда называют меня легкомысленным, хотя и считают приятным человеком.

а) да

в) среднее между, а) и с)

с) нет

85. В различных ситуациях в обществе я испытывал волнение, похожее на то, которое испытывает человек перед выходом на сцену.

а) довольно часто

в) изредка

с) едва ли когда-нибудь

86. Находясь в небольшой группе людей, я довольствуюсь тем, что держусь в стороне и по большей части предоставляю говорить другим.

а) да

в) верно нечто среднее

с) нет

87. Мне больше нравится читать:

а) реалистические описания острых военных и политических конфликтов

в) не знаю, что выбрать

с) роман, возбуждающий воображения и чувства

88. Когда мною пытаются командовать, я нарочно делаю все наоборот.

а) да

в) верно нечто среднее

с) нет

89. Если начальство или члены семьи в чем-то меня упрекают, то, как правило, только за дело.

а) верно

в) среднее между а) и с)

с) неверно

90. Мне не нравится манера некоторых людей «установиться» и бесцеремонно смотреть на человека в магазине или на улице.

а) верно

в) верно нечто среднее

с) неверно

91. Во время продолжительного путешествия я предпочел бы:

а) читать что-нибудь сложное, но интересное

в) не знаю, что выбрал бы

с) провести время, беседуя с попутчиком

92. В шутках о смерти нет ничего дурного или противного хорошему вкусу. а) да

в) верно нечто среднее

с) нет, не согласен

93. Если мои знакомые плохо обращаются со мной и не скрывают своей неприязни:

а) это несколько меня не угнетает

в) верно нечто среднее

с) я падаю духом

94. Мне становится не по себе, когда мне говорят комплименты и хвалят в лицо. а) верно
верно нечто среднее с) неверно

в)

95. Я предпочел бы иметь работу:

- а) с четко определенным и постоянным заработком
- в) верно нечто среднее
- с) с более высокой зарплатой, которая бы зависела от моих усилий и продуктивности

96. Мне легче решить трудный вопрос или проблему:

- а) если я обсуждаю их с другими
- в) верно нечто среднее
- с) если я обдумываю их в одиночестве

97. Я охотно участвую в общественной жизни, в работе разных комиссий и т.д. а) да

в) верно нечто среднее

с) нет

98. Выполняя какую-либо работу, я не успокаиваюсь, пока не будут учтены даже самые незначительные детали.

а) верно

в) верно нечто среднее

с) неверно

99. Иногда совсем незначительные препятствия очень сильно раздражают меня.

а) да

в) верно нечто среднее

с) нет

100. Я сплю крепко, никогда не разговариваю во сне.

а) да

в) верно нечто среднее

с) нет Конец четвертого столбика бланка ответов

101. Если бы я работал в хозяйственной сфере, мне было бы интереснее:

а) работать с клиентами

в) нечто среднее

с) работать с документацией

102. Слово «размер» так относится к слову «длина», как слово «нечестный» к слову:

а) тюрьма

в) грешный

с) укравший

103. АБ так относится к ГВ, как СР к:

а) ПО

в) ОП

с) ТУ

104. Когда люди ведут себя неблагоприятно и безрассудно:

а) я отношусь к этому спокойно

в) верно нечто среднее

с) испытываю к ним чувство презрения

105. Когда я слушаю музыку, а рядом громко разговаривают:

а) это мне не мешает, я могу сосредоточиться

в) верно нечто среднее

с) это портит мне все удовольствие и злит меня

106. Думаю, что обо мне правильнее сказать, что я:

а) вежливый и спокойный

в) верно нечто среднее

с) энергичный и напористый

107. Я считаю, что:

а) жить нужно по принципу «делу время – потехе час»

в) нечто среднее между а) и с)

с) жить нужно весело, не особенно заботясь о завтрашнем дне

108. Лучше быть осторожным и ожидать малого, чем заранее радоваться, в глубине души предвкушая успех.

а) согласен

в) не уверен

с) не согласен

109. Если я задумываюсь о возможных трудностях в своей работе:

а) я стараюсь заранее придумать, как с ними справиться

в) верно нечто среднее

с) думаю, что справлюсь с ними, когда они появятся

110. Я легко осваиваюсь в любом обществе:

а) да

в) не уверен

с) нет

111. Когда нужно немного дипломатии и умения убедить людей в чем-нибудь, обычно обращаются ко мне.

а) да

в) верно нечто среднее

с) нет

112. Мне было бы интереснее:

а) консультировать молодых людей, помогать им в выборе работы

в) затрудняюсь ответить

с) работать инженером – экономистом

113. Если я абсолютно уверен, что человек поступает несправедливо или эгоистично, я заявляю ему об этом, даже если это грозит мне некоторыми неприятностями.

а) да

в) верно нечто среднее

с) нет

114. Иногда я в шутку делаю какое-нибудь дурашливое замечание только для того, чтобы удивить людей и посмотреть, что они на это скажут.

а) да

в) верно нечто среднее

с) нет

115. Я бы с удовольствием работал в газете обозревателем театральных постановок, концертов и т.п.

а) да

в) не уверен

с) нет

116. Если мне приходится долго сидеть на собрании, не разговаривая и не двигаясь, я никогда не испытываю потребности рисовать что-либо и ерзать на стуле.

а) согласен

в) не уверен

с) не согласен

117. Если мне кто-то говорит то, что, как мне известно, не соответствует действительности, я скорее подумаю:

а) «Он – лжец»

в) верно нечто среднее

с) «Видимо, его неверно информировали»

118. Предчувствие, что меня ожидает какое-то наказание, даже если я не сделал ничего дурного, возникает у меня:

а) часто

в) иногда

с) никогда

119. Мнение, что болезни вызываются психическими причинами в той же мере, что и физическими (телесными), значительно преувеличено.

а) да

в) верно нечто среднее

с) нет

120. Торжественность, красочность должны обязательно сохраняться в любой важной государственной церемонии.

а) да

в) верно нечто среднее

с) нет

121. Мне не приятно, если люди считают, что я слишком не выдержан и пренебрегаю правилами приличия.

а) очень

в) немного

с) совсем не беспокоит

122. Работая над чем-то, я предпочел бы делать это:

а) в коллективе

в) не знаю, что выбрал бы

с) самостоятельно

123. Бывают периоды, когда трудно удержаться от чувства жалости к самому себе.

а) часто

в) иногда

с) никогда

124. Зачастую люди слишком быстро выводят меня из себя.

а) да

в) верно нечто среднее

с) нет

125. Я всегда могу без особых трудностей избавиться от старых привычек и не возвращаться к ним больше.

а) да

в) верно нечто среднее

с) нет

Конец пятого столбика бланка ответов

126. При одинаковой зарплате я предпочел бы быть:

а) адвокатом

- в) затрудняюсь выбрать
- с) штурманом или летчиком

127. Слово «лучше» так относится к слову «наихудший», как слово «медленнее» к слову:

- а) скорый
- в) наилучший
- с) быстрееший

128. Какое из следующих сочетаний знаков должно продолжить этот ряд: X0000XX000XXX?

- а) 0XXX
- в) 00XX
- с) X000

129. Когда приходит время для осуществления того, что я заранее планировал и ждал, я иногда чувствую себя не в состоянии это сделать.

- а) согласен
- в) верно нечто среднее
- с) не согласен

130. Обычно я могу сосредоточено работать, не обращая внимания на то, что люди вокруг меня шумят.

- а) да
- в) верно нечто среднее
- с) нет

131. Бывает, что я говорю незнакомым людям о вещах, которые кажутся мне важными, независимо от того, спрашивают меня об этом или нет

- а) да
- в) верно нечто среднее
- с) нет

132. Я провожу много свободного времени, беседуя с друзьями о тех приятных событиях, которые мы вместе пережили когда-то.

- а) да
- в) верно нечто среднее
- с) нет

133. Мне доставляет удовольствие совершать рискованные поступки только ради забавы.

- а) да
- в) верно нечто среднее
- с) нет

134. Меня очень раздражает вид неубранной комнаты.

а) да

в) верно нечто среднее

с) нет

135. Я считаю себя очень общительным (открытым) человеком.

а) да

в) верно нечто среднее

с) нет

136. В общении с людьми:

а) я не стараюсь сдерживать свои чувства

в) верно нечто среднее

с) я скрываю свои чувства

137. Я люблю музыку:

а) легкую, живую, холодноватую

в) верно нечто среднее

с) эмоционально насыщенную и сентиментальную

138. Меня больше восхищает красота стиха, чем красота и совершенство оружия.

а) да

в) не уверен

с) нет

139. Если мое удачное замечание осталось незамеченным:

а) я не повторяю его

в) затрудняюсь ответить

с) повторяю свое замечание снова

140. Мне бы хотелось вести работу среди несовершеннолетних правонарушителей. Освобожденных на поруки.

а) да

в) не уверен

с) нет

141. Для меня более важно:

а) сохранять хорошие отношения с людьми

в) верно нечто среднее

с) свободно выражать свои чувства

142. В туристском путешествии я предпочел бы придерживаться программы, составленной специалистами, нежели самому планировать свой маршрут.

- а) да
- в) не уверен
- с) нет

143. Обо мне справедливо думают, что я упорный и трудолюбивый человек, но успехов добиваюсь редко.

- а) да
- в) не уверен
- с) нет

144. Если люди злоупотребляют моим расположением к ним, я не обижаюсь и быстро забываю об этом.

- а) согласен
- в) не уверен
- с) не согласен

145. Если бы в группе разгорелся жаркий спор:

- а) мне было бы любопытно, кто выйдет победителем
- в) верно нечто среднее
- с) я бы очень хотел, чтобы все закончилось мирно

146. Я предпочитаю планировать свои дела сам, без постороннего вмешательства и чужих советов.

- а) да
- в) верно нечто среднее
- с) нет

147. Иногда чувство зависти влияет на мои поступки.

- а) да
- в) верно нечто среднее
- с) нет

148. Я твердо убежден, что начальник может быть не всегда прав, но он всегда имеет право настоять на своем.

- а) да
- в) не уверен
- с) нет

149. Я начинаю нервничать, когда задумываюсь обо всем, что меня ожидает. а) да

- в) иногда
- с) нет

150. Если я участвую в какой-нибудь игре, а окружающие громко высказывают свои соображения, меня это не выводит из равновесия.

- а) согласен
- в) не уверен
- с) не согласен

Конец шестого столбика бланка ответов

151. Мне кажется, интереснее быть:

- а) художником
- в) не знаю, что выбрать
- с) директором театра или киностудии

152. Какое из следующих слов не подходит к двум остальным:

- а) какой-либо
- в) несколько
- с) большая часть

153. Слово «пламя» так относится к слову «жара», как слово «роза» к слову:

- а) шипы
- в) красные лепестки
- с) запах

154. У меня бывают такие волнующие сны, что я просыпаюсь:

- а) часто
- в) изредка
- с) практически никогда

155. Даже если многое против успеха какого-либо начинания, я все-таки считаю, что стоит рискнуть.

- а) да
- в) верно нечто среднее
- с) нет

156. Мне нравятся ситуации, в которых я невольно оказываюсь в роли руководителя, потому что лучше всех знаю, что должен делать коллектив.

- а) да
- в) верно нечто среднее
- с) нет

157. Я предпочел бы одеваться скорее скромно, так, как все, чем броско и оригинально.

- а) согласен
- в) не уверен
- с) не согласен

158. Вечер, проведенный за любимым занятием, привлекает меня больше, чем оживленная вечеринка.

- а) согласен
- в) не уверен
- с) не согласен

159. Порой я пренебрегаю добрыми советами людей, хотя и знаю, что не должен этого делать.

- а) изредка
- в) вряд ли когда-нибудь
- с) никогда

160. Принимая решения, я считаю для себя обязательным учитывать основные нормы поведения: «что такое хорошо и что такое плохо».

- а) да
- в) верно нечто среднее
- с) нет

161. Мне не нравится, когда люди смотрят, как я работаю.

- а) да
- в) верно нечто среднее
- с) нет

162. Не всегда можно осуществить что-либо постепенными, умеренными методами, иногда необходимо применить силу.

- а) согласен
- в) верно нечто среднее
- с) не согласен

163. В школе я предпочитал (предпочитаю)

- а) украинский (русский) язык
- в) трудно сказать
- с) математику или арифметику

164. Иногда у меня бывали огорчения из-за того, что люди говорили обо мне дурно за глаза без всяких на то оснований.

- а) да
- в) затрудняюсь ответить
- с) нет

165. Разговоры с людьми заурядными, связанными условностями и своими привычками:

- а) часто бывают весьма интересны и содержательны
- в) верно нечто среднее

с) раздражают меня, так как беседа вертится вокруг пустяков и ей недостает глубины

166. Некоторые вещи вызывают во мне такой гнев, что я предпочитаю вообще о них не говорить.

а) да

в) верно нечто среднее

с) нет

167. В воспитании важнее:

а) окружить ребенка любовью и заботой

в) верно нечто среднее

с) выработать у ребенка желательные навыки и взгляды

168. Люди считают меня спокойным, уравновешенным человеком, который остается невозмутимым при любых обстоятельствах.

а) да

в) верно нечто среднее

с) нет

169. Я думаю, что наше общество, руководствуясь целесообразностью, должно создавать новые обычаи и отбрасывать в сторону старые привычки и традиции.

а) да

в) верно нечто среднее

с) нет

170. У меня бывали неприятные случаи из-за того, что, задумавшись, я становился невнимателен.

а) едва ли когда-нибудь

в) верно нечто среднее

с) несколько раз

171. Я лучше усваиваю материал:

а) читая хорошо написанную книгу

в) верно нечто среднее

с) участвуя в коллективном обсуждении

172. Я предпочитаю действовать по-своему, вместо того чтобы придерживаться общепринятых правил.

а) согласен

в) не уверен

с) не согласен

173. Прежде чем высказать свое мнение, я предпочитаю подождать, пока не буду полностью уверен в своей правоте.

а) всегда

в) обычно

с) только если это практически возможно

174. Иногда мелочи нестерпимо действуют на нервы, хотя я и понимаю, что это пустяки.

а) да

в) верно нечто среднее

с) нет

175. Я не часто говорю под влиянием момента такое, о чем мне позже приходится пожалеть.

а) согласен

в) не уверен

с) не согласен

Конец седьмого столбика бланка ответов

176. Если бы меня попросили организовать сбор денег на подарок кому-нибудь или участвовать в организации юбилейного торжества:

а) я согласился бы

в) не знаю, что сделал бы

с) сказал бы, что, к сожалению, очень занят

177. Какое из следующих слов не подходит к двум остальным:

а) широкий

в) зигзагообразный

с) прямой

178. Слово «скоро» так относится к слову «никогда», как слово «близко» к слову:

а) нигде

в) далеко

с) прочь

179. Если я совершил какой-то промах в обществе, я довольно быстро забываю об этом.

а) да

в) верно нечто среднее

с) нет

180. Окружающим известно, что у меня много разных идей и я почти всегда могу предложить какое-то решение проблемы.

а) да

в) верно нечто среднее

с) нет

181. Пожалуй, для меня более характерна:

[illegible]

A	3-4	5-6	7	8	9	10-11	12	13	14-15	16-19
B	0-1	2-3	4	5	6	7	8	9	10	11-17
C	1-6	7-8	9-10	11-12	13	14-15	16-17	18-20	21	22-26
E	2-4	5-6	7	8-9	10	11-12	13	14-15	16-17	18-22
F	4-5	6-7	8-9	10	11-12	13-14	15-16	17-18	19-20	21-26
G	2-4	5-7	8-9	10-11	12-13	14	15-16	17	18	19-22
H	1-3	4-5	6-7	8-9	10-13	14	15-16	17-18	19-20	21-25
I	0-3	4	5	6	7-8	9	10-11	12-13	14	15-18
L	2-3	4-5	6	7	8-9	10	11	12-13	14-15	16-18
M	2-3	4-5	6-7	8	9	10-11	12	13-14	15-16	17-20
N	2-4	5	6-7	8	9-10	11	12-13	14-15	16	17-20
O	2-4	5-6	7	8-9	10-11	12-13	14-15	16	17-18	19-22
Q1	2-3	4	5-6	7	8	9-10	11	12-13	14	15-18
Q2	0-2	3	4-5	6	7	8-9	10-11	12	13-14	15-17
Q3	3-5	6-7	8-9	10	11-12	13	14-15	16	17	18-20
Q4	0-1	2-3	4-5	6-8	9-10	11-12	13-15	16-17	18-19	20-22

Перевод сырых значений в стены для женщин.

Стены женщин 20-24 лет	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
A	0-5	6-7	8	9-10	11-12	13-14	15	16-17	18-19	20
B	0-3	4	5	6	7	8-9	10	11	12	13
C	0-4	5-6	7-8	9-10	11-12	13	14-15	16-17	18-20	21-26
E	0-2	3-5	6-7	8-9	10-11	12-13	14-15	16-17	18-20	21-26
F	0-4	5-6	7-8	9-10	11-12	13-14	15-16	17-18	19-20	21-26
G	0-5	6-7	8-9	10-11	12	13-14	15	16	17-18	19-20
H	0	1-2	3-4	5-7	8-10	11-12	13-16	17-19	20-22	23-26
I	0-7	8	9-10	11-12	13	14-15	16	17	18-19	20
L	0-4	5-6	7-8	9	10-11	12	13-14	15	16-17	18-20
M	0-4	5	6-7	8-9	10	11-12	13-14	15	16-17	18-26
N	0-4	5	6-7	8-9	10	11-12	13	14-15	16-17	18-20
O	0-4	5-6	7-8	9	10-11	12-13	14-15	16-17	18-19	20-26

Q1	0-1	2-3	4	5-6	7-8	9	10-11	12	13-14	15-20
Q2	0-5	6-7	8	9	10	11-12	13	14	15	16-20
Q3	0-5	6	7-8	9	10	11-12	13	14-15	16-17	18-20
Q4	0-6	7-8	9-10	11-12	13-14	15-16	17-18	19-20	21-23	24-26

Перевод сырых значений в стены для мужчин.

Стены мужчин 20-24	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
A	0-4	5	6-7	8-9	10	11-12	13-14	15	16-17	18-20
B	0-3	4	5	6	7	8	9	10	11	12-13
C	0-5	6-7	8-9	10-11	12-14	15-16	17-18	19-20	21-22	23-26
E	0-3	4-5	6-8	9-10	11-13	14-16	17-18	19-21	22-23	24-26
F	0-4	5-6	7-8	9-11	12-13	14-15	16-18	19-20	21-22	23-26
G	0-2	3-4	5-6	7-8	9-11	12-13	14-15	16-17	18	19-20
H	0-1	2-3	4-5	6-8	9-11	12-15	16-17	18-19	20-21	22-26
I	0-1	2-3	4-5	6-7	8	9-10	11-12	13-14	15-16	17-20
L	0-4	5	6-7	8-9	10	11-12	13	14-15	16	17-20
M	0-5	6	7-8	9	10-11	12-13	14	15-16	17-18	19-26
N	0-3	4-5	6	7	8-9	10	11	12-13	14	15-20
O	0-1	2-3	4-5	6-7	8-9	10-11	12-13	14	15-16	17-26
Q1	0-1	2-3	4-5	6-7	8-9	10-11	12-13	14	15-16	17-20
Q2	0-5	6	7-8	9	10-11	12-13	14	15-16	17	18-20
Q3	0-5	6-7	8	9-10	11	12-13	14	15-16	17	18-20
Q4	0-2	3-4	5-7	8-9	10-11	12-14	15-16	17-19	20-21	22-26

Результати за методикою Сандра Бем «Маскулінність – фемінінність»

Назначение теста

Диагностика маскулинности - фемининности испытуемых.

Инструкция. «Ответьте на каждое утверждение "да" (+) или "нет" (-), оценивая тем самым наличие или отсутствие у себя названных качеств».

1. Верящий в себя.	31. Быстрый в принятии решений.
2. Умеющий уступать	32. Сострадающий.
3. Способный помочь,	33. Искренний
4. Склонный защищать свои взгляды.	34. Полагающийся только на себя (самодостаточный),
5. Жизнерадостный.	35. Способный утешать.
6. Угрюмый	36. Тщеславный.
7 Независимый.	37. Властный.
8. Застенчивый.	38. Имеющий тихий голос
9. Совестьливый.	39. Привлекательный.
10. Атлетический	40. Мужественный
11. Нежный.	41. Теплый, сердечный.
12. Театральный	42. Торжественный, важный.
13. Напористый.	43. Имеющий собственную позицию.
14. Падкий на лесть	44. Мягкий.
15. Удачливый.	45. Умеющий дружить.
16. Сильная личность.	46. Агрессивный.
17. Преданный.	47. Доверчивый.
18. Непредсказуемый.	48. Малорезультативный.
19. Сильный.	49. Склонный вести за собой
20. Женственный.	50. Инфантильный.
21. Надежный	51. Адаптивный, приспособляющийся.
22. Аналитический.	52. Индивидуалист.
23. Умеющий чувствовать.	53. Не любящий ругательств.
24. Ревнивый.	54. Несистематичный

25.Способный к лидерству.	55. Имеющий дух соревнования.
26. Заботящийся о людях.	56. Любящий детей.
27. Прямой, правдивый	57. Тактичный
28. Склонный к риску.	58. Амбициозный, честолюбивый.
29. Понимающий других	59. Спокойный
30. Скрытный.	60. Традиционный, подверженный условностям.

Ключ к опроснику

Маскулинность (ответ «да»)	1,4, 7, 10, 13,16, 19, 22, 25, 28, 31, 34, 37, 40, 43,46, 49, 52,55,58
Фемининность (ответ «да»)	2,5,8,11, 14, 17,20,23,26,29,32,35,36,41,44,47, 50,53,56,59

Обработка результатов. За каждое совпадение ответа с ключом начисляется один балл. Затем определяются показатели фемининности (F) и маскулинности (M) в соответствии со следующими формулами:

Сумма баллов по фемининности

F = 20

Сумма баллов по маскулинности

M = 20

Основной индекс IS определяется как $IS = (F - M) * 2,322$,

Интерпретация. Если величина индекса IS заключена в пределах от -1 до +1, то делают заключение об андрогинности. Если индекс меньше -1 ($IS < -1$), то делается заключение о маскулинности, а если индекс больше +1 ($IS > 1$) — о фемининности.

При этом в случае, когда $IS < -2,025$ говорят о ярко выраженной маскулинности, а если $IS > +2,025$ — о ярко выраженной фемининности.

На основании полученных данных выделяют четыре полоролевых типа:

1. маскулинный - высокие показатели маскулинности и низкие – фемининности;
2. фемининный – высокие показатели фемининности и низкие – маскулинности;
3. андрогинный – высокие показатели как маскулинности, так и фемининности;
4. недифференцированный – низкие показатели и маскулинности, и фемининности.

Таблтя.3.3.14

Ім'я хлопців	M	F	IS
Данил	0,4	0,65	0,5805
Саша	0,45	0,5	0,1161
Андрей	0,35	0,5	0,3483
Антон	0,3	0,65	0,8127
Антон2	0,5	0,5	0
Арсен	0,25	0,5	0,5805
Димитрий	0,35	0,55	0,4644
Дмитрий	0,45	0,7	0,5805
Данил2	0,4	0,7	0,6966
Кирилл	0,45	0,65	0,4644
Назар	0,25	0,75	1,161
Назар2	0,35	0,7	0,8127
Никита	0,3	0,6	0,6966
Максим	0,5	0,6	0,2322
Михаил	0,3	0,75	1,0449
Павел	0,4	0,6	0,4644
Сергей	0,4	0,5	0,2322
Никита2	0,45	0,55	0,2322
Максим2	0,7	0,7	0
Андрей2	0,45	0,55	0,2332

Данил2	0,45	0,6	0,3484
Остап	0,4	0,65	0,5805

Таблиця.3.3.15

Ім'я дівчат	M	F	IS
Елизавета	0.9	0,95	2,322
Владислава	0.4	0,45	2,322
Дар'я	0,2	0,9	1,625
Єлизавета 2	0,5	0,35	-0,3483
Єлизавета 3	0,45	0,6	0,3483
Юлія	0,3	0,85	1,277
Діана	0,5	0,95	1,044
Наталі	0,3	0,95	1,049
Дар'я	0,2	0,65	1,449
Анна	0,25	0,9	1,509
Марія	0	1	2,322
Валерія	1	0	-2322
Марія	0,2	0,8	1,3932
Валерія	0,35	0,9	1,2771
Марія 2	0.2	0.8	1,3932
Вероніка	0,25	0,9	1,5093
Анастасія	0,15	0,9	1,742
Віолета	0.25	0,95	1,625
Олександра	0,25	0,85	1,625
Каріна	0,15	0,85	1,625
Владислава 2	0,15	0,85	1,025
Ольга	0,3	0,8	1,116
Ольга 2	0,15	0,7	1,277
Вера	0,25	0,9	1,509
Світлана	0,15	0,95	1,858
Олена	0,2	1	1,858

Ірина	0,35	1	1,509
Івана	0,45	0,95	1,161
Євгенія	0,25	0,8	1,277
Любов	0,25	0,8	1,277
Інга	0,15	0,85	1,625
Ксенія	0,15	0,9	1,7415
Яніна	0,2	0,9	1,6254
Софія	0,1	0,95	1,974
Рита	0,3	0,7	0,929
Світлана 2	0,75	0,65	-0,2322
Вита	0,8	0,35	-1,04
Вика	0,35	0,3	-1,51

ДОДАТОК Є

Результати за методикою Л.Йоваши «Опитувальник професійних схильностей»

Інструкція для випробуваного

Вкажіть, якому з двох відповідей на питання ви віддаєте перевагу. Внесіть відповідь в відповідну клітку аркуша відповідей. Деякі питання можуть здатися вам однаково цікавими, в такому випадку все ж віддайте перевагу одному з них. Свої відповіді оцініть в балах від 0 до 3 наступним чином:

1. Якщо ви згодні з положенням "а", але не згодні з положенням "б", то в клітку "а" внесіть цифру 3, а в клітку "б" - 0.
2. Якщо ви згодні з положенням "б", але не згодні з положенням "а", то в клітку "а" внесіть 0, а в клітку "б" - 3.
3. Якщо ви віддасте незначне перевагу положенню "а", то в клітку "а" впишіть 2, а в клітку "б" - 1.
4. Якщо ви віддасте незначне перевагу положенню "б", то в клітку "а" внесіть 1, а в клітку "б" - 2.

Постарайтеся на всі питання відповісти сумлінно, дотримуючись вищевказаної інструкції.

ТЕСТОВИЙ МАТЕРІАЛ

1. Що, по - вашому, важливіше:

а) багато знати або б) створювати матеріальні блага?

2. Що вас найбільше приваблює при читанні книг:

а) прекрасний літературний стиль або б) яскраве зображення сміливості і хоробрості героїв?

3. Яке нагородження вас порадувало б більше:

а) за науковий винахід або б) за громадську діяльність на загальне благо?

4. Якби вам випала нагода зайняти певний пост, який би ви вибрали:

а) директора універмагу або б) головного інженера заводу?

5. Що, на ваш погляд, слід більше цінувати у учасників самодіяльності:

а) те, що вони несуть людям мистецтво і красу, або б) те, що вони виконують суспільно корисну роботу?

6. Яка, на ваш погляд, область діяльності людини в майбутньому буде мати домінуюче значення:

а) фізика або б) фізична культура?

7. Якби вам надали пост директора школи, на що б ви звернули більше уваги:

а) на створення необхідних умов, зручностей (зразкова їдальня, кімната відпочинку і т.п.) або б) на згуртування дружного і працьовитого колективу?

8. Ви на виставці. Що вас більше приваблює в експонатах:

а) колір, досконалість форми або б) їх внутрішній устрій (як і з чого вони зроблені)?

9. Які риси характеру в людині вам більше подобаються:

а) мужність, сміливість, витривалість або б) дружелюбність, чуйність, відсутність користі?

10. Уявіть, що ви професор університету. Якому предмету ви віддали б перевагу у вільний від роботи час:

а) занять політературе або б) дослідам з фізики, хімії?

11. Вам випала нагода здійснити подорож в різні країни. В якості кого ви охочіше поїхали б:

а) як відомий спортсмен на міжнародні змагання або б) як відомий фахівець зовнішньої торгівлі з метою покупки необхідних товарів для нашої країни?

12. У газеті дві статті різного змісту. Яка з них викликала б у вас велике зацікавлення:

а) стаття про машину нового типу або б) стаття про нової наукової теорії?

13. Ви дивіться військовий або спортивний парад. Що більше приваблює вашу увагу:

а) злагодженість ходьби, бадьорість, граціозність учасників параду або б) зовнішнє оформлення колон (прапори, одяг)?

14. Уявіть, що у вас є багато вільного часу. Чим би ви охочіше зайнялися:

а) чим - або практичним (ручною працею) або б) громадською роботою (на добровільних засадах)?

15. Яку виставку ви б з великим задоволенням подивилися:

а) виставку нових продовольчих товарів або б) виставку новинок наукової апаратури (фізики, хімії, біології)?

16. Якби в школі були тільки два гуртка, який би ви вибрали:

а) технічний або б) музичний?

17. Як вам здається, на що варто було б в школі звернути більше уваги:

а) на успішність учнів, так як це потрібно для їх майбутнього, або б) на спорт, так як це необхідно для зміцнення їх здоров'я?

18. Які журнали ви б з великим задоволенням читали: а) науково - популярні або б) літературно - мистецькі?

19. Яка з двох робіт на свіжому повітрі вас би більше привернула:

а) робота з машинами або б) "ходяча" робота (агроном, лісничий, дорожній майстер)?

20. Яка, на ваш погляд, завдання школи важливіше:

а) підготувати учнів до практичної діяльності, вмінно створювати матеріальні блага або б) підготувати учнів до роботи з людьми, щоб вони могли допомагати іншим в цьому?

21. Якими видатними вченими ви більше цікавитеся: а) Поповим, Ціолковським або б) Менделєєвим, Павловим?

22. Що важливіше для людини:

а) створювати свій благополучний, зручний побут або б) жити без деяких зручностей, але мати можливість користуватися скарбницею мистецтва, створювати твори мистецтва?

23. Для благополуччя суспільства необхідні: а) правосуддя або б) техніка?

24. Яку з двох книг ви з великим задоволенням читали:

а) про досягнення спортсменів нашої країни або б) про розвиток промисловості в Росії?

25. Що суспільству принесе більше користі:

а) турбота про добробут громадян або б) вивчення поведінки людей?

26. Служба побуту надає людям різні послуги (виготовляє взуття, шие одяг і ін.). Що, по - вашому, більше необхідно:

а) і надалі розвивати цю галузь, щоб всебічно обслуговувати людей, або б) краще створювати таку техніку, яку можна було б самостійно використовувати в побуті?

27. Які лекції ви б слухали з великим задоволенням: а) про видатних вчених або б) про визначних митців?

28. Якого характеру наукову роботу ви б обрали:

а) роботу з книгами в бібліотеці або б) роботу на свіжому повітрі в експедиції?

29. Що б нас більше зацікавило у пресі:

а) повідомлення про виграш грошово - речової лотереї або б) повідомлення про що відбулася художній виставці?

30. Який професії ви б віддали перевагу:

а) фізичну культуру або іншій роботі, пов'язаній з рухом, або б) роботі малорухомої, але пов'язаної зі створенням нової техніки?

ОБРОБКА РЕЗУЛЬТАТІВ

Підрахуйте суму балів по кожному із стовпців аркуша відповідей і внесіть отримані значення в рядок, позначену символом "L". Показники, які стосуються відповідним стовпцях аркуша відповідей, характеризують схильність:

А - до роботи з людьми;

Б - роботі розумового характеру;

В - роботі на виробництві;

Г - до естетики і мистецтва;

Д - до рухливих видів діяльності;

Е - до планово - економічним видам робіт. Даний символ також характеризує ступінь матеріальної зацікавленості.

Лист відповідей до методики Йоваїші

№ питання	А	Б	В	Г	Д	Е
1		А				Б
2				А	Б	
3	Б	А				
4			Б			А
5	Б			А		
6		А			Б	

7	Б					А
8			Б	А		
9	Б				А	
10		Б		А		
II					А	Б
12		Б	А			
13				Б	А	
14	Б		А			
15		Б				А
16			А	Б		
17	А				Б	
18		А		Б		
19			А		Б	
20	Б					А
21		Б	А			
22				Б		А
23	А		Б			
24					А	Б

25	A	Б				
26			Б			A
27	A			Б		
28		A			Б	
29				Б		A
30			Б		A	
<i>L</i>						

Таблиця 3.3.16

Ім'я хлопців	Робота з людьми	Роботі розумового характеру	Роботі на виробництві	Естетики і мистецтва	Рухливих видів діяльності	Планово - економічним видам робіт
Данил	10	3	4	4	3	1
Саша	5	2	6	5	3	5
Андрей	3	3	3	3	3	3
Антон	6	5	10	9	6	6
Антон2	4	5	5	6	6	9
Арсен	5	7	7	10	8	7
Димитрий	6	5	6	6	5	5
Дмитрий	4	10	3	4	5	8
Данил2	6	3	9	10	7	9
Кирилл	6	5	8	8	10	7
Назар	6	6	10	9	6	6
Назар2	5	6	5	6	6	9
Никита	3	6	5	1	6	7

Максим	7	4	5	10	9	6
Михаил	6	5	5	5	6	6
Павел	10	4	8	6	4	2
Сергей	6	4	5	6	7	2
Никита2	10	8	3	7	4	4
Максим2	6	3	7	4	9	6
Андрей2	4	7	7	5	4	7
Данил2	3	7	2	9	6	5
Остап	5	6	6	5	2	4

Таблиця.3.3.17

Ім'я дівчат	Робота з людьми	Роботі розумового характеру	Роботі на виробництві	Естетики і мистецтва	Рухливих видів діяльності	Планово - економічними видами робіт
Елизавета	5	4	5	7	5	4
Владислава	8	5	5	6	9	9
Дар'я	6	0	3	10	3	2
Єлизавета 2	6	5	4	5	4	7
Єлизавета 3	5	6	3	8	2	6
Юлія	6	5	7	6	2	6
Діана	4	7	5	5	1	4
Наталі	6	4	8	7	1	3
Дар'я	7	1	5	7	9	2
Анна	3	9	10	10	4	6
Марія	5	8	8	7	6	7
Валерія	3	8	8	3	6	9
Марія	7	8	6	10	9	6
Валерія	6	7	10	2	7	7
Марія 2	6	8	5	4	8	2

Вероніка	7	3	4	9	7	4
Анастасія	3	8	8	7	9	9
Віолета	3	9	10	10	4	6
Олександр а	5	8	8	10	4	7
Каріна	7	3	4	7	6	2
Владислава 2	3	9	10	3	6	6
Ольга	5	8	8	10	9	6
Ольга 2	3	8	8	9	6	4
Вера	5	6	6	4	8	5
Світлана	7	3	4	6	5	8
Олена	3	9	10	6	5	4
Ірина	5	8	8	9	7	7
Івана	3	8	6	7	5	6
Євгенія	7	4	7	3	4	7
Любов	3	4	3	9	10	7
Інга	5	3	5	8	8	2
Ксенія	7	6	3	8	8	6
Яніна	5	8	5	2	7	6
Софія	6	8	4	6	9	4
Рита	5	9	10	7	9	5
Світлана 2	3	8	4	10	4	8
Вита	5	8	8	7	3	1
Вика	6	4	4	3	7	3

ДОДАТОК Ж

Результати за методикою Ганса Айзенка «Особистісний опитувальник»

Інструкція. Вам пропонується кілька питань. На кожне питання відповідайте лише «так» або «ні». Не витрачайте час на обговорення питань, тут не може бути гарних або поганих відповідей, тому що це не випробування розумових здібностей.

Питання

1. Чи часто Ви відчуваєте жагу до нових вражень, до того, щоб відволіктися, випробувати сильні відчуття?
2. Чи часто Ви відчуваєте, що маєте потребу в друзях, які можуть зрозуміти Вас, підбадьорити, поспівчувати?
3. Чи вважаєте Ви себе безтурботною людиною?
4. Чи дуже важко Вам відмовитися від своїх намірів?
5. Ви обмірковуєте свої справи не поспішаючи чи прагнете почекати, перш ніж діяти?
6. Чи завжди Ви виконуєте свої обіцянки, навіть якщо Вам це не вигідно?
7. Чи часто у Вас бувають спади та підйоми настрою?
8. Чи швидко Ви зазвичай дієте й говорите?
9. Чи виникало у Вас коли-небудь відчуття, що Ви нещасні, хоча жодної серйозної причини для цього не було?
10. Чи правильно, що на парі Ви здатні зважитися на все?
11. Чи бентежитеся Ви, коли хочете познайомитися з людиною протилежної статі, яка Вам симпатична?
12. Чи буває, що, розлютившись, Ви виходите із себе?
13. Чи часто Ви дієте нерозважливо, під впливом моменту?
14. Вас часто турбує думка про те, що Вам не слід було щось робити або говорити?
15. Чому Ви віддаєте перевагу: читанню книг чи зустрічам з людьми?
16. Чи правильно, що Вас легко образити?
17. Чи любляете Ви часто бути в компанії?
18. Чи бувають у Вас такі думки, якими Вам не хотілося б ділитися з іншими?
19. Чи правильно, що іноді Ви настільки сповнені енергії, що все горить у руках, а іноді відчуваєте втому?
20. Чи намагаєтеся Ви обмежувати коло своїх знайомств невеликою кількістю найближчих друзів?
21. Чи багато Ви мрієте?
22. Коли на Вас гримують, чи відповідаєте Ви тим самим?
23. Чи вважаєте Ви всі свої звички гарними?
24. Чи часто у Вас виникає почуття, що Ви в чомусь винні?
25. Чи здатні Ви іноді дати волю своїм почуттям і безтурботно розважатися у веселій компанії?

26. Чи можна сказати, що нерви у Вас часто натягнуті до межі?
27. Чи маєте Ви славу людини жвавої та веселої?
28. Після того як справу зроблено, чи часто Ви подумки повертаєтеся до неї й думаєте, що могли б зробити краще?
29. Чи відчуваєтеся Ви неспокійно, перебуваючи у великій компанії?
30. Чи трапляється, що Ви передаєте чутки?
31. Чи буває, що Вам не спиться через те, що в голові вирують різні думки?
32. Якщо Ви хочете про щось довідатися, Ви знаходите це в книзі чи питаєте в людей?
33. Чи буває у Вас сильне серцебиття?
34. Чи подобається Вам робота, що вимагає зосередженості?
35. Чи бувають у Вас дрижаки?
36. Чи завжди Ви говорите правду?
37. Чи буває Вам неприємно перебувати в компанії, де кепкують один з одного?
38. Чи дратівливі Ви?
39. Чи подобається Вам робота, що вимагає швидкодії?
40. Чи правильно, що Вам часто не дають спокою думки про різні неприємності й жахи, які могли б статися, хоча все скінчилося благополучно?
41. Чи правильно, що Ви неквапливі в рухах і трохи повільні?
42. Чи спізнювалися Ви коли-небудь на роботу, на зустріч із кимось?
43. Чи часто Вам сняться кошмари?
44. Чи правильно, що Ви так любите поговорити, що не пропускаєте будь-яку нагоду поговорити з новою людиною?
45. Чи турбують Вас які-небудь болі?
46. Чи засмутитеся Ви, якщо довго не зможете бачитися з товаришами?
47. Чи нервова Ви людина?
48. Чи є серед ваших знайомих ті, хто Вам точно не подобається?
49. Ви впевнена в собі людина?
50. Вас легко зачіпає критика ваших недоліків чи вашої роботи?
51. Чи важко Вам одержати справжнє задоволення від заходів, у яких бере участь багато народу?
52. Чи турбує Вас відчуття, що Ви чимось гірші за інших?
53. Зуміли б Ви внести пожвавлення в нудну компанію?

54. Чи трапляється, що Ви говорите про речі, на яких зовсім не розумієтесь?
55. Чи піклуєтеся Ви про своє здоров'я?
56. Чи любите Ви пожартувати над іншими?
57. Чи страждаєте Ви від безсоння?

Опрацювання результатів

Екстраверсія.

Обчислюється сума відповідей «так» у питаннях 1, 3, 8, 10, 13, 17, 22, 25, 27, 39, 44, 46, 49, 53, 56 і відповідей «ні» у питаннях 5, 15, 20, 29, 32, 34, 37, 41, 51.

Якщо сума балів дорівнює 0-10, то Ви інтроверт, занурені в себе.

Якщо 15-24, то Ви екстраверт, товариська людина, обернена до зовнішнього світу.

Якщо 11-14, то Ви амбіверт, спілкуєтеся, коли Вам це потрібно.

Невротизм.

Обчислюється кількість відповідей «так» у питаннях 2, 4, 7, 9, 11, 14, 16, 19, 21, 23, 26, 28, 31,

33, 35, 38, 40, 43, 45, 47, 50, 52, 55, 57.

Якщо кількість відповідей «так» дорівнює 0-10, то це свідчить про емоційну стійкість.

Якщо 11-16, то це емоційна вразливість.

Якщо 17-22, то з'являються окремі ознаки розхитаності нервової системи.

Якщо 23-24, то — невротизм, що межує з патологією, можливий зрив, невроз.

Неправда.

Обчислюється сума балів відповідей «так» у питаннях 6, 24, 36 і відповідей «ні» у питаннях 12, 18, 30, 42, 48, 54.

Якщо набрана кількість балів 0-3 — норма людської неправди, відповідям можна довіряти.

Якщо 4-5, то сумнівно.

Якщо 6-9, то відповіді недостовірні.

Сангвінік-екстраверт: стабільна особистість, соціальний, спрямований до зовнішнього світу, товариська, часом балакуча, безтурботна, весела, любить лідерство, має багато друзів, життєрадісна.

Холерик-екстраверт: нестабільна особистість, збудлива, нестримана, агресивна, імпульсивна, оптимістична, активна, але працездатність і настрої нестабільні, циклічні. У ситуації стресу — схильність до істерико-психопатичних реакцій.

Флегматик-інтроверт: стабільна особистість, повільна, спокійна, пасивна, незворушна, обережна, замислена, мирна, стримана, надійна, спокійна у взаєминах, здатна витримати тривалі негаразди без зривів здоров'я і настрою.

Меланхолік-інтроверт: нестабільна особистість, тривожна, песимістична, зовні стримана, але в душі надзвичайно емоційна, чутлива, переймається й переживає, схильна до тривоги, депресій, смутку; у напружених ситуаціях можливі зрив або погіршення діяльності («стрес кролика»).

Типи нервової системи (темпераменту)

✓ Сангвінік має сильний, врівноважений, рухливий тип нервової системи. У людей риси цього типу виявляються в енергії та впертості відносно досягнення мети (достатня сила нервових процесів), у самовладанні (достатня врівноваженість нервових процесів) і водночас у значній рухливості нервових процесів, що виявляється в умінні швидко перебудовувати свої звички й уподобання, виходячи з конкретних обставин життя.

✓ Флегматик має сильну, врівноважену, проте інертну нервову систему. Люди, які належать до цього типу, відрізняються, передусім, неквапливістю дій. Поряд з енергією та великою працездатністю (достатня сила нервових процесів), самовладанням і вмінням тримати себе в руках (добра врівноваженість нервових процесів) у них спостерігається певний консерватизм поведінки, що свідчить про інертність (малу рухливість) нервових процесів.

✓ Холерик має сильну, але неуврівноважену нервову систему. Для людей нестримного типу характерна захопленість, з якою вони виконують роботу; вони працюють натхненно, але часто будь-яка дрібниця може звести все нанівець, що свідчить про нерівноваженість нервових процесів із переважанням збудження.

✓ Меланхолік вирізняється загальною слабкістю нервової системи, для характеристики якої такі властивості, як урівноваженість і рухливість нервових процесів не застосовуються. Особливістю цього типу є швидкий розвиток позамежного гальмування під дією навіть помірних за силою подразників. У людини риси цього типу виявляються насамперед у нерішучості й нездатності наполягати на своєму. Меланхолік легко підкоряється чужій волі, за незвичних обставин впадає в паніку, життя видається йому дуже тяжким, сповненим переборних труднощів (слабкість нервових процесів). Такі люди намагаються ізолювати себе від життя з його хвилюванням, уникають товариства, бояться будь-якої відповідальності.

Таблиця. 3.3.18

Ім'я хлопців	Інтроверсія	Екстраверсія	Амбіверт	Нейротизм	Тип Темперамента
Данил	8			22	Меланхолік
Саша	8			11	Флегматик
Андрей		16		8	Сангвиник

Антон			10	9	Холерик
Антон2		17		18	Холерик
Арсен	5			14	Меланхолик
Димитрий	6			7	Флегматик
Дмитрий		14		5	Сангвиник
Данил2	7			10	Флегматик
Кирилл	6			19	Меланхолик
Назар		23		10	Сангвиник
Назар2	5			17	Меланхолик
Никита		20		14	Холерик
Максим		21		17	Холерик
Михаил	7			15	Меланхолик
Павел	7			16	Меланхолик
Сергей	4			16	Меланхолик
Никита2		15		17	Холерик
Максим2	3			4	Флегматик
Андрей2	5			5	Флегматик
Данил2		17		24	Холерик
Остап		16		9	Сангвинек

ДОДАТОК 3

Вправи до корекційної програми

Вправа «За колом»

Мета: зрозуміти, що обмежуючи права меншості ми лише ускладнюємо ситуацію, не керуючись людськими якостями, надаємо допомогу тому, хто залишився за колом.

Непарна кількість учасників. Пересувайтесь по кімнаті, по команді об'єднайтеся в пари та коло. Той, хто залишився без пари і за колом, повинен прорвати ланцюг, коло має його не впустити, хто впускає – виходить сам за коло. Обговорення.

На якій я сходинці?

Мета вправи: допомогти учасникам вибудовувати адекватну самооцінку

Учасникам лунає бланк із намальованим на ньому драбинкою з 10 ступенів. Надається інструкція: "Намалюйте себе на тій сходинці, на якій, як ви вважаєте, зараз знаходитесь".

Після того, як усі намалювали, ведучий повідомляє ключ до цієї методики:

- 1-4 сходинка - самооцінка занижена
- 5-7 сходинка-самооцінка адекватна
- 8-10 сходинка - самооцінка завищена

Три імені.

Мета вправи: - Розвиток саморефлексії; - Формування установки на самопізнання.

Кожному учаснику видається по три картки. На картках потрібно написати три варіанти свого імені (наприклад, як вас називають родичі, товариші по службі та близькі друзі). Потім кожен член групи представляється, використовуючи ці імена і описуючи той бік свого характеру, що відповідає цьому імені, а може бути спричинила виникнення цього імені.

Вправа «Якби я був султан»

Ведучий. Ви опинилися на Сході і вас обрали султаном. Тепер ви можете побажати все, що хочете. Проте ресурси вашого царства не безмежні. Подумайте, чого вам хотілося б найбільше, і навіть способи досягнення бажаного.

На першому етапі роботи учасники записують усі свої мрії та бажання, потім ведучий просить пронумерувати цей список за рівнем значущості. Далі група розбивається на мікрогрупи, де обговорюються способи досягнення перших трьох бажань зі списку кожного учасника. Останній етап – групове обговорення.

Вправа «Ми – дорослі»

Інструкція: «Заплющте очі. Спробуйте побачити себе дорослим. У що ви одягнете? Як сидітимете? Сядьте зараз так, начебто ви вже стали дорослими? Як розмовлятимете? Як до вас звертатимуться інші люди? Потім кожному з дітей ведучий подає руку, і діти видаються на ім'я – по батькові. Коли всі діти побувають у ролі дорослих, можна запропонувати обговорити, чи їм сподобалося бути в ролі дорослих, чому? Запитати, кому з дітей найкраще вдалося впоратися з роллю дорослого.

Вправа «Мої життєві цілі»

Мета вправи: конструювання та проектування.

Варіант 1

Напишіть нагорі листа запитання: «Які мої життєві цілі?». Життєві цілі – це завдання, які ви ставите собі зараз. Відповіді на запитання напишіть за дві хвилини, нічого не конкретизуючи. Намагайтеся написати якнайбільше слів, охопити якнайбільше сфер життя (особисту, сімейну, матеріальну, духовну тощо). Дайте собі повну свободу. Запишіть найнеймовірніші цілі, якщо вони вас залучають. Ви не зобов'язані присвячувати життя їхньому досягненню. Ще за дві хвилини перевірте, чи не пропустили щось важливе? Можливо, ви захочете додати ще кілька цілей з огляду на нинішній спосіб життя. Якщо ви помічаєте, що читаєте багато літератури на якусь тему (мода, автомобілі), можливо, вам захочеться зайнятися цією справою всерйоз. Ви самі маєте вирішити, чи важливі для вас ці цілі. Виберіть три найважливіші цілі. Поруч вкажіть кошти та ресурси. З трьох зазначених, спробуйте визначити найголовнішу, значиму для вас. Учасники по черзі зачитують свої цілі, а ведучі записують, групуючи на дошці (4-5 груп).

Варіант 2

Інструкція: Розділіть аркуш паперу на шість рівних колонок. У першому стовпчику запишіть всі Ваші цілі на сьогоднішній день (конкретна дата). Після того, як перша колонка заповнена ведучий звертає увагу учасників до другої колонки. Тепер напишіть Вашу мету на найближчий тиждень. Після того, як друга колонка заповнена ведучий звертає увагу учасників до третьої колонки. Тепер напишіть Вашу мету на найближчий місяць. Після того, як третя колонка заповнена ведучий звертає увагу учасників до четвертої колонки. Тепер напишіть Вашу мету на найближчий рік. Після того, як четверта колонка заповнена ведучий звертає увагу учасників до п'ятої колонки. Тепер напишіть Вашу мету на найближчі п'ять років. Після того, як п'ята колонка заповнена ведучий звертає увагу учасників до останньої колонки. Тепер напишіть Вашу мету на все життя. Після закінчення заповнення колонок ведучий дає узагальнену інтерпретацію, вказує на можливі варіанти труднощі у виконанні вправи і пояснює їх причини. Далі учасникам пропонується з'єднати стрілками взаємопов'язані цілі, на їхню думку. Можливо, чим більше таких стрілок виходить, тим більший життєвий план. Виберіть три найважливіші цілі. Поруч вкажіть кошти та ресурси. З трьох зазначених, спробуйте визначити найголовнішу, значиму для Вас. Учасники по черзі зачитують свої цілі, а ведучі записують, групуючи на дошці (4-5 груп).

Карусель.

Мета вправи: - Формування навичок швидкого реагування при вступі в контакти; - розвиток емпатії та рефлексії у процесі навчання.

У вправі здійснюється серія зустрічей, причому щоразу з новою людиною. Завдання: легко увійти в контакт, підтримати розмову та попрощатися.

Члени групи встають за принципом "каруселі", тобто обличчям один до одного і утворюють два кола: внутрішній нерухомий та зовнішній рухомий

Приклади ситуацій:

_ Перед вами людина, яку ви добре знаєте, але досить довго не бачили. Ви раді цій зустрічі...

_ Перед вами незнайома людина. Познайомтеся з ним...

_ Перед вами маленька дитина, вона чогось злякалася. Підійдіть до нього та заспокойте його.

_ Після тривалої розлуки ви зустрічаєте коханого (улюблену), ви дуже раді зустрічі...

Час на встановлення контакту та проведення розмови 3-4 хвилини. Потім ведучий дає сигнал і учасники тренінгу зрушуються до наступного учасника.

Вправа «Невербальне спілкування»

Мета: налаштувати учасників активне виконання завдань, тренування навичок образного виразного повідомлення, розвиток здібностей до груповому творчості.

Матеріали: ні

Інструкції: Усі учасники стають по колу (спиною до кола). «Нехай хтось із вас задумає будь-який предмет, який ми невербально передаватимемо по колу. Предмет має бути таким, який насправді можна передавати один одному». Тренер чекає, поки виникне ідея предмета, просить учасника, який задумав предмет, не називати його вголос і дає йому час підготуватися до передачі (1 – 2 хвилини).

Хід вправи: «Отже зараз перший учасник передасть свій предмет сусідові зліва. При цьому він, а потім і всі ми користуватимемося лише невербальними засобами, а той, кому предмет передається, має зрозуміти, який він отримав. Отриманий предмет, своєю чергою,

передає його своєму сусідові зліва і т.д. Таким чином, предмет рухатиметься за зовнішнім колом проти годинникової стрілки і в результаті повинен повернутися до Євгена, якщо всі будуть уважні і не допустять будь-яких перетворень предмета. До цього моменту всі учасники стоятимуть обличчям у коло, оскільки кожен, передавши предмет, може обернутися обличчям у коло. Давайте почнемо".

Після того, як предмет повернеться до відправника, тренер, рухаючись від останнього, але тепер уже за годинниковою стрілкою (у зворотному напрямку), питає всіх по черзі, що кожен отримувач, а що передавав. Для ускладнення вправи та підвищення активності, а також для того, щоб отримати більше матеріалу для обговорення, можна запропонувати одночасно розпочати передачу своїх предметів трьом учасникам групи, які стоять приблизно на рівній відстані один від одного у різних місцях кола. Під час обговорення увагу учасників може бути звернено на ті моменти, які сприяють чи перешкоджають взаєморозумінню. Йдеться, зокрема, може йти у тому, що у спілкуванні кожен із учасників відповідає за результат. Той, хто передає інформацію, має постаратися зробити це чітко, ясно, зрозуміло іншого, тобто. що передає інформацію витрачає певні зусилля для обмірковування того, як використовувати ним жести, рухи можуть бути сприйняті, зрозумілі, інтерпретовані тим людиною, якій вони призначені. З іншого боку, той, хто отримує інформацію, повинен, перш за все, подумати над тим, який сенс міг вкласти в той чи інший жест його партнер і не поспішати з інтерпретацією.

Пластиліноterapia – це м'який та глибокий метод роботи зі своєю особистістю. Цей тренінг для тих, кому набридли негативні емоції, і хто хоче повернути собі спокій та умиротворення. Техніка може з успіхом застосовуватися для профілактики та подолання «синдрому професійного вигорання», який добре знайомий фахівцям соціальних професій.

Ціль: навчитися новому способу зняття напруги, стресу, втоми; «виплеснути» негативну енергію безпечним способом та перетворити її на позитивну; гармонізувати емоційний стан; глибше зрозуміти себе; відчувати приплив творчих сил.

Матеріали: пластилін, ватман, прості олівці, відповідна робота музика та фантазія учасників.

Інструкції:

Виліпіть свій емоційний стан.

"Поговоріть" з ним, висловивши йому все, що хочете.

Трансформуйте його (можна дуже грубо) на те, що захочете.

Заготуйте багато кульок різних розмірів із будь-якого пластичного матеріалу.

Заплющивши очі, виліпіть з цих кульок будь-що.

Зробіть групову композицію на задану тему за короткий термін.

Хід вправи: Група сідає у коло столу, їм пропонуються ватман, пластилін і найпростіші олівці. Даються інструкції, після чого учасники приступають до виконання завдання.

Вправа «Сусід праворуч»

Ведучий повідомляє умови: Кожен зараз відповідатиме за сусіда. Я можу поставити будь-яке питання - "Як ваше здоров'я?", наприклад, або змусити зробити будь-який рух. Але робитиме це той, хто праворуч, ваш сусід. Отримавши відповідь, ведучий справляється в учасників, чи правильно сказав чи зробив її сусід.

Заклучна гра «Сонечко» підсумкова рефлексія

Ціль: Викликати в учасників позитивні емоції.

Хід: Всім учасникам лунають чисті листи. Вони малюють на весь лист сонечко з кількістю промінчиків, рівних кількості учасників, виключаючи себе. У центрі сонечка пишуть своє ім'я. Потім по колу передають один одному листи, вписують побажання, компліменти над промінчиками. Листи, пройшовши коло, повертаються до свого господаря.

Гра «На помилках навчаються»

Мета: дати можливість дітям обговорити те, як вони зазвичай реагують на свої великі та дрібні помилки, виробити правильне ставлення до невдач.

Інструкція: Кожен з нас робить помилки. Тільки в такий спосіб ми можемо чогось навчитися. Кожен з вас знає, що він іноді робить помилки. Чи можете ви згадати зараз якусь свою помилку?

Деякі люди, припустившись помилки, влаштовують над собою суворий суд. Інші просто ще раз спробують зробити те, що у них не вийшло. З кожним таким кроком вони навчаються і ніколи не роблять великих проблем, якщо щось відразу не вийшло. А як ви реагуєте на свої помилки?

Дайте відповідь, будь ласка, на обидва питання. Якщо хочете, можете ще намалювати картинки, що сходять. (15 хв.)

Тепер об'єднайтеся з двох-трьох і обговоріть, що ви взагалі думаєте з цього приводу. (10 хвилин.)

А тепер візьміть новий аркуш паперу і напишіть на ньому дуже велико: «Робити помилки – це нормально. На своїх помилках ми вчимося». Прикрасьте свої листи, щоб вам було приємно на них дивитися. Потім ви можете взяти ці плакати собі додому на згадку (10 хвилин).